

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ОДЕСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ ЕКОНОМІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ

Кафедра фінансів

Допущено до захисту

Завідувач кафедри

(підпис)

«___» _____ 2025 р.

КВАЛІФІКАЦІЙНА РОБОТА

на здобуття освітнього ступеня бакалавра

зі спеціальності 072 «Фінанси, банківська справа та страхування»

за бакалаврською програмою Фінанси, фінансовий менеджмент та страхування

на тему: **«Бюджетна система: сучасний стан та тенденції розвитку»**

Виконавець:

студентка 41 групи ФФБС

Лукашук Катерина Сергіївна

/підпис/

Науковий керівник:

к.е.н.

Кир'язова Тетяна Олександрівна

/підпис/

ОДЕСА - 2025

ЗМІСТ

ВСТУП	3
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ АСПЕКТИ ФУНКЦІОНУВАННЯ БЮДЖЕТНОЇ СИСТЕМИ	5
1.1. Основні етапи становлення та розвитку бюджетної системи в Україні	5
1.2. Бюджетний устрій та бюджетна система України. Структура та принципи бюджетної системи	17
1.3. Бюджетна система України в сучасних умовах: вплив війни та проблемні питання	25
РОЗДІЛ 2. ОЦІНЮВАННЯ СУЧАСНОГО СТАНУ ФУНКЦІОНУВАННЯ БЮДЖЕТНОЇ СИСТЕМИ	32
2.1. Оцінка основних макропоказників економічної діяльності, що впливають на функціонування бюджетної системи	32
2.2. Практика виконання Державного бюджету України	38
2.3. Практика формування та використання коштів місцевих бюджетів	55
РОЗДІЛ 3. ТЕНДЕНЦІЇ РОЗВИТКУ БЮДЖЕТНОЇ СИСТЕМИ УКРАЇНИ	66
3.1. Міжнародний досвід організації бюджетної системи та можливості його застосування в Україні	66
3.2. Пріоритетні напрямки розвитку бюджетної системи України	70
ВИСНОВКИ	77
Список використаних джерел	79
Додатки	83

ВСТУП

Актуальність теми. Бюджетна система є основою публічних фінансів. Через бюджетну систему держава акумулює та розподіляє фінансові ресурси, необхідні для забезпечення функціонування органів влади, фінансування суспільно важливих програм, здійснення перерозподілу доходів та підтримки економічної рівноваги.

У сучасних умовах трансформації державного управління, децентралізації та впровадження новітніх фінансових інструментів, бюджетна система України зазнає суттєвих змін. Поряд з досягненнями у сфері бюджетного планування та підвищення прозорості використання бюджетних коштів, залишаються актуальними проблеми дисбалансу між рівнями бюджетів, нерівномірності доходної бази та неефективності витрат. Крім того, зовнішні та внутрішні виклики — війна, економічна нестабільність, інфляційні процеси — потребують оперативного реагування та адаптації бюджетної політики до нових умов, що підкреслює актуальність обраної теми.

Метою кваліфікаційної роботи є дослідження бюджетної системи України як цілісного механізму, аналіз сучасного стану, визначення основних тенденцій її розвитку та розробка пропозицій щодо підвищення її ефективності з урахуванням національних пріоритетів і міжнародного досвіду.

Відповідно до поставленої мети були визначені *завдання* роботи:

- розглянути основні етапи становлення та розвитку бюджетної системи в Україні;
- дослідити сутність бюджетної системи України та бюджетного устрою, розглянути структуру та принципи бюджетної системи;
- дослідити сучасну бюджетну систему, визначити проблемні питання функціонування;
- оцінити вплив основних макропоказників економічної діяльності на функціонування бюджетної системи;
- провести моніторинг виконання Державного бюджету України;
- проаналізувати формування та використання коштів місцевих бюджетів;

- дослідити міжнародний досвід організації бюджетної системи та можливості його застосування в Україні;
- визначити пріоритетні напрямки розвитку бюджетної системи України.

Об'єктом дослідження виступає процес функціонування бюджетної системи України.

Предметом дослідження є економічні відносини, які виникають в процесі формування та використання коштів Державного та місцевих бюджетів.

Інформаційною базою дослідження виступили нормативно-правові акти з питань формування та використання Державного та місцевих бюджетів, Бюджетний кодекс, Податковий кодекс, звіти Міністерства фінансів України, Державної казначейської служби України, висновки Рахункової палати України, статистичні матеріали Державного комітету статистики України, наукові праці вітчизняних та зарубіжних науковців з теми дослідження, матеріали спеціалізованої періодичної літератури, Інтернет-ресурси.

Методи дослідження. При виконанні кваліфікаційної роботи застосовались методи теоретичного аналізу, спостереження, економічного і статистичного аналізу, метод угруповань, системного аналізу, узагальнення, логічного аналізу, методи вибірок і порівняння.

Публікації. Основні положення кваліфікаційної роботи викладені в науковій праці «Бюджетна система України в сучасних умовах».

Структура роботи. Кваліфікаційна робота бакалавра складається з вступу, трьох розділів, висновків, списку використаних джерел та додатків. Обсяг роботи викладено на 87 сторінках, що містить 24 рисунка, 19 таблиць, 7 додатка на 4 сторінках. Список використаних джерел налічує 50 найменувань на 4 сторінках.

РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ АСПЕКТИ ФУНКЦІОНУВАННЯ БЮДЖЕТНОЇ СИСТЕМИ

1.1. Основні етапи становлення та розвитку бюджетної системи в Україні

Бюджетна система посідає ключове місце у фінансовій системі держави, виступаючи основним інструментом реалізації соціально-економічної політики. Її головна роль полягає у формуванні, розподілі та ефективному використанні фінансових ресурсів, необхідних для забезпечення функціонування державних інституцій, надання публічних послуг, реалізації програм розвитку, а також забезпечення стабільності та рівноваги в економіці.

За допомогою бюджетної системи держава впливає на процеси розподілу валового внутрішнього продукту, регулює інвестиційну активність, підтримує регіональний розвиток та соціальну справедливість. Вона також є важелем забезпечення макроекономічної стабільності, дозволяючи оперативно реагувати на внутрішні й зовнішні економічні виклики.

Крім того, ефективне функціонування бюджетної системи сприяє зміцненню довіри з боку громадян до влади, підвищує прозорість і підзвітність управлінських рішень, особливо в умовах децентралізації та розширення повноважень місцевого самоврядування.

Таким чином, бюджетна система не лише виконує технічну функцію розподілу фінансів, але й відіграє стратегічну роль у забезпеченні сталого розвитку, фінансової безпеки та добробуту населення.

Бюджетна система України (БСУ) сформувалася в результаті тривалого еволюційного процесу, протягом якого її структура неодноразово зазнавала змін відповідно до державного устрою та соціально-економічних умов, характерних для певного історичного періоду. Становлення бюджетної системи України є складним та багатоступеневим процесом, тісно пов'язаним із трансформаціями в економічній, політичній та правовій сферах держави.

У процесі становлення бюджетної системи України можна виділити кілька ключових етапів, кожен з яких мав свої особливості, проблеми та досягнення. Умовно можна виділити шість основних етапів становлення. Порівняння етапів розвитку БСУ сформовано автором у таблиці 1.1.

Таблиця 1.1.

Етапи розвитку бюджетної системи України (1990– по теперішній час)

Період	Характеристика етапу	Основні події та зміни	Ключові проблеми
1990–1994	Передумови створення власної бюджетної системи	Розпад СРСР, проголошення незалежності України; перехід від централізованої радянської до національної бюджетної системи	Відсутність законодавчої бази, залежність від колишніх союзних структур
	Початковий етап формування бюджетної системи	Введення власної національної валюти (купон, згодом гривня), перші бюджети України; розробка структури бюджетних відносин	Високий дефіцит бюджету, зростання держборгу, нестабільність доходів, слабкий контроль
1995–1997	Спроба стабілізації та технічного вдосконалення	Впровадження елементів казначейської системи, початок реєстру бюджетних зобов'язань, обмеження грошової емісії	Податкова заборгованість, недостатня прозорість, слабкий контроль на місцях
1998–2001	Етап підготовки законодавчої реформи	Прийняття Бюджетного кодексу України (2001 р.); впровадження програмно-цільового методу планування; активізація реформи міжбюджетних відносин	Низька ефективність бюджетного планування, боргові навантаження, недостатнє фінансування соціальної сфери
2002–2009	Інституційне зміцнення бюджетної системи	Реалізація положень Бюджетного кодексу, розширення програмно-цільового методу, впровадження казначейського обслуговування місцевих бюджетів	Високий рівень централізації, тіньова економіка, вплив фінансової кризи 2008–2009 рр.
2010–2013	Підготовка до глибшої реформи публічних фінансів	Поглиблення середньострокового планування, автоматизація бюджетного процесу, розширення бази місцевих податків	Недостатня автономія місцевих бюджетів, нерівномірність розвитку регіонів, слабкий контроль за ефективністю
з 2014	Початок масштабної бюджетної децентралізації	Прийняття змін до Бюджетного та Податкового кодексів (2014); передача фінансових повноважень громадам; запровадження фінансової самостійності місцевих бюджетів	Складні умови реалізації через військові дії, економічну кризу, дефіцит ресурсів

Розглянемо визначені етапи розвитку БСУ більш детально.

Етап 1. 1990–1994 роки — початковий етап формування бюджетної системи, що супроводжувався низькою ефективністю виконання її регулюючої функції. Цей період характеризувався значним бюджетним дефіцитом, збільшенням державного боргу, недосконалістю системи бюджетних відносин та слабким контролем за виконанням бюджету.

У грудні 1990 року було прийнято Закон УРСР «Про бюджетну систему Української РСР». Цим законом було уперше визначено структуру бюджетної системи як сукупність республіканського та місцевих бюджетів — обласних, районних, міських, селищних і сільських. Законодавчий акт став важливим кроком до відокремлення української бюджетної системи від союзної, а також заклав основи розмежування повноважень між гілками влади. У документі також наголошувалося на самостійності бюджетів усіх рівнів — кожна Рада народних депутатів мала власний бюджет, основою якого були власні та закріплені законом доходи.

Після здобуття незалежності у 1991 році Україна отримала можливість самостійно формувати власну бюджетну політику. Першочерговим завданням стало створення національної бюджетної системи, яка б відповідала вимогам ринкової економіки та забезпечувала фінансову самостійність держави.

З моменту формування національної бюджетної системи особливої уваги потребували питання фінансової дисципліни та контролю над операціями з бюджетними коштами. Це було обумовлено загальною економічною нестабільністю нової держави, яка виникла на тлі різкого падіння виробничих показників, занепаду підприємств державного сектору, дефіциту доходів бюджету, бартерних розрахунків, хронічної заборгованості з виплат заробітних плат, пенсій та соціальної допомоги, інфляційних процесів і зниження рівня життя.

Додатковим ускладненням стало функціонування застарілої банківської системи касового обслуговування бюджету, яка залишилася в спадок від СРСР. З початком незалежності державними фінансами почали керувати численні комерційні банки, що в умовах ринку та економічної кризи виявило системну недієздатність — саме ця модель сприяла зростанню інфляції. Через недосконалу

систему обліку доходів держава не могла оперативно отримувати дані про надходження, що позначалося на точності прогнозів та плануванні видатків. Крім того, контроль за виконанням видаткової частини бюджету та управління бюджетними коштами не були належним чином регламентовані й не входили до повноважень Національного банку України чи комерційних банків.

Серйозною проблемою стала розпорошеність бюджетних ресурсів між різними рівнями влади, міністерствами, установами та рахунками у різних банках. Це ускладнювало оперативне фінансування, попередній контроль і ефективне використання коштів. За наявності браку коштів на рахунках, у системі накопичувалися значні залишки, що свідчило про неефективне управління. Неврегульованість правової бази щодо касового виконання бюджету не дозволяла узгодити дохідну і видаткову частини бюджету, що посилювало інфляцію, гальмувало фінансування важливих галузей та сприяло збагаченню банківських установ.

З метою упорядкування виконання бюджету 18 червня 1993 року було видано Указ Президента України № 219/93 «Про порядок виконання Державного бюджету». Цей документ визначав механізми розрахунків для органів влади та їх підпорядкованих підприємств. У Національному банку України було відкрито централізований рахунок для акумуляції коштів державного бюджету й забезпечення видатків у межах наявних ресурсів. Систему обліку надходжень інтегрували у банківську сферу, включаючи комерційні банки, із запровадженням контролю за проведенням платіжних операцій.

Однак і після цього ряд важливих функцій залишалися нерегламентованими. Ведення обліку касового виконання бюджету, оперативне управління коштами та спрямування їх на пріоритетні потреби не були закріплені за жодним фінансовим органом. Це ставило під сумнів ефективність фінансової системи загалом і вимагало централізації управління бюджетними ресурсами та чіткої структуризації повноважень.

У 1993 році також було ухвалено Декрет Кабінету Міністрів України «Про місцеві податки і збори», що розширив фінансову автономію органів місцевого

самоврядування шляхом надання їм права самостійно встановлювати окремі види місцевих податків і зборів, тим самим посилюючи самостійність місцевих бюджетів.

На початку формування національної бюджетної системи основна увага приділялася створенню цілісної фінансової інфраструктури. Проте принципи її організації значною мірою наслідували модель радянської бюджетної системи. Початковий етап розвитку супроводжувався серйозними недоліками у сфері міжбюджетного регулювання, значними обсягами дефіциту державного бюджету та збільшенням державного боргу (наприклад, у 1992 році дефіцит Державного бюджету сягав 17,3% ВВП, а у 1994 році — 9,75%). Покриття цього дефіциту відбувалося переважно шляхом грошової емісії, що лише посилювало інфляційні процеси в економіці.

Етап 2. 1995–1997 роки — етап часткової стабілізації бюджетної системи. Хоча залишався низьким рівень реалізації регулюючої функції бюджету, спостерігалось скорочення бюджетного дефіциту та темпів зростання державного боргу. Проблемою залишалась податкова заборгованість. На цьому етапі почалося поступове впровадження казначейської системи виконання бюджету, що стало важливим кроком до підвищення прозорості фінансових операцій з виконання державного бюджету.

Розглянемо більш детально. Другий етап розпочався з того, що у квітні 1995 року було затверджено Закон України «Про внесення змін і доповнень до Закону Української РСР «Про бюджетну систему Української РСР»», а вже в червні того ж року — нову редакцію Закону «Про бюджетну систему України». Зазначимо, що Закон України «Про бюджетну систему України» проіснував до червня 2001 р. майже у незмінній редакції. Цей нормативний акт заклав правові засади подальшого розвитку бюджетних відносин в Україні, сприяв реформуванню бюджетної системи та формуванню ефективного бюджетного регулювання в умовах соціально-економічного переходу країни.

Згідно із Законом 1995 року, бюджет розглядався як план формування та використання фінансових ресурсів для виконання функцій органів державної влади

України, Автономної Республіки Крим і місцевих рад. Проте це визначення обмежувалося лише плановим аспектом бюджету, не враховуючи його ширший зміст як економічного інструменту впливу. У законі було закріплено низку принципів бюджетної системи: єдність, повнота, достовірність, гласність, наочність і самостійність. Проте їхній зміст та місце в структурі бюджетного устрою викликали дискусії. Зокрема:

- у Законі були неточності у формулюваннях: наприклад, стаття 4 мала назву «Принципи бюджетного устрою», що суперечило статті 3, де бюджетний устрій трактується як структура та принципи організації бюджетної системи;
- такі принципи, як-от повнота, достовірність, гласність та наочність, стосуються не стільки побудови бюджетної системи, скільки організації бюджетного процесу;
- Закон не містив чіткого переліку принципів, на яких ґрунтується бюджетна система України. Замість автономності було введено більш нечітке поняття «самостійність», яке водночас передбачало врахування загальнонаціональних інтересів.

Відповідно до цього, попри прагнення до впорядкування бюджетної системи, закон 1995 року не забезпечив достатньої чіткості у визначенні її принципів, що призводило до недосконалості механізмів управління бюджетом. Відсутність належної координації між державним і місцевими бюджетами знижувала відповідальність органів влади за ефективне управління фінансами.

У контексті розвитку місцевих бюджетів важливим кроком стало прийняття Закону України «Про місцеве самоврядування» від 21 травня 1997 року № 280/97-ВР. Цей закон закріпив право територіальних громад самостійно вирішувати питання місцевого значення в межах Конституції та законодавства України. Згідно з ним, місцеве самоврядування отримало інституційну основу для реалізації таких функцій:

1. Політичної — через участь громадян у формуванні органів місцевого самоврядування та в управлінні публічними справами.
2. Економічної — у реалізації програм економічного розвитку на відповідній території.

3. Матеріально-технічної — у розпорядженні об'єктами комунальної власності.
4. Бюджетно-фінансової та соціально-культурної — у забезпеченні належного рівня публічних послуг.

Однією з ключових віх у розвитку бюджетної системи України стало прийняття Указу Президента «Про Державне казначейство України», яким було офіційно створено цю інституцію. Її діяльність була спрямована на виконання низки важливих функцій, зокрема, касове виконання державного та місцевих бюджетів, а також ефективне управління бюджетними ресурсами через їх раціональний розподіл відповідно до актуальних соціально-економічних потреб. Основним завданням новоствореного органу було налагодження чіткого контролю над бюджетними коштами, забезпечення їх цільового використання, дотримання фінансових лімітів і оперативність у фінансуванні пріоритетних напрямів.

Процес впровадження повноцінної системи казначейського обслуговування відбувався поетапно і супроводжувався перерозподілом повноважень між банківськими структурами та органами фінансової системи. Це дозволило систематизувати процеси надходження та витрачання бюджетних коштів, а також сконцентрувати ресурси на першочергових напрямках розвитку країни, зокрема у соціальній та економічній сферах.

Ухвалення Конституції України у 1996 році також відіграло значну роль у формуванні сучасної бюджетної системи. Основний Закон держави закріпив принципи справедливого та неупередженого розподілу національного багатства, передбачив обов'язкове оприлюднення звітів щодо надходжень і витрат держбюджету, а також установив парламентський контроль (через діяльність Рахункової палати) за використанням бюджетних ресурсів. Водночас Конституція закріпила право територіальних громад на самостійне складання та контроль за місцевими бюджетами, а також на встановлення місцевих податків і зборів.

Починаючи з 1997 року, з метою уніфікації підходів до бюджетного планування й аналізу, Міністерство фінансів України розпочало впровадження єдиної бюджетної класифікації. Її структура була розроблена для узагальнення інформації про доходи й видатки держави на всіх рівнях влади та відповідає

міжнародній практиці, хоча за деякими параметрами все ще відставала від загальноприйнятих стандартів.

Таким чином, наприкінці 1990-х років в Україні закладались основи для переходу від централізованої до більш автономної бюджетної системи з підвищеною роллю місцевого самоврядування у фінансових процесах.

Етап 3. 1998 - 2001 роки — період продовження збалансування бюджетної системи. Бюджет почав виконувати свою регулюючу функцію більш ефективно, істотно зменшився дефіцит бюджету, було започатковано реформування бюджетного процесу. Одним із ключових подій стало розробка та прийняття першого Бюджетного кодексу України (2001 р.), який заклав правові основи сучасної бюджетної системи. Нововведенням стало впровадження програмно-цільового методу (ПЦМ) планування в бюджетний процес. У цей період також було розпочато перехід на казначейське обслуговування місцевих бюджетів і досягнуто скорочення дебіторської та кредиторської заборгованості.

Проаналізуємо цей етап докладніше. Починаючи з 1999 року, однією з ключових пріоритетів бюджетної політики стала соціальна орієнтація державного бюджету, а також впровадження Єдиного казначейського рахунку. Запровадження цієї системи дозволило суттєво скоротити час проходження бюджетних платежів та сприяло оптимізації грошових потоків. Водночас варто зазначити, що процес реформування бюджетної системи на цьому етапі не повністю забезпечував досягнення стратегічних цілей бюджетної політики, оскільки бюджет переважно сприймався лише як інструмент фіскального планування доходів і витрат, без належного акценту на результативність.

Нововведенням 2000 року стало включення позабюджетних надходжень установ і організацій до складу спеціального фонду державного бюджету, відповідно до положень Закону України «Про Державний бюджет України на 2000 рік». Це дало змогу підвищити прозорість і підконтрольність витрат таких установ, що фінансуються з державного бюджету, а також зміцнило фінансову дисципліну.

Визначальним етапом удосконалення бюджетної системи стало ухвалення в червні 2001 року першого Бюджетного кодексу України, який прийшов на заміну

Закону «Про бюджетну систему України». Кодекс запровадив чіткі правила та процедури формування, прийняття і виконання бюджетів, визначив принципи взаємодії між усіма рівнями бюджетної системи та встановив відповідальність за порушення бюджетного законодавства.

Прийняття Бюджетного кодексу стало суттєвим кроком у напрямку реформування бюджетної системи, оскільки він забезпечив прозорість, системність і чіткість у розподілі бюджетних коштів. Документ також створив належні умови для підвищення ефективності реалізації бюджетних програм, забезпечив більш рівні правила для всіх учасників бюджетного процесу, закріпив фінансову автономію органів місцевого самоврядування та встановив інституційні механізми контролю за бюджетними ресурсами.

Етап 4. 2002-2009 роки – бюджетна система України продовжувала розвиватися в напрямку зміцнення фіскальної дисципліни, посилення прозорості бюджетного процесу та адаптації до європейських стандартів.

У 2002 році вступив у силу повноцінний механізм дії Бюджетного кодексу України (ухваленого у 2001 р.), який упорядкував бюджетні процедури, визначив правила взаємовідносин між державним і місцевими бюджетами, а також забезпечив правову основу для впровадження середньострокового бюджетного планування. З цього періоду відбулися зміни в управлінні коштами бюджету.

З 2002 року ПЦМ почали впроваджувати у бюджетний процес державного рівня, а згодом — і на місцевому рівні. Це дозволило перейти від фінансування за статтями до фінансування за результатами, що підвищувало ефективність використання бюджетних коштів.

Щодо початку переходу до середньострокового планування, з'явилися перші кроки до розробки середньострокових бюджетних декларацій — документів, які мали закласти основу прогнозованості й стратегічності фіскальної політики.

В цей період поглиблювалася робота з казначейського обслуговування. Удосконалювалася система казначейського обслуговування як державного, так і місцевих бюджетів, що дозволило забезпечити оперативний контроль за рухом бюджетних коштів та підвищити фінансову дисципліну.

Зростала роль місцевих бюджетів. Хоча централізація залишалась високою, поступово розширювалися повноваження місцевих органів у сфері формування бюджетів та використання коштів, особливо в контексті окремих пілотних регіональних програм.

У 2004 році, з метою забезпечення економічного зростання, підвищення конкурентоспроможності національної економіки та покращення добробуту населення, акцент було зроблено на посиленні регулюючої ролі бюджету. Особливу увагу приділяли перетворенню бюджетного механізму на ефективний інструмент реалізації соціально-економічної політики держави. У тому ж році розпочалась активна робота над удосконаленням системи міжбюджетних трансфертів. Її метою було врегулювання фінансових відносин на рівні районів, сільських, селищних рад та міст районного значення через розробку та впровадження проєкту Закону «Про врегулювання міжбюджетних відносин на рівні районів, територіальних громад, сіл, селищ, міст районного значення та їх об'єднань».

Аналізуючи напрями реалізації бюджетної політики України у 2005–2006 роках, слід відзначити впровадження ключових стратегічних ініціатив Програми діяльності Кабінету Міністрів України. Основний акцент було зроблено на вдосконаленні міжбюджетних відносин, що базувались на оцінці соціально-економічних та фінансових показників розвитку територій. Також здійснювалась розробка методики визначення вартості суспільних послуг, які були передані для виконання органам місцевого самоврядування. У ці роки активно впроваджувався процес децентралізації управління фінансовими ресурсами, що був частиною адміністративної реформи. Ця реформа передбачала перехід від 27 регіонів до 689 фінансово спроможних адміністративно-територіальних одиниць.

У 2008–2009 роках на розвиток БСУ вплинула світова фінансова криза. Глобальна економічна криза негативно вплинула на доходну частину бюджету, призвела до скорочення темпів економічного зростання, зростання дефіциту бюджету та боргового навантаження. У ці роки особливо актуальним стало питання оптимізації витрат та посилення контролю за використанням бюджетних ресурсів.

Етап 5. 2010-2013 роки - цей етап становлення бюджетної системи України (БСУ) характеризувався спробами модернізації бюджетної політики, посиленням бюджетної дисципліни, а також продовженням впровадження програмно-цільового методу на рівні місцевих бюджетів.

У 2010 році ключовим кроком у реформуванні бюджетної системи України стало ухвалення нової редакції Бюджетного кодексу, яка була прийнята 8 липня. Вона відіграла важливу роль у зміцненні стабільності бюджетної системи, підвищенні результативності економічних реформ, покращенні процесу бюджетного планування й прогнозування, а також в ефективнішому використанні бюджетних ресурсів. Ця редакція Кодексу: уточнила термінологію та понятійний апарат бюджетного процесу, що сприяло його уніфікації й прозорості; відобразила конституційні норми, які визначають державний устрій та адміністративно-територіальну структуру країни; заклала основу для функціонування бюджетної системи, формалізувавши її структурні компоненти.

Серед основних нововведень було: введення норм щодо державних і місцевих запозичень, а також гарантій; перерозподіл джерел доходів між державним та місцевими бюджетами — частково на користь останніх; делегування частини функцій держави органам місцевого самоврядування без забезпечення належного фінансового ресурсу, що створювало ризики додаткового навантаження на місцеві бюджети; вдосконалено механізм міжбюджетних відносин; закріплено норми щодо прозорості бюджетного процесу; розширено можливості місцевих бюджетів у частині фінансової самостійності; запроваджено поняття середньострокового бюджетного планування; удосконалено програмно-цільовий метод (ПЦМ) - розширено сферу застосування ПЦМ для формування та виконання місцевих бюджетів, проваджено моніторинг ефективності бюджетних програм; посилено фіскальну дисципліну - здійснювався контроль за дефіцитом бюджету та рівнем державного боргу, обмежено зростання видатків за рахунок запозичень.

Не дивлячись на суттєві позитивні зміни, які було внесено до Бюджетного кодексу, багато проблем залишалося невирішеними: недостатній рівень прозорості використання коштів, обмежена фінансова автономія місцевого самоврядування,

перевантаження державного бюджету соціальними зобов'язаннями. У цей період державна бюджетна політика була спрямована на посилення керованості фінансовою системою, проте реальних кроків до глибокої децентралізації чи створення фіскально незалежних громад здійснено не було.

Етап 6. З 2014 року – по теперішній час. З 2014 року розпочалася масштабна бюджетна децентралізація, яка стала частиною ширших реформ у системі державного управління. Вона передбачала передачу частини фінансових ресурсів і повноважень органам місцевого самоврядування, що дало змогу громадам активніше впливати на розвиток своїх територій. Водночас держава зберегла контроль за збалансованістю бюджету через запровадження механізмів міжбюджетного вирівнювання.

В сучасний період розвиток бюджетної системи має бути орієнтований головним чином на фінансову стабільність, досягнуту через вдосконалення податкової системи, підвищення контролю за регулюванням міжбюджетних відносин, а також за зовнішніми та внутрішніми борговими зобов'язаннями держави. Крім того, важливим є удосконалення процесу формування видатків з урахуванням потреб соціально-економічного розвитку, а також встановлення ефективного контролю за використанням бюджетних коштів для забезпечення стійкого економічного зростання.

Отже, становлення бюджетної системи України пройшло кілька ключових етапів: від пострадянського спадку до формування власної моделі фінансового управління, від централізованої системи — до поступової децентралізації та посилення фінансової автономії громад. Сьогодні бюджетна система України продовжує розвиватися в умовах зовнішніх викликів, воєнного стану, економічної нестабільності та необхідності цифровізації управлінських процесів. Разом із тим, відбувається активна адаптація бюджетного законодавства до вимог Європейського Союзу, зокрема в контексті набуття Україною статусу кандидата на членство.

1.2. Бюджетний устрій та бюджетна система України. Структура та принципи бюджетної системи

Бюджетний устрій визначає структуру бюджетної системи будь-якої держави. Через нього здійснюється управління державними та місцевими фінансами, а також перерозподіл внутрішніх фінансових потоків. У кожній країні бюджетний устрій формується відповідно до типу державного устрою та адміністративно-територіального поділу.

Вперше термін «бюджетний устрій» з'явився в Англії в середині XIII століття. З того часу це поняття зазнало значних змін та еволюції. У наукових дослідженнях бюджетний устрій розглядається як з юридичної, так і з економічної точки зору, охоплюючи норми, що регулюють організацію та функціонування бюджетної системи.

За визначенням бюджетний устрій – це організація і принципи побудови бюджетної системи, її структура, взаємозв'язок з окремими ланками бюджетної системи. Однак, зазначимо, що у чинному законодавстві поняття бюджетного устрою відсутнє, а наведене визначення відображалось в ЗУ «Про бюджетну систему» від 05.12.1990 року, який втратив свою чинність з прийняттям Бюджетного кодексу у 2001 році. Нині серед економістів відсутня єдина думка щодо визначення бюджетного устрою.

Бюджетний устрій поняття є більш широким, ніж бюджетна система, оскільки охоплює не лише механізми формування і використання бюджету, а й принципи, на яких базується бюджетна система. Бюджетний устрій відображає основи організації та функціонування бюджетної системи на державному та місцевому рівнях, визначає співвідношення між різними органами влади, відповідальними за управління бюджетними коштами.

В Україні бюджетний устрій можна розглядати в контексті розвитку її фінансової системи, зокрема після проголошення незалежності. На початкових етапах становлення держави в умовах перехідної економіки український

бюджетний устрій зазнав значних змін, які виявилися в адаптації до нових політичних і економічних реалій, а також на основі міжнародного досвіду.

Зв'язок між бюджетним устроєм і бюджетною системою можна простежити через їх взаємодію в організаційній та фінансовій сферах. Бюджетний устрій виступає як теоретична основа для побудови бюджетної системи, визначаючи основи її організації, принципи та цілі. У свою чергу, бюджетна система є практичною реалізацією цього устрою на конкретних рівнях управління. Основи бюджетного устрою представлено в таблиці 1.2.

Таблиця 1.2.

Основи бюджетного устрою

1) Виділення видів бюджетів
Згідно з адміністративно-територіальним устроєм держави, передбачається виділення різних видів бюджетів, які закріплюються на законодавчому рівні. Залежно від форми державного устрою, зазвичай розрізняють два основні види бюджетів: державний (центральный) бюджет та місцеві бюджети. Таке розмежування між державним та місцевими бюджетами дозволяє забезпечити більш ефективне управління фінансовими ресурсами та дає можливість адаптувати бюджетні процеси під специфіку кожного рівня адміністративно-територіального устрою.
2) Розмежування доходів і видатків між ланками бюджетної системи
У процесі розподілу доходів і видатків між різними рівнями бюджетної системи ключовим є визначення напрямів фінансування основних функцій, які виконуються як державними органами, так і органами місцевого самоврядування. Основою для такого розподілу виступає чітке розмежування повноважень між центральною владою та місцевими органами, що дозволяє забезпечити ефективне виконання покладених на них завдань. Розподіл доходів є похідною частиною від розмежування видатків і здійснюється через поділ податкових надходжень на загальнодержавні та місцеві податки і збори. Такий підхід дозволяє сформувати стабільну дохідну базу для кожного рівня бюджету.
3) Організація взаємовідносин між різними бюджетами
Взаємовідносини між різними бюджетами є ключовим елементом бюджетного устрою держави, оскільки саме через ці взаємовідносини реалізується механізм фінансового вирівнювання та забезпечується збалансованість бюджетної системи в цілому. Такі взаємовідносини формуються на основі внутрішніх фінансових потоків, які відображають процеси перерозподілу фінансових ресурсів між центральним бюджетом та бюджетами нижчих рівнів, а також між окремими місцевими бюджетами. До основних інструментів цих перерозподільчих процесів належать міжбюджетні трансфери.
4) Визначення принципів бюджетної системи
Принципи бюджетної системи становлять основу бюджетного устрою держави, оскільки саме вони формують концептуальні засади організації, функціонування та взаємодії всіх складових бюджетної системи. Ці принципи забезпечують системність, узгодженість і стабільність функціонування бюджетної системи.

Бюджетний устрій держави безпосередньо залежить від її форми державного устрою, що визначає структуру і організацію бюджетної системи. В унітарних державах, до яких належить Україна, бюджетна система, як правило, має дворівневу структуру, що включає державний бюджет та систему місцевих бюджетів. Така система відображає адміністративно-територіальний поділ, при цьому місцеві бюджети не мають автономного статусу, а діють у межах, визначених законодавством. Унітарна держава — це єдина політико-правова система, де адміністративно-територіальні одиниці не володіють політичною чи фінансовою суверенністю. Згідно з цим підходом, Україна, як і більшість країн світу (зокрема Франція, Італія, Польща, Японія, Китай), має централізовану модель бюджетного устрою, у якій головна роль у розподілі фінансових ресурсів належить центральній владі, тоді як місцеві бюджети отримують ресурси через систему трансфертів.

На відміну від унітарних держав, федеративні країни мають багаторівневу бюджетну систему, зазвичай із трьома або чотирма рівнями: федеральний бюджет, бюджети суб'єктів федерації (наприклад - штатів, земель, кантонів) та місцеві бюджети. Така структура характерна для країн, де існує політико-правова автономія у складових частинах держави — як-от у США, Канаді, Німеччині, Бразилії чи Австралії. У цих країнах суб'єкти федерації мають власні бюджети та певну самостійність у податковій політиці, розподілі видатків і управлінні публічними фінансами.

Незалежно від форми устрою, центральний бюджет (в Україні — державний бюджет) виконує ключову функцію забезпечення загальнодержавних потреб: оборони, національної безпеки, зовнішньої політики, функціонування центральних органів влади тощо. У свою чергу, місцеві бюджети призначені для фінансування регіональних та комунальних послуг — освіти, охорони здоров'я, житлово-комунального господарства та інших питань місцевого значення.

Таким чином, хоча термінологія може відрізнятися (державний, федеральний, центральний бюджет), зміст залишається подібним: забезпечення

стабільного функціонування фінансової системи держави відповідно до її політико-адміністративної моделі.

Бюджетний устрій є основою для функціонування бюджетної системи, забезпечуючи не лише розподіл фінансових ресурсів між різними рівнями влади, але й гарантуючи ефективне використання коштів для досягнення економічного та соціального розвитку. Розвиток бюджетного устрою вимагає постійного удосконалення механізмів регулювання, прозорості та контролю за бюджетними процесами, що дозволяє державі стабільно виконувати свої функції та задовольняти потреби суспільства.

Бюджетним кодексом, який набрав чинності з 1 січня 2011 року були внесені деякі зміни до принципів бюджетної системи, її структури, Зведеного бюджету України. Відповідно до ст. 7 Бюджетного кодексу України бюджетна система України ґрунтується на таких принципах:¹

1) принцип єдності бюджетної системи України – єдність бюджетної системи України забезпечується єдиною правовою базою, єдиною грошовою системою, єдиним регулюванням бюджетних відносин, єдиною бюджетною класифікацією, єдністю порядку виконання бюджетів та ведення бухгалтерського обліку і звітності;

2) принцип збалансованості – повноваження на здійснення витрат бюджету повинні відповідати обсягу надходжень бюджету на відповідний бюджетний період;

3) принцип самостійності – Державний бюджет України та місцеві бюджети є самостійними. Держава коштами державного бюджету не несе відповідальності за бюджетні зобов'язання органів влади Автономної Республіки Крим та органів місцевого самоврядування. Органи влади Автономної Республіки Крим та органи місцевого самоврядування коштами відповідних місцевих бюджетів не несуть відповідальності за бюджетні зобов'язання одне одного, а також за бюджетні зобов'язання держави. Самостійність бюджетів забезпечується закріпленням за

¹ <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2456-17#Text>

ними відповідних джерел доходів бюджету, правом відповідних органів державної влади, органів влади Автономної Республіки Крим та органів місцевого самоврядування визначати напрями використання бюджетних коштів відповідно до законодавства України, правом Верховної Ради Автономної Республіки Крим та відповідних місцевих рад самостійно і незалежно одне від одного розглядати та затверджувати відповідні місцеві бюджети;

4) принцип повноти – до складу бюджетів підлягають включенню всі надходження бюджетів та витрати бюджетів, що здійснюються відповідно до нормативно-правових актів органів державної влади, органів влади Автономної Республіки Крим, органів місцевого самоврядування;

5) принцип обґрунтованості – бюджет формується на реалістичних макропоказниках економічного і соціального розвитку України та розрахунках надходжень бюджету і витрат бюджету, що здійснюються відповідно до затверджених методик та правил;

6) принцип ефективності та результативності – при складанні та виконанні бюджетів усі учасники бюджетного процесу мають прагнути досягнення цілей, запланованих на основі національної системи цінностей та завдань інноваційного розвитку економіки, шляхом забезпечення якісного надання послуг, гарантованих державою, Автономною Республікою Крим, місцевим самоврядуванням (далі – гарантовані послуги) при залученні мінімального обсягу бюджетних коштів та досягнення максимального результату при використанні визначеного бюджетом обсягу коштів;

7) принцип субсидіарності – розподіл видів видатків між державним бюджетом та місцевими бюджетами, а також між місцевими бюджетами повинен ґрунтуватися на максимально можливому наближенні надання гарантованих послуг, до їх безпосереднього споживача;

8) принцип цільового використання бюджетних коштів – бюджетні кошти використовуються тільки на цілі, визначені бюджетними призначеннями та бюджетними асигнуваннями;

9) принцип справедливості і неупередженості – бюджетна система України будується на засадах справедливого і неупередженого розподілу суспільного багатства між громадянами і територіальними громадами;

10) принцип публічності та прозорості – інформування громадськості з питань складання, розгляду, затвердження, виконання державного бюджету та місцевих бюджетів, а також контролю за виконанням державного бюджету та місцевих бюджетів.

Основні засади бюджетної системи України та її структуру, визначено Бюджетним кодексом України від 08.07.2010 року.

Бюджетна система України – сукупність державного бюджету та місцевих бюджетів, побудована з урахуванням економічних відносин, державного і адміністративно-територіальних устроїв і врегульована нормами права (п. 5, ст.2 Бюджетного кодексу України).

Сучасна бюджетна система складається з державного бюджету та місцевих бюджетів (рис. 1.1). Саме в цих бюджетах і зосереджується переважна більшість фінансових ресурсів держави.

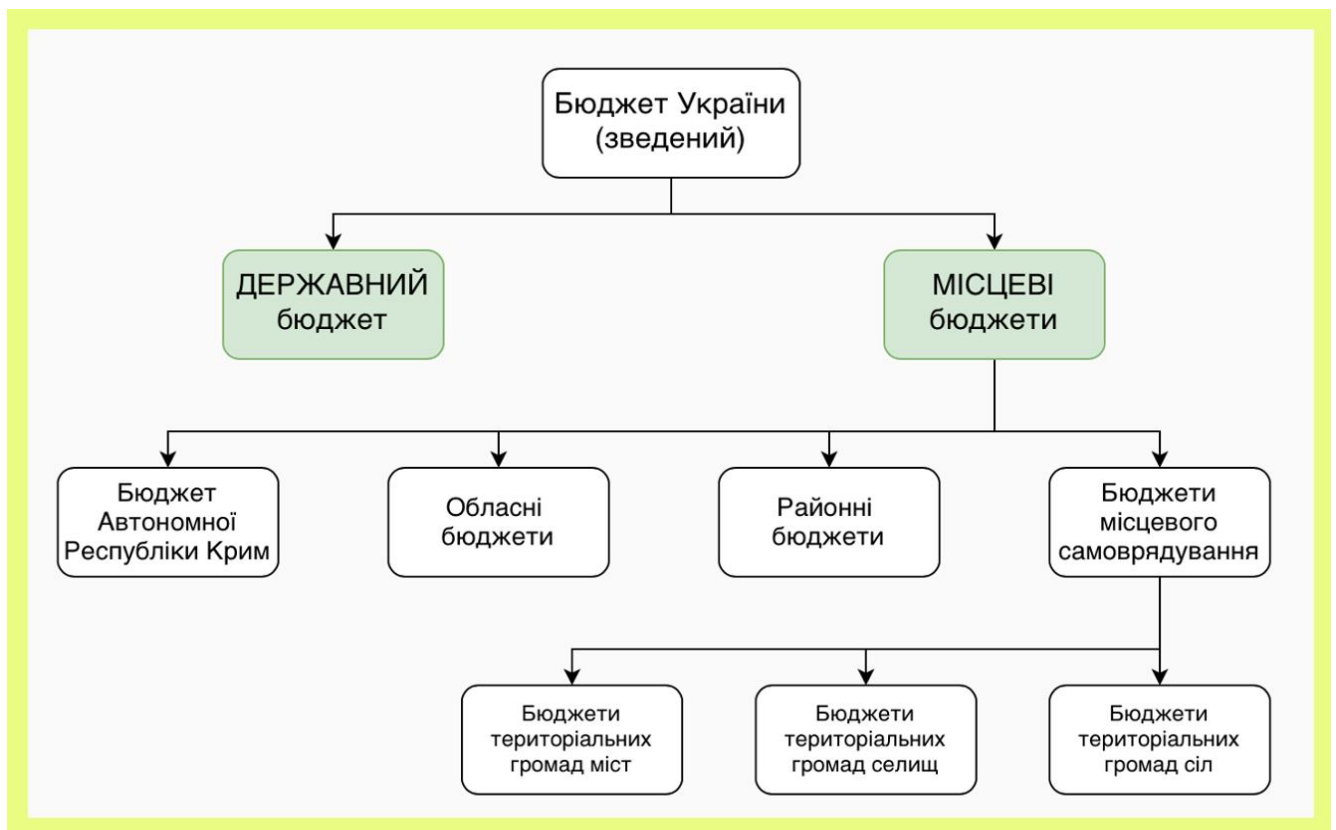

Рис. 1.1. Сучасна бюджетна система України

Державний бюджет є основним важелем державного регулювання соціально-економічних процесів та найголовнішим за своїм призначенням у бюджетній системі України. З державного бюджету здійснюється фінансування витрат на заходи держави в галузі економіки, національної оборони, державного управління, соціальної сфери, міжнародних відносин, обслуговування державного боргу та ін.

Місцевими бюджетами є бюджет Автономної Республіки Крим, обласні бюджети, районні бюджети й бюджети місцевого самоврядування.

Бюджетами місцевого самоврядування є бюджети сільських, селищних, міських територіальних громад, а також бюджети районів у містах (у разі утворення районних у місті рад).²

Кількість місцевих бюджетів у 2025 році наведена в таблиці 1.3.

Таблиця 1.3

Кількість місцевих бюджетів³

Типи місцевих бюджетів	Всього місцевих бюджетів	З них мають взаємовідносини з державним бюджетом
бюджети міст республіканського та обласного значення	1	1
районні бюджети	136	119
бюджети територіальних громад	1469	1438
бюджети районів у містах обласного значення	28	0
бюджети міст районного значення	6	0
бюджети селищ міського типу	39	0
бюджети сільрад (сіл)	229	0
РАЗОМ	1933	1582

Усього місцевих бюджетів у 2025 році – 1597, з них:⁴

- 24 обласних бюджети та міський бюджет міста Києва;
- 119 районних бюджетів;
- 1438 бюджетів територіальних громад;
- 15 бюджетів районів у містах.

² <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2456-17#Text>

³ <https://openbudget.gov.ua/local-budget?id=26000000000>

⁴ https://mof.gov.ua/storage/files/24_01_2025%20Інформація%20затвердження.pdf

Зведений бюджет є сукупністю показників бюджетів, що використовуються для аналізу та прогнозування економічного і соціального розвитку держави.

Зведений бюджет України включає показники Державного бюджету України, зведеного бюджету Автономної Республіки Крим та зведених бюджетів областей, міст Києва та Севастополя.

Зведений бюджет Автономної Республіки Крим включає показники бюджету Автономної Республіки Крим, районних бюджетів та бюджетів місцевого самоврядування на території Автономної Республіки Крим.

Зведений бюджет області включає показники обласного бюджету, районних бюджетів та бюджетів місцевого самоврядування на території цієї області.

Зведений бюджет міської територіальної громади, у складі якої утворені райони у місті, включає показники міського бюджету та бюджетів районів у місті (у разі утворення районних у місті рад)⁵.

Не зважаючи на досягнуті успіхи у розвитку бюджетного устрою та бюджетної системи, в Україні ще існує ряд проблем, пов'язаних з управлінням бюджетними коштами.

Отже, бюджетний устрій та бюджетна система України є важливими складовими національної фінансової системи, що безпосередньо впливають на ефективність управління державними ресурсами та реалізацію соціально-економічних завдань. Взаємозв'язок між цими двома компонентами полягає у тому, що бюджетний устрій визначає організаційні принципи побудови та функціонування бюджетної системи, а сама система є практичною реалізацією цих принципів на різних рівнях управління.

Для забезпечення сталого економічного розвитку та соціальної стабільності важливо продовжувати вдосконалення бюджетного процесу, зокрема через реформування міжбюджетних відносин та посилення прозорості і ефективності використання бюджетних коштів.

⁵ <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2456-17#Text>

1.3. Бюджетна система України в сучасних умовах: вплив війни та проблемні питання

Для стабільного функціонування держави необхідно забезпечити наявність фінансових ресурсів, які дозволяють реалізовувати її повноваження, а також підтримувати роботу державних і місцевих органів влади. Зазначені ресурси концентруються в бюджетній системі, яка є фундаментальним елементом фінансової архітектури країни. Головне призначення бюджетної системи - розподіл видатків таким чином, щоб забезпечити максимальне наближення фінансування послуг до кінцевого споживача.

Розвиток української бюджетної системи в теперішній час супроводжується безпрецедентними викликами, зумовленими зовнішніми та внутрішніми факторами ризику. У цих умовах держава має відігравати активну роль у нейтралізації негативних впливів, посиленні адаптивності бюджетних інструментів і формуванні нових підходів до управління публічними фінансами.

2022 рік став переломним у контексті функціонування бюджетної системи України через початок повномасштабної збройної агресії рф. Економіка зазнала серйозного спаду, що призвело до істотного скорочення бюджетних надходжень, стрімкого зростання дефіциту бюджету, а також до зростання залежності від зовнішнього фінансування - як у вигляді міжнародної допомоги, так і кредитів.

Видаткова частина бюджету зазнала структурних змін: пріоритетом стали витрати на безпеку та оборону, що супроводжувалося запровадженням нових інструментів фінансування, зокрема військових облігацій. Водночас суттєве навантаження лягло на плечі місцевих бюджетів, які потребували державної підтримки для забезпечення базових потреб населення.

У таких екстремальних умовах ключовим завданням стало забезпечення стійкого виконання бюджетів усіх рівнів. З огляду на зміну пріоритетів державної політики, необхідним стало оперативне переналаштування бюджетної системи - як у частині перерозподілу фінансів, так і у сфері забезпечення соціального захисту, зміцнення оборонного потенціалу, диверсифікації джерел доходів і залучення

міжнародного фінансування. У цих умовах важливо досягти злагодженості між усіма учасниками бюджетного процесу, що дозволить зберегти фінансову стабільність.

Бюджетна система відіграє центральну роль у забезпеченні фінансування воєнних потреб, підтримці населення в умовах кризи та створенні основи для післявоєнного відновлення. Внаслідок збройної агресії державні фінанси зазнали значного тиску: зменшення доходів, зростання потреб у зовнішній підтримці, зміна структури видатків і зростання зобов'язань місцевих органів влади стали ключовими особливостями функціонування системи в цей період.

Так, за офіційними даними Міністерства фінансів України, у 2022 році видатки державного бюджету суттєво зросли у порівнянні з попереднім роком. Основною причиною такого зростання стало збільшення потреб сектору оборони: на модернізацію озброєння, забезпечення військових, тренування особового складу та оперативне управління армією.

До початку війни найбільша частка бюджетних видатків традиційно спрямовувалась на соціальний захист і соціальне забезпечення, але з 2022 року ця стаття видатків посіла 3-тє місце. Другу позицію зайняли витрати на забезпечення громадського порядку, безпеки та функціонування судової влади. Інші значущі напрямки, такі як загальнодержавні функції, охорона здоров'я, економічна діяльність тощо, також залишились у структурі видатків, проте їх частка у загальному обсязі скоротилася внаслідок значного зростання фінансування оборонного сектору.

Внаслідок запровадження воєнного стану та переорієнтації економіки на потреби національної оборони відбулося повне або часткове призупинення реалізації більшості бюджетних програм та реформ. Воєнні дії суттєво трансформували бюджетні правовідносини, що зумовило необхідність оперативного ухвалення ряду нових нормативно-правових актів. Ці законодавчі зміни були спрямовані на забезпечення економічної стабільності та підтримку населення. Більшість із прийнятих актів матимуть тимчасовий характер і діятимуть

у період дії воєнного стану, а окремі – зберігатимуть чинність упродовж певного часу після його завершення (табл. 1.4).

Таблиця 1.4.

Основні зміни в бюджетному та податковому законодавстві на період війни

Бюджетний кодекс	Нормативні акти Кабінету Міністрів України	Закони України
• Дозвіл на перевищення розміру резервного фонду бюджету понад 1 % • Зняття обмежень щодо захищених видатків • Право передачі коштів зі спеціального до загального фонду • Скасування обов'язкової публікації звітів місцевих бюджетів • Дозвіл на спрямування залишків освітніх субвенцій на тероборону та захист населення	• Визначення особливостей виконання місцевих бюджетів • Зміни в казначейському обслуговуванні • Спрощення процесу публічних закупівель • Спрощення процедури затвердження фінансових документів	• Спрощення механізму оподаткування 3 групи • Запровадження добровільної сплати ЄСВ для 1-2 груп і відсутність пені • Скасування плати за землю та екологічного податку • Скасування паливного акцизу • Запровадження регулювання місцевих податків і зборів сільськими / міськими радами

Важливим напрямком адаптації бюджетного процесу до умов воєнного стану стало питання використання коштів резервного фонду, зокрема державного бюджету. З цією метою було затверджено Тимчасовий порядок виділення та використання коштів з резервного фонду бюджету, який спростив процедуру ухвалення рішень щодо розподілу цих коштів в умовах надзвичайної ситуації.

Крім того, у воєнний період було прийнято Закон України «Про внесення змін до розділу VI «Прикінцеві та перехідні положення» Бюджетного кодексу України щодо посилення гнучкості місцевих бюджетів та підвищення оперативності прийняття рішень». Ухвалення цього нормативного акта стало відповіддю на потребу оперативного реагування місцевих органів влади на кризові виклики, зокрема щодо фінансування першочергових заходів у громадах.

Згідно з цими змінами, на період дії воєнного стану органи місцевого самоврядування, місцеві державні адміністрації, військово-цивільні та військові адміністрації отримали розширені повноваження щодо:

1. Здійснення видатків, які не були попередньо віднесені до відповідного місцевого бюджету, а також видатків на утримання бюджетних установ з кількох бюджетів шляхом надання міжбюджетного трансферту з відповідного місцевого бюджету.

2. Можливості перерозподілу коштів між фондами бюджету, зокрема переведення коштів із спеціального фонду місцевого бюджету до його загального фонду.

У разі такого перерозподілу допускається затвердження місцевого бюджету з профіцитом по спеціальному фонду та дефіцитом по загальному фонду, що вимагає внесення відповідних змін до рішення про місцевий бюджет.

11 березня 2022 року Кабінет Міністрів України ухвалив постанову № 252 «Деякі питання формування та виконання місцевих бюджетів у період воєнного стану», яка надала розширені повноваження місцевим радам, державним адміністраціям, військово-цивільним і військовим адміністраціям. Документ дозволив здійснювати перерозподіл бюджетних призначень між головними розпорядниками коштів, змінювати напрямки видатків, а також передавати кошти між місцевими бюджетами без попереднього погодження з профільною комісією місцевої ради чи укладання договорів. Також було дозволено перерозподіляти обсяги трансфертів між державним і місцевими бюджетами без обов'язкового погодження з Мінфіном, що значно пришвидшило ухвалення фінансових рішень.

Загалом, усі тимчасові зміни до бюджетного законодавства, починаючи з лютого 2022 року, мали на меті забезпечити оперативне управління бюджетними ресурсами в умовах війни. Основна увага приділялась фінансуванню територіальної оборони, потреб Збройних сил України, соціального захисту населення, підтримці бюджетної сфери та стабільності економіки.

У 2022 році також були ухвалені зміни до податкового законодавства з метою зменшення податкового тиску на бізнес і громадян. Серед них – спрощення умов використання спрощеної системи оподаткування, зниження ставок акцизу та ПДВ на пальне, тимчасове звільнення окремих платників від сплати земельного податку, екологічного податку та мінімального податкового зобов'язання. Водночас були введені пільгові умови для розмитнення транспортних засобів певних категорій. Хоча ці заходи мали позитивний соціальний ефект, вони призвели до зменшення доходів бюджету, що збіглося з необхідністю збільшення державних видатків на безпеку та гуманітарні потреби. Для покриття дефіциту держава активно залучала

міжнародну фінансову допомогу у вигляді грантів і кредитів, а також фінансування через купівлю державних облігацій Національним банком України.

Роль місцевих бюджетів в Україні суттєво зросла у період воєнного стану. Їх значення вийшло за межі традиційного фінансування розвитку окремих територіальних громад і стало ключовим чинником у забезпеченні фінансової стійкості держави загалом. Органи місцевого самоврядування стали активними учасниками у протидії військовій агресії росії, спрямовуючи кошти на підтримку територіальної оборони, забезпечення продовольством населення, організацію евакуації з зон бойових дій, облаштування місць для тимчасового проживання внутрішньо переміщених осіб.

Подальший регіональний розвиток, особливо в повоєнний період, неможливий без продовження процесів децентралізації. Надання більших повноважень місцевим органам влади, розширення їх фінансової автономії та стимулювання залучення альтернативних джерел фінансування (міжнародні інвестиції, кредити, гранти) має стати основою економічної політики на місцях.

Одним із найактуальніших викликів є ефективний розподіл функцій і ресурсів між центральним урядом і місцевим самоврядуванням. Сьогодні органи місцевої влади переважно зосереджені на реалізації державної політики, тоді як питання стратегічного розвитку територій часто залишаються поза їхнім безпосереднім контролем.

Міжнародний досвід підтверджує, що саме через зміцнення економічної спроможності регіонів можна досягти підвищення ефективності всієї бюджетної системи. Місцева влада, як найближча до населення, має найповніше уявлення про реальні потреби громади, що дозволяє їй точніше й раціональніше розподіляти фінансові ресурси. Сильна держава не може існувати без розвинених регіонів і потужного місцевого самоврядування. Важливим кроком у цьому напрямі є реалізація політики підтримки автономії територіальних громад. Це дасть змогу ефективніше вирішувати проблему дефіциту фінансування як для покриття базових потреб, так і для виконання делегованих функцій.

Ключовим важелем розвитку регіонального рівня є бюджетна децентралізація — передача повноважень та частини фінансових ресурсів, раніше закріплених за державним бюджетом, у розпорядження місцевої влади. Такий підхід створює підґрунтя для фінансової стабільності місцевого самоврядування та формування спроможних громад.

Позитивним наслідком бюджетної децентралізації стало підвищення ефективності надання публічних послуг. Органи місцевого самоврядування отримали більшу відповідальність за підвищення рівня життя мешканців своїх громад шляхом задоволення їх індивідуальних потреб. Важливо, щоб ці послуги були доступними, якісними й максимально відповідали інтересам місцевого населення, при цьому витрати на їх надання повинні бути раціональними та оптимальними.

Результатом децентралізаційної реформи стало також суттєве розширення повноважень органів місцевої влади, зокрема: повна бюджетна автономія, спрощення процесів отримання місцевих гарантій та позик від міжнародних фінансових інституцій завдяки принципу «мовчазної згоди», якщо Міністерство фінансів не надає відповідь упродовж місяця; дозвіл на зовнішні запозичення для всіх міських рад обласного значення; право самостійно обирати установу для обслуговування бюджетних рахунків (казначейство або банк); а також розширення бази доходів місцевих бюджетів.

Бюджетна децентралізація забезпечує перерозподіл владних повноважень, економічну й фінансову незалежність органів місцевого самоврядування, а також стимулює пошук додаткових джерел фінансування. Для подальшого вдосконалення цього процесу необхідно модернізувати систему місцевих податків і зборів. Це дозволить підвищити ефективність фіскального адміністрування та стимулювати місцеву владу до активного розвитку власних територій, формування фінансово спроможних та інвестиційно привабливих громад.

Воєнна агресія суттєво вплинула на всі сфери суспільного життя, зокрема на фінансову систему країни. З метою забезпечення стійкості державного управління були впроваджені численні організаційні, економічні та правові заходи для

справедливого розподілу фінансових ресурсів в умовах надзвичайної ситуації. У цих умовах функції місцевих почали виконувати завдання, які раніше фінансувалися виключно з державного бюджету. Зміни торкнулися як доходної, так і видаткової частин.

Особливу увагу слід приділяти наповненню місцевих бюджетів через ефективне використання нових повноважень, наданих децентралізацією. Продовження реформи децентралізації є ключовою передумовою для подолання фінансових труднощів, спричинених війною. Вона має забезпечити органам місцевої влади більше автономії у вирішенні фінансових питань, стимулювати залучення інвестицій, вихід на фінансові ринки, отримання грантів для реалізації важливих проєктів, як у період воєнного стану, так і в процесі відновлення після його завершення.

Не зважаючи на досягнуті успіхи у розвитку бюджетної системи, в Україні ще існує ряд проблем, пов'язаних з управлінням бюджетними коштами. Однією з основних проблем є недостатня ефективність міжбюджетних відносин, що призводить до нерівномірного фінансування різних регіонів країни. Це питання особливо актуальне для розвитку малих міст та сільських територій, де ресурси обмежені, а потреби в фінансуванні часто перевищують наявні можливості. Іншою проблемою є необхідність вдосконалення процесу планування та прогнозування доходів і видатків державного бюджету, що дозволить більш точно передбачати фінансові потоки і забезпечити ефективне використання бюджетних ресурсів.

РОЗДІЛ 2. ОЦІНЮВАННЯ СУЧАСНОГО СТАНУ ФУНКЦІОНУВАННЯ БЮДЖЕТНОЇ СИСТЕМИ

2.1. Оцінка основних макропоказників економічної діяльності, що впливають на функціонування бюджетної системи

Основні показники економічної діяльності, що впливають на функціонування та розвиток бюджетної системи, включають низку макроекономічних і фінансових факторів, які визначають доходи та видатки бюджетів. Насамперед, важливим показником є валовий внутрішній продукт (ВВП), оскільки саме від його динаміки залежить загальний рівень податкових надходжень і можливості фінансування державних програм. Зростання ВВП свідчить про активізацію економічної діяльності, що автоматично сприяє збільшенню доходів бюджету. Також суттєвий вплив має рівень інфляції — надмірне зростання цін призводить до знецінення реальних доходів бюджету, вимагає перегляду витратної частини, особливо соціальних виплат і зарплат бюджетникам.

Рівень безробіття також є важливим індикатором, адже високий рівень безробіття знижує надходження від податку на доходи фізичних осіб і єдиного соціального внеску, водночас збільшуючи видатки на соціальну підтримку. Значну роль у формуванні бюджетної політики відіграють обсяги державного боргу та рівень дефіциту бюджету. Якщо витрати перевищують доходи, уряд змушений вдаватися до зовнішніх і внутрішніх запозичень, що формує боргове навантаження на бюджет у майбутньому.

Не менш важливими є показники зовнішньоекономічної діяльності, зокрема обсяги експорту та імпорту, які впливають на митні надходження і валютний баланс. Також варто враховувати динаміку обмінного курсу національної валюти — її коливання можуть суттєво змінювати вартість імпортованих товарів, обслуговування зовнішнього боргу та відповідно — бюджетні витрати. Рівень доходів населення визначає податкову базу та споживчий попит, що впливає на

надходження до бюджету через податок на додану вартість, акцизи та інші непрямі податки.

У сукупності ці показники формують економічне середовище, в якому функціонує бюджетна система, визначають її стійкість, ефективність розподілу ресурсів і здатність держави виконувати свої фінансові зобов'язання перед громадянами.

Відхилення фактичних макроекономічних показників від запланованих у 2024 році спричинило зменшення надходжень до державного бюджету на 65,5 млрд. грн, але водночас скоротило витрати на обслуговування державного боргу та окремі бюджетні видатки на 22,4 млрд.грн.

Розглянемо окремі показники більш детально. Динаміка ВВП у 2020-2024 роках наведена на рис. 2.1.

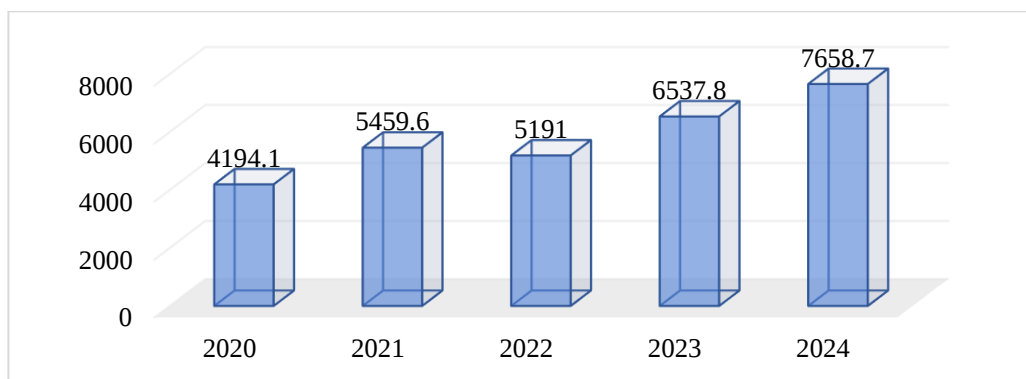

Рис. 2.1. Динаміка внутрішнього валового продукту у 2020-2024 роках, млрд.грн.

У 2024 році реальний ВВП зріс на 2,9%, що виявилось нижче від запланованих 4,6%, внаслідок чого державний бюджет недоотримав 16,4 млрд грн доходів (рис. 2.2).

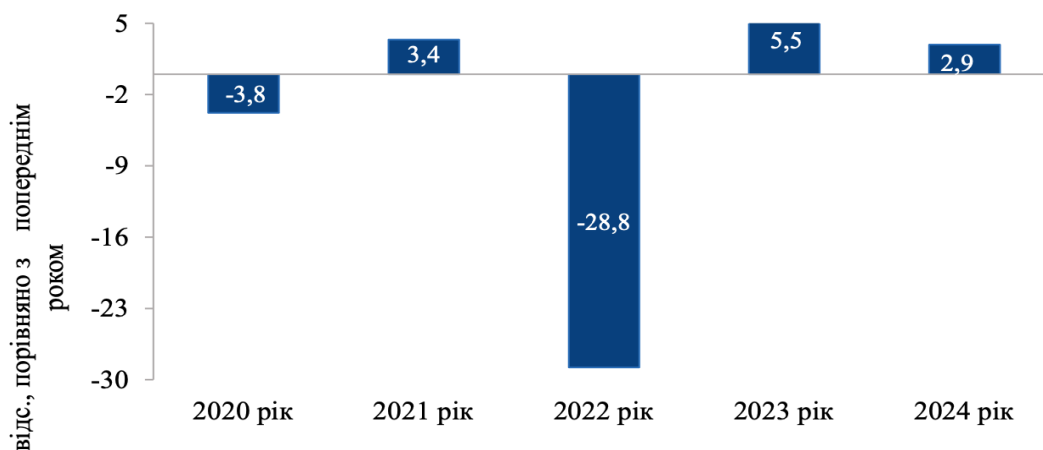

Рис 2.2. Зростання/падіння ВВП порівняно з попереднім роком у 2020-2024 р.р., %

Економічне зростання було обумовлено такими заходами:

- міжнародна фінансова допомога в розмірі 1747,7 млрд.грн, отримана протягом 2024 року, яка була спрямована на відбудову інфраструктури, соціальні програми та медичне забезпечення, що стимулювало внутрішнє споживання;
- активізація товарного експорту через Український морський коридор з обсягом перевезень 76,4 млн. тонн вантажів до 52 держав світу.

Гальмівними чинниками економічного розвитку стали: тривання військових дій та високий рівень непередбачуваності майбутніх подій; транспортні перешкоди для учасників зовнішньої торгівлі через пошкодження комунікаційних шляхів; масштабні руйнування промислових потужностей та об'єктів життєзабезпечення.

Ввезення і вивезення товарів (імпорт/експорт) продемонстрували позитивну динаміку у 2024 році порівняно з 2023 роком (рис.2.3.). Водночас менші темпи приросту імпорту товарів відносно планових показників спричинили скорочення бюджетних надходжень.

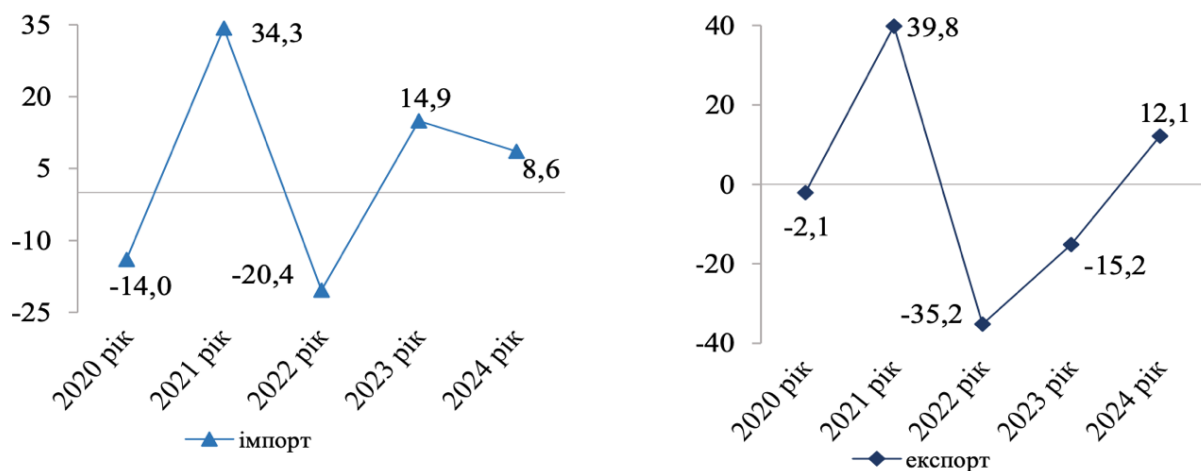

Рис. 2.3. Імпорт/ експорт товарів у 2020-2024 роках відносно попереднього року, %

У 2024 році імпорт товарів фактично збільшився на 8,6% замість запланованих 11,6%. За розрахунками Рахункової палати, така різниця між плановими та реальними показниками імпорту спричинила втрати державного бюджету в розмірі 17,1 млрд.грн через зменшення надходжень ПДВ з імпортованих товарів, акцизного збору з ввезених автотранспортних засобів та митних платежів.

Зміна індексу інфляції представлено на рис. 2.4.

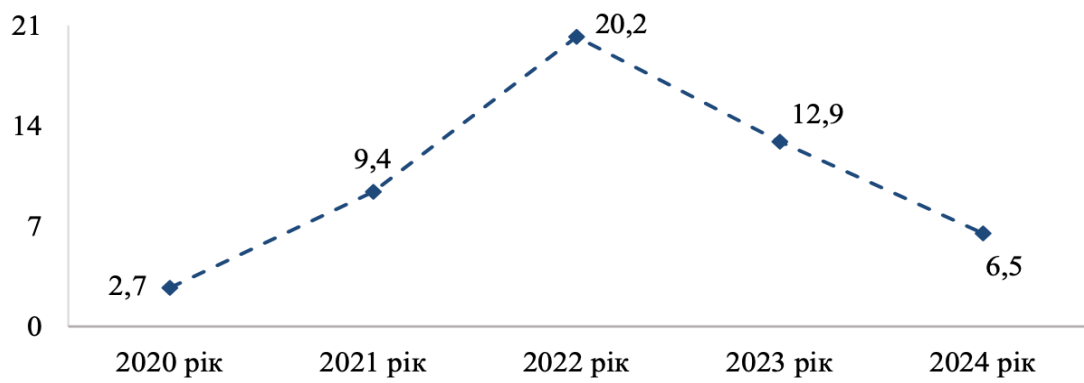

Рис. 2.4. Зміна індексу інфляції у середньому до попереднього року у 2020-2024 роках, %

Протягом 2024 року інфляційні процеси стримувалися завдяки: поступовому відновленню експортних операцій; запровадженню заборони на збільшення тарифів для окремих комунальних послуг (газопостачання та централізоване опалення); стабільності національної валюти, що підтримувалася зростанням золотовалютних резервів країни до історичного максимуму 43,8 млрд доларів США станом на кінець року. Динаміка курсу гривні до долару США наведена в таблиці 2.1. та рис. 2.5.

Таблиця 2.1.

Курс гривні до долару США за етапами

Роки	Курс валют
1996-1997	1,76-1,90 грн/дол.
1998-2007	1,89-5,05 грн/дол.
2008-2013	4,85-8,20 грн/дол.
2014-2019	8,21-28,00 грн/дол.
2020-2021	24,50-28,50 грн/дол.
2022-2024	27,00-42,00 грн/дол.

Розбіжність між фактичним та закладеним у бюджеті валютним курсом гривні призвела до скорочення доходів державного бюджету на 16,9 млрд грн у 2024 році, проте одночасно зменшила витрати на борговий сервіс та деякі інші видатки на 11,7 млрд грн. Протягом 2024 року середній курс національної валюти складав 40,2 грн за долар США і 43,5 грн за євро, тоді як бюджетні розрахунки ґрунтувалися на курсах 40,7 і 44,4 грн відповідно.

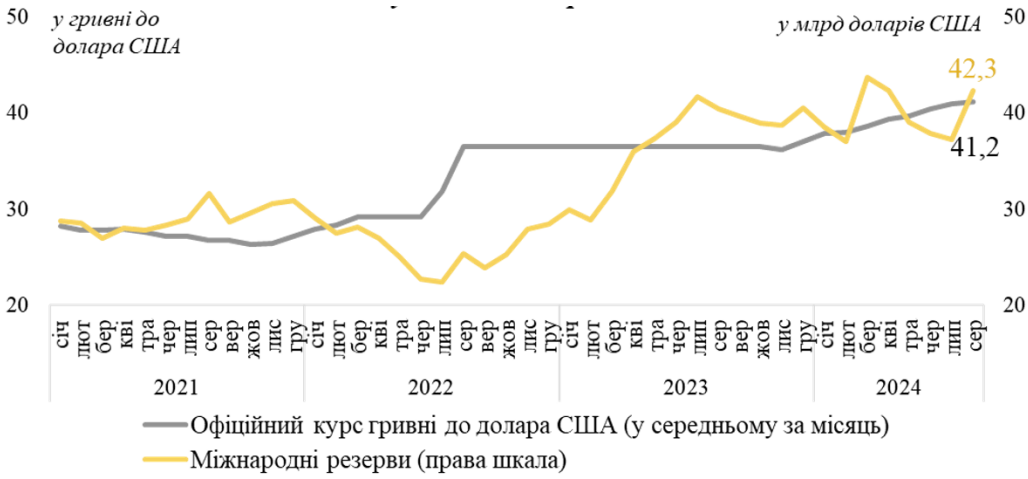

Рис. 2.5. Динаміка обмінного курсу гривні до долара США у 2021-2024 роках

Валютний курс гривні використовувався для розрахунку таких бюджетних надходжень, як ПДВ з імпортованих товарів, міжнародна безоплатна допомога, акцизи з ввезених підакцизних товарів, податки від зовнішньоекономічної діяльності та інші, сукупна частка яких у 2024 році склала 35,8% від загальних доходів державного бюджету.

Одночасно валютний курс гривні застосовувався для розрахунку державних витрат, включаючи обслуговування зовнішнього боргу та частини внутрішнього боргу в іноземній валюті, а також інших бюджетних видатків, питома вага яких зросла порівняно з минулим роком до 8,0% від загальних витрат державного бюджету. Крім того, стабілізації курсу гривні сприяли надходження приватних грошових переказів до України, які у 2024 році, згідно з даними НБУ, у 2,7 раза перевищили чистий приплив прямих закордонних інвестицій.

Показники дефіциту державного бюджету наведено у табл. 2.1. та на рис.2.6.

Таблиця 2.2.

Дефіцит Державного бюджету у 2020-2024 роках, %

Показник	2020	2021	2022	2023	2024
Доходи Державного бюджету, млрд.грн.	1076,0	1296,8	1787,4	2671,9	3122,7
Видатки Державного бюджету, млрд.грн.	1288,0	1491,2	2705,4	4014,4	4486,7
Дефіцит, %ВВП	5,2%	3,6%	17,6%	20,3%	17,7%

Запланований розмір дефіциту державного бюджету протягом 2024 року було збільшено на 313,4 млрд грн (19,9%) порівняно з первинно встановленими

законом граничними обсягами, передусім через зростання фінансування оборонного сектору. Водночас фактичний дефіцит виявився меншим за плановий внаслідок недовиконання видаткової частини та кредитування при перевиконанні доходної частини та повернення кредитів.

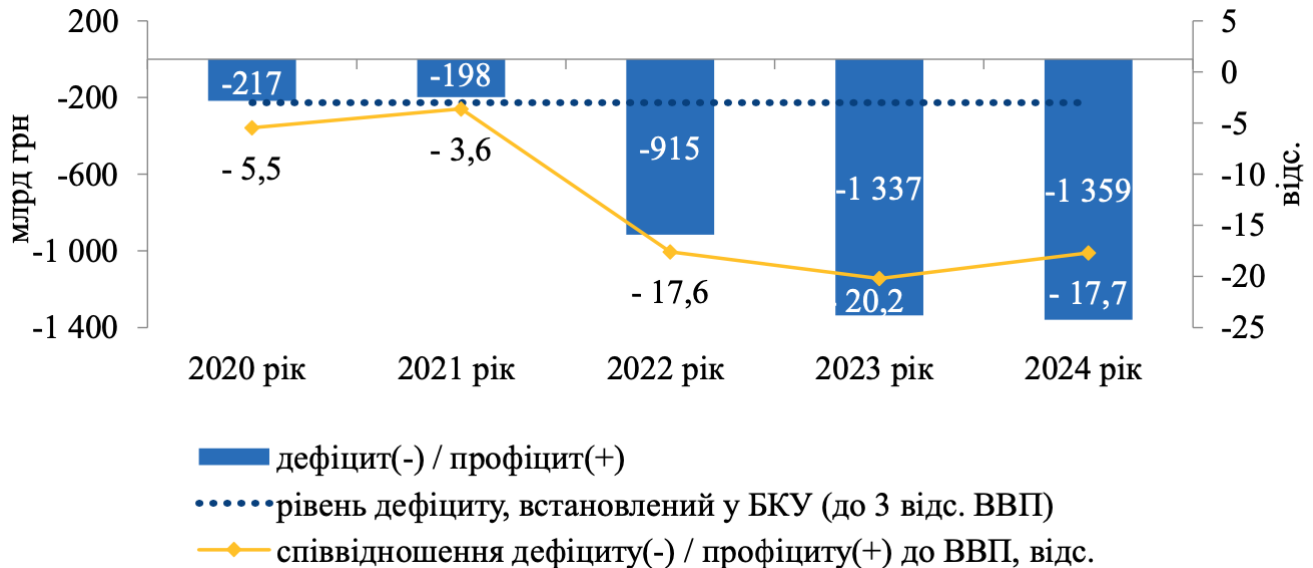

Рис. 2.6. Дефіцит Державного бюджету відносно ВВП у 2020-2024 роках, %

Порівняно з 2023 роком дефіцит державного бюджету зріс на 22,5 млрд грн (1,7%) і склав 17,7% від номінального ВВП. Без врахування безповоротної міжнародної допомоги дефіцит сягнув би 1,83 трлн грн, або 23,9% ВВП.

Протягом 2024 року через масштабні позики, ослаблення гривні відносно іноземних валют та надання державних гарантій сукупний обсяг державного і гарантованого державою боргу зріс на 25% і досяг 91,2% ВВП (рис. 2.7).

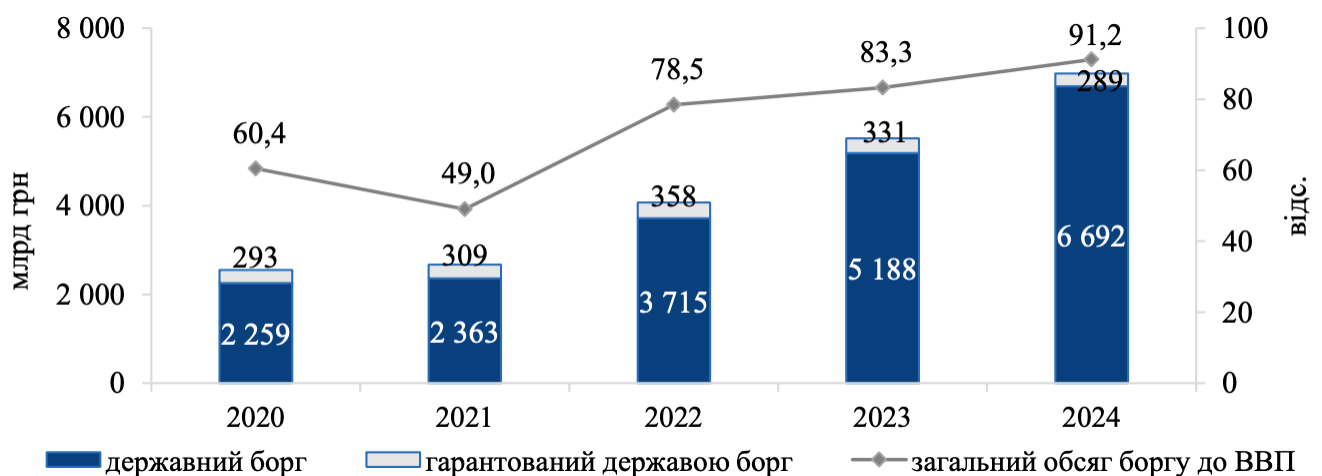

Рис. 2.7. Динаміка державного і гарантованого державою боргу у 2020 – 2024 роках

Загальна сума боргових зобов'язань збільшилася на чверть до 6,98 трлн грн. Зростання частки валютних зобов'язань підвищує валютні ризики боргового портфеля. Витрати бюджету на обслуговування та погашення державного і гарантованого боргу зросли порівняно з 2023 роком на 132,4 млрд грн (18,9%) до 833,5 млрд грн, що склало 16,6% всіх бюджетних витрат (проти 15,7% у 2023 році). Водночас ці витрати виявилися на 84,8 млрд грн (9,2%) меншими від планових показників.

2.2. Практика виконання Державного бюджету України

У 2024 році формування та виконання Державного бюджету України відбувалось за надзвичайно складних обставин, зумовлених воєнним станом та потребою залучення зовнішнього фінансування. Попри це, економічні суб'єкти та державні установи продемонстрували значну стійкість, що сприяло економічному зростанню та створило підґрунтя для успішного виконання бюджету в 2025 році.

Дохідна частина державного бюджету України в 2024 році сягнула 3122,7 млрд. грн, що перевищує показник 2023 року (2671,9 млрд.грн.) на 16,9% (табл. 2.3.). Примітно, що фактичні надходження значно перевершили прогнозовані показники, встановлені Законом України «Про Державний бюджет України на 2024 рік» (зі змінами) - перевищення склало 1212 млрд. грн або 63,4% від запланованих 1911,5 млрд грн.

Таблиця 2.3.

Частка доходів Державного бюджету у ВВП та у Зведеному бюджеті України у 2021-2024 роках, %

Показники	2021 рік	2022 рік	2023 рік	2024 рік
Доходи Державного бюджету, млрд.грн.	1296,8	1787,4	2671,9	3122,7
ВВП, млрд. грн.	5459,6	5191,0	6537,8	7658,7
Частка доходів Державного бюджету до ВВП, %	23,7%	34,4%	40,9%	40,8%
Доходи зведеного бюджету, млрд.грн.	1662,2	2196,3	3104,3	3587,8
Частка доходів Державного бюджету у Зведеному бюджеті, %	78,0%	81,4%	86,1%	87,0%

На основі таблиці 2.3. проаналізуємо динаміку основних бюджетно-економічних показників України за 2021–2024 роки. Доходи Державного бюджету зросли з 1296,8 млрд.грн у 2021 році до 3122,7 млрд.грн у 2024 році, що свідчить про значну мобілізацію фінансових ресурсів. Найвищі темпи зростання доходів спостерігалися у 2022 та 2023 роках (відповідно 37,8% та 49,5%), що, ймовірно, пов'язано з необхідністю фінансування державних видатків в умовах повномасштабної війни. У 2024 році темп зростання доходів сповільнився до 16,9%, проте залишився позитивним.

Динаміка валового внутрішнього продукту (ВВП) демонструє падіння у 2022 році до 5191,0 млрд.грн проти 5459,6 млрд.грн у 2021 році (–4,9%), що є прямим наслідком воєнної агресії та економічної нестабільності. Починаючи з 2023 року, ВВП зростає — до 6537,8 млрд.грн, а у 2024 році досягає 7658,7 млрд.грн, що свідчить про поступове економічне відновлення країни.

Частка доходів Державного бюджету у ВВП значно зросла: з 23,7% у 2021 році до понад 40% у 2023–2024 роках. Такий рівень фіскального навантаження є досить високим і свідчить про те, що велика частина економічних ресурсів спрямовується через державний бюджет, що характерно для кризових або воєнних періодів.

Доходи зведеного бюджету (який включає як державний, так і місцеві бюджети) зросли з 1662,2 млрд.грн у 2021 році до 3587,8 млрд.грн у 2024 році. При цьому частка Державного бюджету в структурі зведеного бюджету збільшилась з 78,0% у 2021 році до 87,0% у 2024 році. Це вказує на посилення централізації публічних фінансів, тобто перерозподіл фінансових ресурсів на користь центрального уряду. Така тенденція може бути спричинена необхідністю концентрації ресурсів на загальнодержавні цілі, насамперед оборону, гуманітарну допомогу та відновлення критичної інфраструктури.

Загалом аналіз свідчить про те, що бюджетна система України в період 2021–2024 років адаптувалася до умов повномасштабної війни шляхом значного збільшення доходів, зміцнення ролі центрального бюджету та перерозподілу ресурсів на загальнонаціональному рівні. У той же час збереження високого рівня

частки доходів у ВВП вказує на суттєве навантаження на економіку, що потребує уважного балансування між фіскальною стабільністю та економічним зростанням.

Розглянемо структуру доходів державного бюджету (таблиці 2.4. і 2.5).

Таблиця 2.4.

Структура доходів Державного бюджету у 2021-2024 р.р., %

Показники	2021	2022	2023	2024
Податкові надходження	85,4	53,1	45,0	52,8
Неподаткові надходження	13,5	19,4	37,1	31,2
Доходи від операцій з капіталом	0,03	0,03	0	0,01
Цільові фонди	0,02	0,01	0,2	0,02
Трансферти від ЄС, міжнародних організацій	0,05	26,96	16,1	15,17
Офіційні трансферти	1,0	0,5	1,6	0,8
Всього доходів	100	100	100	100

Дані таблиці свідчать, що податкові надходження займають левову частку в доходах бюджету на протязі всього досліджуваного періоду. У 2021 році податкові надходження становили 85,4% загальних доходів - класична ситуація для мирного часу, коли бюджет формується переважно за рахунок внутрішніх податків.

У 2022–2023 роках їх частка різко впала до 53,1% і 45% відповідно - це свідчить про звуження податкової бази через воєнні дії, а також про зростання ролі міжнародної допомоги й неподаткових надходжень. 2022 рік став поворотним моментом, коли частка зовнішніх трансфертів різко зросла — держава вимушено компенсувала втрати фіскальних ресурсів за рахунок допомоги ЄС і партнерів.

У 2024 році частка податкових надходжень зростає до 52,8%, що може вказувати на часткове відновлення економіки, активізацію бізнесу, а також централізацію надходжень (зокрема ПДФО з військових до держбюджету).

Неподаткові надходження також стрімко зросли у 2023 та 2024 роках та їх частка становила 37,1% та 31,2% відповідно. Основною причиною стало різке збільшення власних надходжень бюджетних установ (наприклад, кошти від гуманітарної допомоги, технічної підтримки).

Трансферти від ЄС, міжнародних організацій. У 2022 році - різко зросли до 26,96% - свідчення масштабної міжнародної фінансової підтримки після початку повномасштабного вторгнення. У 2023–2024 роках частка трохи зменшується (16,1% і 15,17%), але залишається критично важливою складовою бюджету. Це підтверджує, що бюджетна стабільність України значною мірою залежить від міжнародної допомоги.

Таблиця 2.5.

Склад і структура доходів Державного бюджету у 2021-2024 р.р. (млрд.грн.)

Показники	2021	2022	2023	2024
Податкові надходження, у т.ч.:	1107,1	949,8	1203,5	1647,2
податок на доходи фізичних осіб	137,6	148,4	207,0	326,1
податок на прибуток підприємств	147,8	117,1	143,8	271,1
рентна плата та плата за використання ін. природ. ресурсів	80,7	85,4	60,3	52,4
податок на додану вартість	536,5	467,0	580,8	734,5
акцизний податок	162,4	102,3	167,3	210,4
податки на міжнародну торгівлю	38,2	26,3	40,6	48,3
інші податкові надходження	3,9	3,3	3,7	4,4
Неподаткові надходження, у т.ч.:	175,4	346,3	991,6	974,4
доходи від власності та підприємницької діяльності	56,0	87,2	123,9	126,0
адміністративні збори та платежі, доходи від некомерційної господарської діяльності	13,0	8,2	14,3	17,0
власні надходження бюджетних установ	88,4	234,8	812,4	778,6
інші неподаткові надходження	18	16,1	41,0	52,8
Доходи від операцій з капіталом	0,3	0,6	0,1	0,2
Цільові фонди	0,2	0,1	0,4	0,5
Трансферти від ЄС, міжнародних організацій	1,2	481,1	433,4	473,9
Офіційні трансферти	12,6	9,5	42,9	26,5
Всього доходів	1296,8	1787,4	2671,9	3122,7

Наведені дані свідчать, що загальний обсяг податкових надходжень коливався: після скорочення у 2022 році до 949,8 млрд.грн. (з 1107,1 млрд.грн у 2021 році), вони зростають до 1647,2 млрд.грн у 2024 році. Це свідчить про

початкове падіння податкової бази під час воєнного шоку з подальшим поступовим відновленням і мобілізацією доходів. Динаміка доходів державного бюджету України в 2021–2025 роках наведена на рис. 2.8.

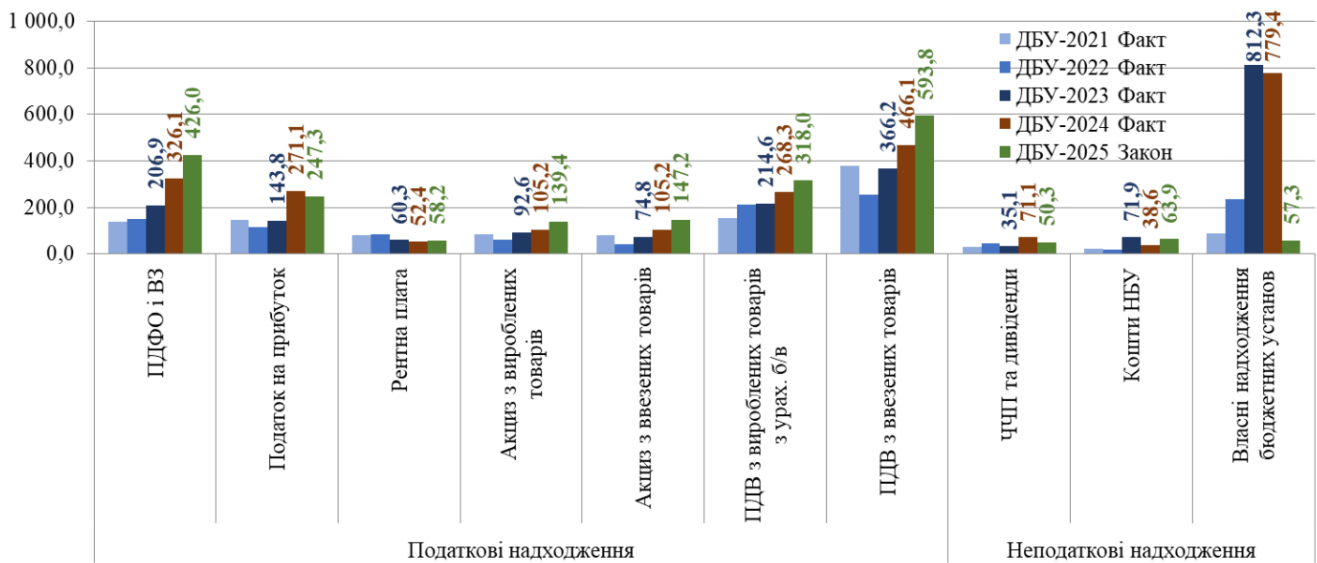

Рис. 2.8. Динаміка доходів державного бюджету України в 2021–2025 рр., млрд грн.

Ключовими джерелами доходів є податкові надходження, в тому числі податок на додану вартість ПДВ (внутрішній + імпорتنний), податок на доходи фізичних осіб (ПДФО), податок на прибуток підприємств, акцизний податок та ін.

ПДВ після спаду у 2022 році (467 млрд.грн), досягає 734,5 млрд.грн у 2024 році. Це найбільше джерело доходів бюджету, динаміка якого відображає загальний рівень споживання, імпорту.

Податок на доходи фізичних осіб (ПДФО) зростає щороку — з 137,6 млрд грн у 2021 до 326,1 млрд грн у 2024. Суттєве збільшення податку на доходи фізичних осіб (ПДФО) у 2024 році — з 207 млрд грн у 2023 році до 326,1 млрд грн у 2024 році (понад +57%) напряму пов'язане зі зміною механізму його розподілу. У 2023 році було прийнято рішення, яке тимчасово змінює розподіл ПДФО з військових та силових структур:

- Раніше ПДФО з усіх працівників (у тому числі військових) залишався у місцевих бюджетах (60% — місцеві, 15% — обласні, решта — держбюджет через реверс).
- Починаючи з 1 жовтня 2023 року (а повністю в 2024 році), ПДФО з грошового забезпечення військовослужбовців перенаправлено до Державного бюджету.

Це стосується ЗСУ, Нацгвардії, ДСНС, Держприкордонслужби та інших силових відомств.

Розподіл податкових надходжень у Зведеному бюджеті наведено на рис. 2.9.

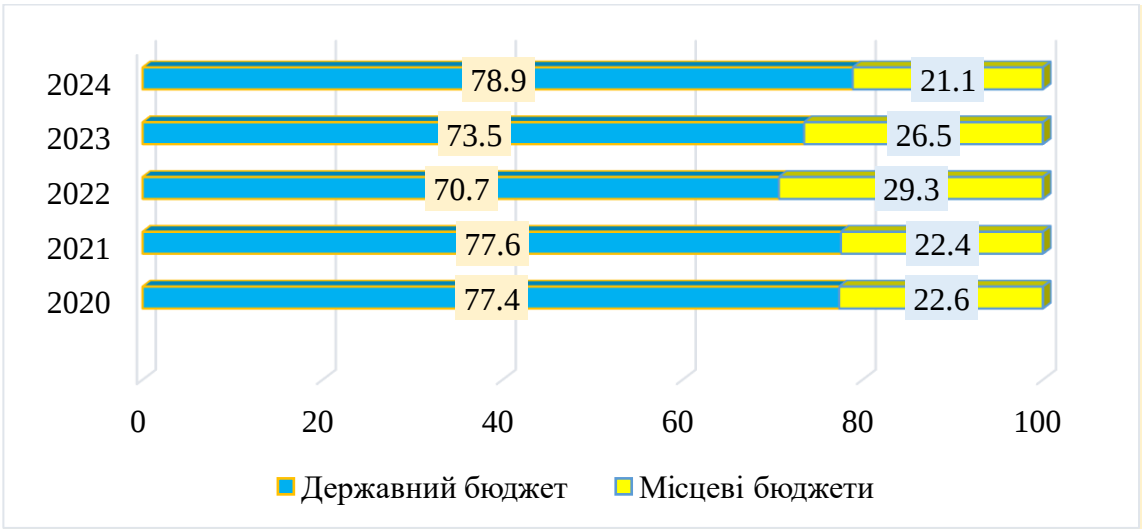

Рис. 2.9. Розподіл податкових надходжень у Зведеному бюджеті у 2020-2024 р.р, %

Частка податкових надходжень державного бюджету у Зведеному бюджеті за 2020-2024 роки становлять від 70,7% у 2022 році до 78,9% у 2024 році, що є найвищим показником за досліджуваний період. Проаналізуємо структуру податкових надходжень за 2021-2024 роки (табл. 2.5).

Таблиця 2.5.

**Склад і структура податкових надходжень Державного бюджету
у 2021-2024 роках, %**

Показники	2021	2022	2023	2024
Податкові надходження, у т.ч.	100	100	100	100
Податок на доходи фізичних осіб	12,4	15,6	17,2	19,8
Податок на прибуток підприємств	13,3	12,3	11,9	16,5
Рентна плата та плата за використання ін. природ. ресурсів	7,3	9,0	5,0	3,2
Податок на додану вартість	48,5	49,1	48,3	44,6
Акцизний податок	14,7	10,8	13,9	12,7
Мито	3,5	2,8	3,4	2,9
Інші податкові надходження	0,3	0,4	0,3	0,3

Аналіз структури податкових надходжень у 2021–2024 роках свідчить про певні зміни у частках окремих податків, що відображає як економічні процеси, так і бюджетно-податкову політику держави.

Найбільшу частку у податкових надходженнях стабільно займає податок на додану вартість (ПДВ) — від 48,3% до 49,1% у 2021–2023 роках із подальшим незначним зниженням до 44,6% у 2024 році. Але у 2024 році планові показники з цього податку не виконані.

На рівень виконання планових надходжень ПДВ вплинули розбіжності між фактичними та прогнозними макроекономічними індикаторами, які використовувалися при розрахунку очікуваних надходжень цього податку:

- інфляція споживчих цін у 2024 році склала 6,5% проти закладених у бюджетних розрахунках 8,5% порівняно з 2023 роком;
- темп зростання імпорту товарів досяг 8,6% замість врахованих у прогнозах 11,6%;
- середній курс гривні становив 40,2 грн за долар США при бюджетному плануванні на рівні 40,7 грн за долар.

Податок на доходи фізичних осіб (ПДФО) демонструє стійке зростання: з 12,4% у 2021 році до 19,8% у 2024-му. Зокрема, у вересні 2024 року при внесенні змін до Закону планові надходження ПДФО було збільшено з урахуванням додаткових доходів, які мали поступати до державного бюджету з 1 грудня 2024 року через зміни в Податковому кодексі України стосовно підвищення ставки військового збору для працівників з 1,5% до 5% та поширення обов'язку сплачувати цей збір на суб'єктів спрощеної системи оподаткування. Також зміни пов'язані зі зміною розподілу ПДФ (з жовтня 2023 року військовий ПДФО надходить до держбюджету).

Аналіз структури податкових надходжень за 2020-2024 роки демонструє певні коливання у співвідношенні прямих та непрямих податків (таб. 2.6, рис. 2.10).

У 2020-2024 роках спостерігалася відносна стабільність структури: частка прямих податків коливалася в межах 33,2-39,8%, тоді як непрямі податки становили 60,2-66,8%. Протягом досліджуваного періоду непрямі податки традиційно домінували у загальних податкових надходженнях державного бюджету України.

Таблиця 2.6

Прямі та непрямі податки в податкових надходженнях Державного бюджету у 2019-2024 роках, %

Види податків	2020	2021	2022	2023	2024
Прямі податки	33,2	33,3	37,3	34,4	39,8
Непрямі податки	66,8	66,7	62,7	65,6	60,2
Всього податкових надходжень	100	100	100	100	100

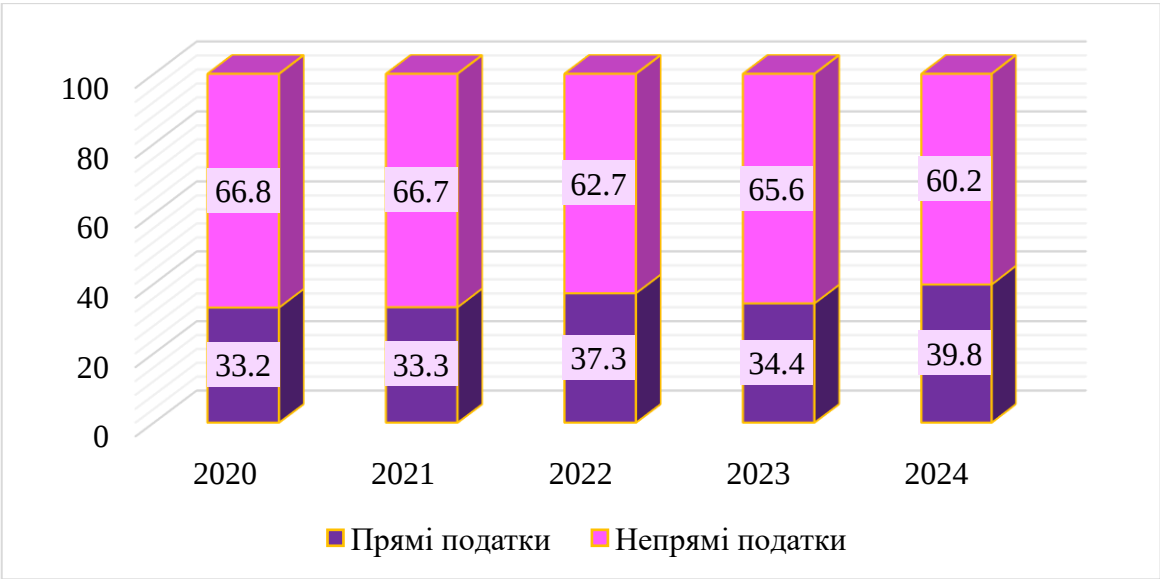

Рис. 2.10. Частка прямих та непрямих податків в податкових надходженнях Державного бюджету за 2019-2024 роки.

Суттєві зміни відбулися у 2022 році, коли частка прямих податків зросла до 37,3%, що стало найвищим показником за весь аналізований період, відповідно частка непрямих податків скоротилася до 62,7%. Найбільш виражені зміни відбулися у 2024 році, коли частка прямих податків досягла максимального рівня 39,8%, а непрямі податки впали до мінімального значення 60,2% за весь досліджуваний період. Така динаміка свідчить про поступове зростання ролі прямого оподаткування у податковій системі України, особливо помітне з 2022 року, що пов'язано як з економічними умовами воєнного часу, і з змінами у податковому законодавстві, у тому числі їх підвищенням воєнного збору і перерозподілом ПДФО між бюджетами. Структура та динаміка надходження податку та збору на доходи фізичних осіб наведено на рис. 2.11.

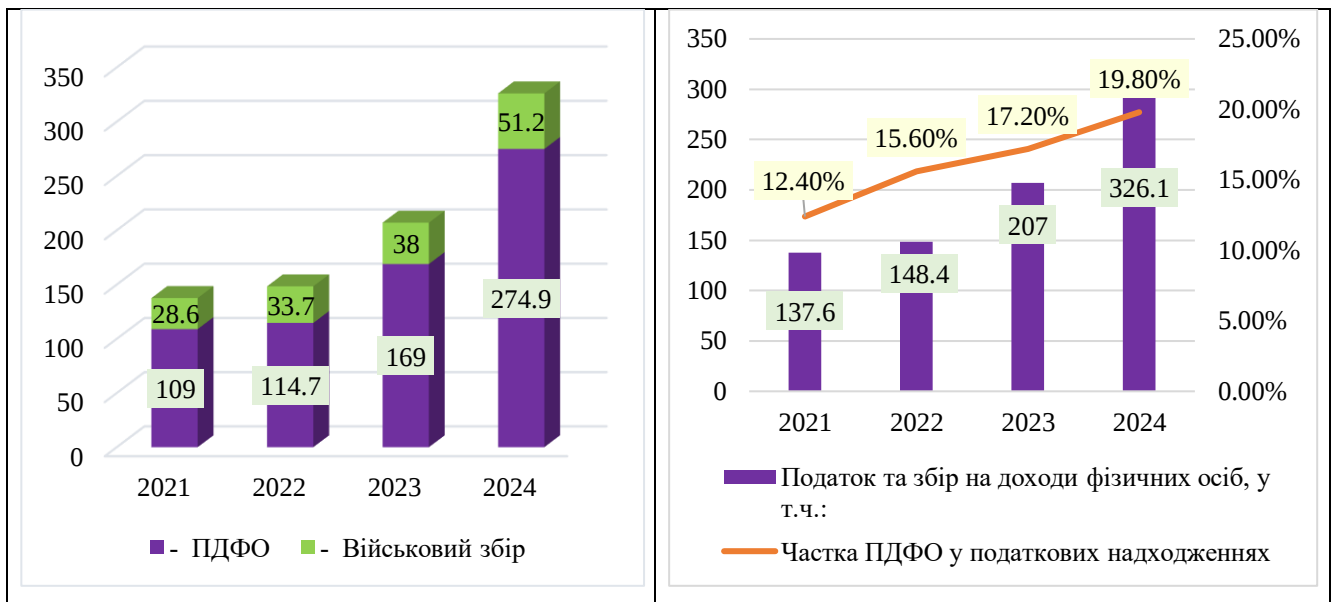

Рис. 2.11. Структура та динаміка надходження податку та збору на доходи фізичних осіб у 2021-2024 роках.

Доходи Державного бюджету у 2023-2024 роках значно перевищили планові показники, закладені в Законах про Державний бюджет України на відповідний рік. Це відбулося переважно через збільшення надходжень за двома ключовими напрямками: неподатковими надходженнями та офіційними трансфертами спеціального фонду бюджету.

Особливо помітне зростання відбулося у сфері неподаткових надходжень, зокрема за рахунок власних надходжень бюджетних установ. Ця стаття охоплює фінансування цільових програм, включаючи військову підтримку від міжнародних союзників України. При формуванні державного бюджету такі доходи та офіційні трансферти зазвичай закладаються у набагато скромніших розмірах, ніж фактично надходять. У результаті частка неподаткових надходжень досягла 31,2%, а офіційних трансфертів - 15,2% від загальної суми доходів (таблиця 2.7).

Неподаткові надходження займають друге місце серед джерел наповнення державного бюджету України після податкових надходжень. Їх основу складають власні доходи бюджетних установ. За 2024 рік до державної скарбниці надійшло 779,4 млрд грн таких коштів, що на 4,1% поступається аналогічному періоду 2023 року (812,3 млрд грн).

Структура неподаткових надходжень Державного бюджету України за 2021-2024 роки, %

Таблиця 2.7

Показники	2021	2022	2023	2024
Неподаткові надходження, у т.ч.:	100	100	100	100
доходи від власності та підприємницької діяльності	32,0	25,2	12,5	12,9
адміністративні збори та платежі, доходи від некомерційної господарської діяльності	7,4	2,4	1,4	1,8
власні надходження бюджетних установ	50,4	67,8	81,9	79,9
інші неподаткові надходження	10,2	4,6	4,2	5,4

Власні надходження бюджетних установ домінують у структурі спеціального фонду державного бюджету, формуючи 82,3% від його загального обсягу. Історично найвагомішими категоріями неподаткових доходів держбюджету виступають: відрахування від чистого прибутку та дивідендні виплати підприємств державної форми власності; кошти, які перераховує Національний банк згідно з профільним законодавством; а також внески на обов'язкове пенсійне страхування з певних господарських операцій.

У період з 2021 по 2024 рік спостерігається помітна динаміка в обсягах міжбюджетних трансфертів та надходжень від ЄС і іноземних держав (рис.2.10).

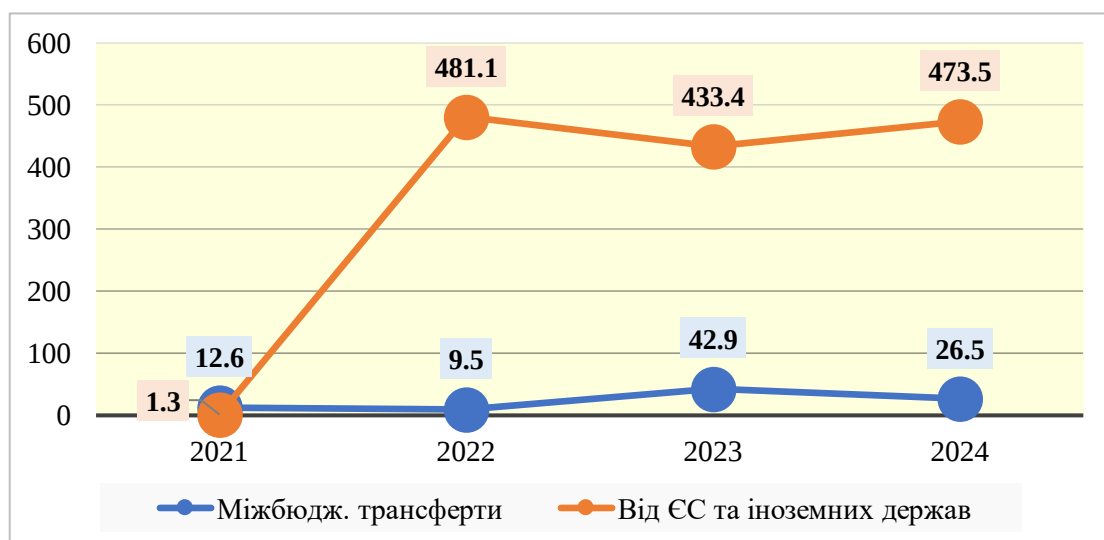

Рис. 2.10. Динаміка трансфертів до Державного бюджету України за 2021-2024 роки, млрд.грн.

Обсяги міжбюджетних трансфертів змінювались нерівномірно: у 2021 році вони становили 12,6 млрд.грн., знизилися до 9,5 млрд. у 2022 році, однак у 2023 році різко зросли до 42,9 млрд., після чого в 2024 році знову зменшилися до 26,5 млрд.грн. Це свідчить про зміну внутрішньої бюджетної політики та реакцію на надзвичайні обставини, як-от війна. Щодо надходжень від Європейського Союзу та інших іноземних держав, то тут простежується інша тенденція. Якщо у 2021 році цей показник був незначним - лише 1,3 млрд.грн., то вже у 2022 році він стрімко зріс до 481,1 млрд.грн., що стало наслідком початку повномасштабного вторгнення росії в Україну та посиленої міжнародної допомоги. У 2023 році обсяг таких надходжень дещо зменшився до 433,4 млрд.грн., але залишився на дуже високому рівні, а в 2024 році знову зріс до 473,5 млрд.грн.. Така стабільно висока підтримка з боку іноземних партнерів свідчить про довіру до української фінансової системи та стійку міжнародну солідарність у період війни. Перевищення планового показника стало можливим завдяки надходженню до загального фонду 320,1 млрд.грн у вигляді грантів на бюджетну підтримку, переважно від МБРР, а також допомоги від Європейського Союзу на суму 133,5 млрд.грн. Сукупно ці кошти становили 95,7% загального обсягу безповоротної міжнародної допомоги.

У воєнний час Державний бюджет став головним фінансовим інструментом забезпечення функціонування країни. Його видатки різко зросли, відображаючи не лише масштаб загрози, а й мобілізацію ресурсів на підтримку армії, населення та економіки. Така динаміка підкреслює роль бюджету як інструменту не лише економічної, а й національної стійкості. Проаналізуємо видаткову частину Державного бюджету України.

Агресивна війна рф проти України спричинила кардинальні трансформації як у масштабах, так і в пріоритетах бюджетних витрат. Ці структурні зрушення, що почалися у 2022 році, продовжували визначати бюджетну політику впродовж 2023-2024 років. Фактичні касові витрати державного бюджету України за 2024 рік склали 4488,3 млрд грн, що на 2,8% менше від планових призначень, однак на 20,1% перевищує показники, встановлені у базовому Законі про держбюджет.

Недовиконання планових асигнувань загального фонду державного бюджету (рис. 2.11) зумовлене кількома ключовими факторами: фінансуванням соціальних програм виключно за фактично зареєстрованими зобов'язаннями, скороченням витрат на обслуговування державного боргу, а також прострочками з боку окремих головних розпорядників бюджетних коштів у підготовці та затвердженні необхідної документації.

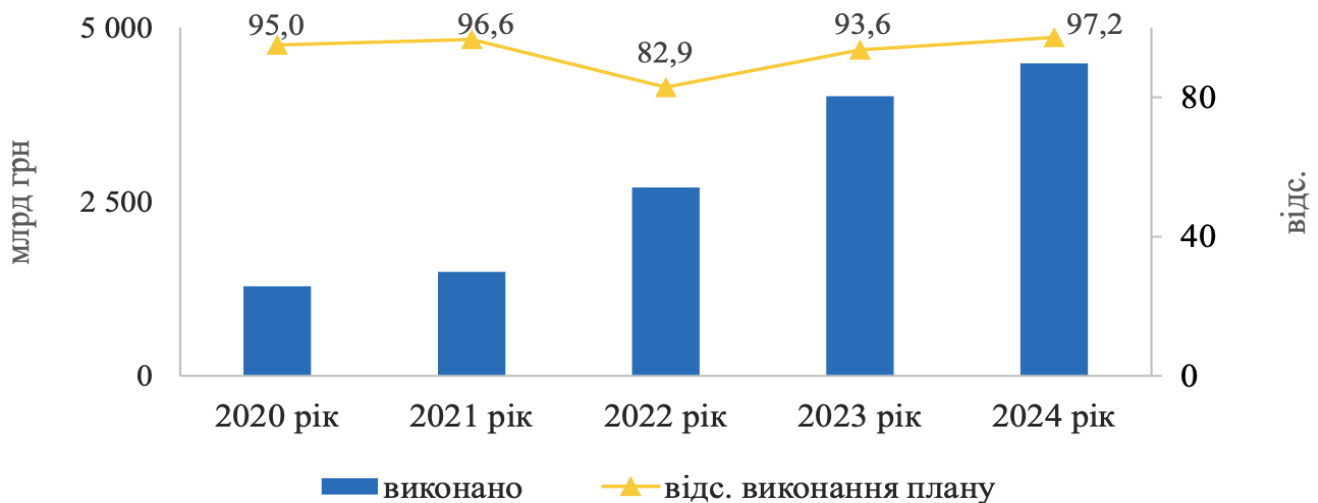

Рис. 2.11. Рівень виконання плану проведення видатків у 2020-2024 роках.⁶

Аналіз видатків Державного бюджету України у 2021-2024 роках (таблиця 2.8) свідчить про безпрецедентне зростання бюджетних витрат у відповідь на виклики повномасштабної війни, яка розпочалась у лютому 2022 року.

Таблиця 2.8.

Частка видатків Державного бюджету у ВВП та у Зведеному бюджеті у 2021-2024 роках

Показники	2021 р.	2022 р.	2023 р.	2024 р.
Видатки Державного бюджету (млрд.грн.)	1491,2	2705,4	4014,4	4488,3
ВВП (млрд.грн.)	5459,6	5191	6537,8	7658,7
Видатки Зведеного бюджету (млрд.грн.)	1845,4	3043,5	4440,9	4944,0
Відносно ВВП, %	27,3 %	52,1 %	61,4 %	58,6%
Частка у Зведеному бюджеті., %	80,8 %	88,9 %	90,4 %	90,8%

⁶ https://rp.gov.ua/upload-files/Activity/Collegium/2025/8-1_2025/Zvit_8-1_2025.pdf

У 2021 році, до початку війни, обсяг видатків Державного бюджету становив 1491,2 млрд.грн. Це був відносно стабільний фінансовий рік, у якому бюджетні витрати не виходили за межі звичного макроекономічного планування. Проте вже у 2022 році видатки різко зросли до 2705,4 млрд.грн. - майже вдвічі. Це зростання відображає стрімку переорієнтацію бюджету на фінансування оборонного сектору, безпеки, підтримки внутрішньо переміщених осіб, гуманітарних програм, а також компенсації втрат бізнесу й громадян. Частину зростання було покрито за рахунок міжнародної допомоги у вигляді грантів та кредитів.

У 2023 році видатки продовжили зростати, досягнувши 4014,4 млрд.грн, а в 2024 році - 4488,3 млрд.грн. Упродовж лише трьох років обсяг видатків зріс утричі. Така динаміка чітко відображає воєнні реалії: постійна потреба у фінансуванні оборони, соціальних виплат, відновлення критичної інфраструктури, медичної допомоги, освіти та забезпечення базових функцій держави.

Особливо показовим є відношення видатків до ВВП. У 2021 році ця частка становила лише 27,3%, що відповідало нормальним бюджетним обставинам. У 2022 році вона зросла до 52,1%, у 2023 році - до 61,4%, і лише в 2024 році почала поступово знижуватись до 58,6%, що, можливо, свідчить про певну стабілізацію ситуації або початок переорієнтації на відновлення.

У структурі Зведеного бюджету частка Державного бюджету також постійно зростала: з 80,8% у 2021 році до 90,8% у 2024 році. Це означає, що центральний уряд узяв на себе левову частку витрат, тоді як місцеві бюджети були обмежені у можливостях через війну, міграцію населення, руйнування економіки та інфраструктури.

Розглянемо структуру видатків за функціональною класифікацією (табл. 2.8) та проаналізуємо частки окремих видів видатків у загальних видатках у 2021-2024 роках. У період з 2021 по 2024 рік структура державних видатків України зазнала суттєвих змін, головним чином під впливом повномасштабної війни. Найпомітнішим є різке зростання видатків на оборону до 2305,2 млрд. грн., а також їх частки з 8,6% у 2021 році до понад 50% у 2023–2024 роках. Це свідчить про те, що основний акцент бюджетної політики було зміщено на забезпечення

національної безпеки та обороноздатності держави. Паралельно з цим збільшилася частка витрат на громадський порядок і безпеку - з 11,7% у 2021 до понад 15% у 2024 році, що також логічно з огляду на військовий стан і потребу у посиленні внутрішньої стабільності.

Таблиця 2.8

**Структура видатків Державного бюджету за 2021–2024 роки
(функціональна класифікація), млрд.грн.**

Статті видатків	2021	2022	2023	2024
Загальнодержавні функції	206,8	202,0	296,1	375,1
Оборона	127,5	1142,9	2097,6	2305,2
Громадський порядок, безпека, судова влада	174,4	443,3	574,6	692,7
Економічна діяльність	181,3	95,4	134,3	163,1
Охорона навколишнього середовища	8,2	4,7	5,2	9,6
Житлово-комунальне господарство	0,2	0,5	8,4	7,6
Охорона здоров'я	171,0	184,3	179,3	201,4
Духовний та фізичний розвиток	16,0	11,0	11,8	16,3
Освіта	63,8	58,5	60,5	64,7
Соціальний захист та соціальне забезпечення	339,3	426,0	469,3	464,7
Міжбюджетні трансфери	202,7	136,8	177,3	187,9
Всього	1491,2	2705,4	4014,4	4488,3

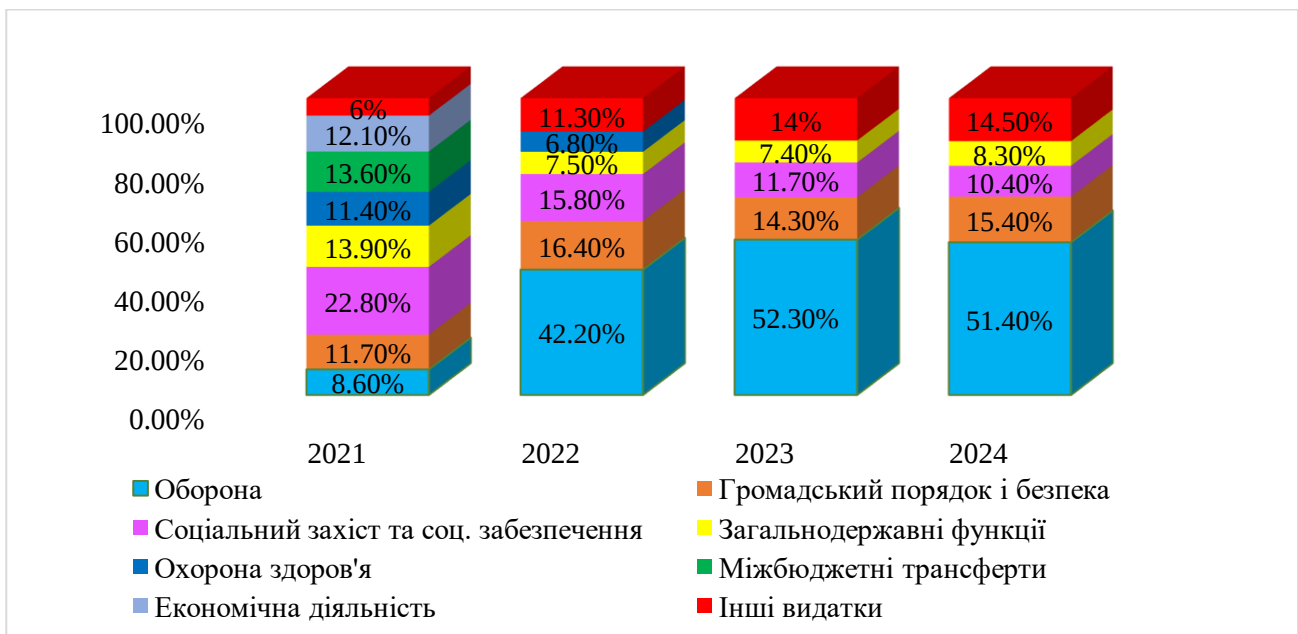

Рис.12. Частки окремих видів видатків Державного бюджету України в 2021-2024 роках (за функціональною класифікацією), %

На тлі зростання витрат на оборону відбулося системне скорочення фінансування соціальної сфери. Зокрема, частка видатків на соціальний захист знизилася з 22,8% у 2021 році до 10,4% у 2024. Аналогічно скоротилися витрати на охорону здоров'я - з 11,4% у 2021 до 4,5% у 2024. Подібна ситуація і з міжбюджетними трансфертами та економічною діяльністю. Таким чином, бюджетна структура України в 2022–2024 роках характеризується високим рівнем мобілізації ресурсів на потреби оборони та безпеки, при цьому відбувається зменшення фінансування соціальних та економічних напрямів.

Аналіз структури державних видатків за економічною класифікацією у 2021–2024 роках свідчить про збереження високої частки поточних видатків, хоча порівняно з 2023 роком вона дещо знизилася - з 94,81% до 93,20%. Відповідно, капітальні видатки зросли з 5,19% у 2023 до 6,80% у 2024, що може вказувати на початок активнішого фінансування відновлення інфраструктури та інвестицій у довгостроковий розвиток (рис. 2.13).

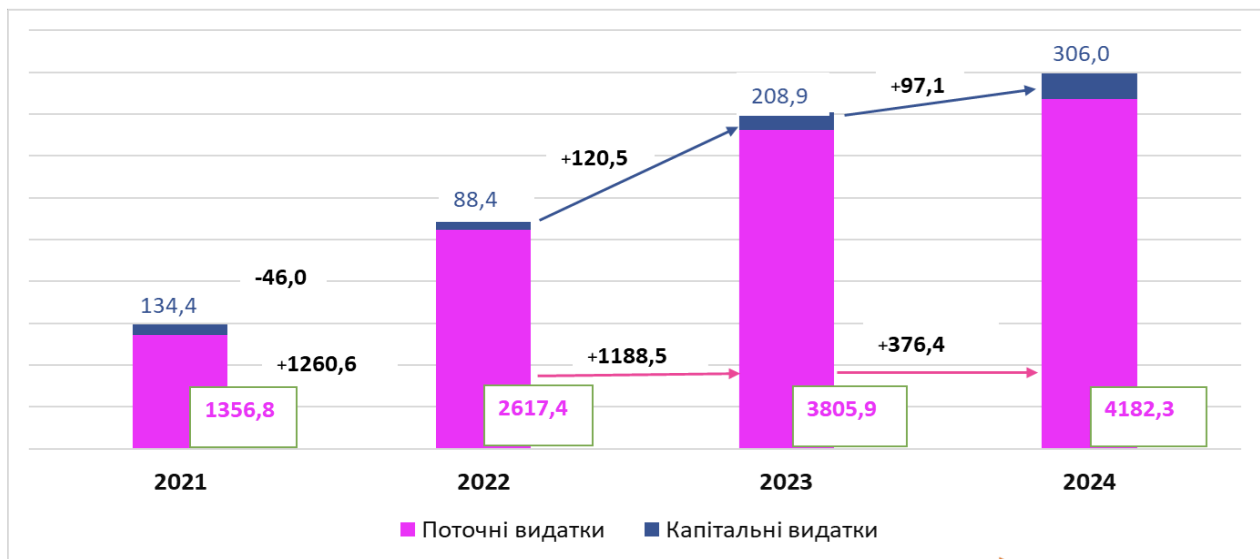

Рис. 2. 13. Динаміка видатків державного бюджету України в 2021 – 2024 рр. (за економічною класифікацією), млрд.грн.

Серед поточних видатків відбулися суттєві зміни. Видатки на оплату праці і нарахування на заробітну плату зменшилися з 30,77% у 2023 році до 29,04% у 2024 році (табл.2.9). Це може бути наслідком оптимізації кадрових витрат, зменшення штатної чисельності в державному секторі або обмеження зростання зарплат. Ще більш помітне зниження відбулося у витратах на використання товарів та послуг -

з 38,61% до 30,60%. Таке скорочення може вказувати на зменшення споживчих витрат бюджету та економію ресурсів у неперіоритетних напрямках.

Таблиця 2.9

Структура видатків за економічною класифікацією за 2021-2024 р.р., %

Статті видатків	2021	2022	2023	2024
Поточні видатки:	91,00%	96,73%	94,81%	93,20%
Оплата праці і нарахування на заробітну плату	17,63	36,75	30,77	29,04
Використання товарів та послуг	25,67	27,75	38,61	30,60
Обслуговування боргових зобов'язань	10,27	5,90	6,28	6,75
Поточні трансферти	13,11	6,97	5,33	13,26
Соціальне забезпечення	23,05	18,83	13,31	0,63
Інші поточні видатки	1,27	0,53	0,51	6,80
Капітальні видатки:	9,00%	3,27%	5,19%	6,80%
Придбання основного капіталу	2,15	2,14	2,59	3,97
Капітальні трансферти	6,85	1,13	2,61	2,83
Всього видатків	100	100	100	100

Одночасно спостерігається зростання витрат на обслуговування державного боргу - з 6,28% до 6,75%. Це свідчить про підвищене боргове навантаження, ймовірно, пов'язане зі зростанням обсягу зовнішніх чи внутрішніх зобов'язань. Особливо помітним є різке зростання поточних трансфертів - з 5,33% у 2023 році до 13,26% у 2024 році. Це може вказувати на зміну механізмів фінансування соціальних чи економічних програм, зокрема перерозподіл коштів на субсидії, підтримку громад або підприємств через трансферти.

Найбільш драматичне скорочення відбулося у статті «соціальне забезпечення» - з 13,31% у 2023 році до лише 0,63% у 2024 році. Таке зменшення викликає занепокоєння і, найімовірніше, пов'язане не стільки з реальним згортанням соціальної підтримки, скільки з її переоформленням у вигляді трансфертів чи перенесенням у інші статті. Одночасно суттєво зросли «інші поточні видатки» - з 0,51% до 6,80%, що може свідчити про появу нових видів витрат або перегрупування існуючих видаткових позицій.

У сфері капітальних видатків обидві основні статті продемонстрували зростання. Придбання основного капіталу зросло з 2,59% до 3,97%, а капітальні трансферти - з 2,61% до 2,83%. Це свідчить про поступове збільшення інвестицій у

розвиток інфраструктури, закупівлю обладнання або модернізацію державних установ, що може бути ознакою переходу від винятково кризового управління до елементів відбудови. Отже, 2024 рік демонструє обережну, але помітну тенденцію до збільшення капітальних видатків і водночас значні зміни в структурі поточних видатків. Частина таких змін може бути результатом перегрупування бюджетних статей, однак окремі, наприклад, скорочення соціального забезпечення, потребують пильнішої уваги з боку уряду щодо впливу на соціальну сферу.

Капітальні видатки зазвичай вважаються більш результативними з точки зору довгострокового впливу, проте поточні витрати залишаються необхідними для забезпечення щоденної діяльності держави, надання публічних послуг і підтримки соціального захисту населення. Тому ефективна бюджетна політика має передбачати раціональне поєднання капітальних і поточних видатків відповідно до визначених пріоритетів розвитку.

В умовах сучасного соціально-економічного розвитку особливої ваги набуває підвищення обґрунтованості бюджетних витрат, а також ефективне прогнозування та планування державних видатків. Важливим завданням є посилення впливу бюджетної політики на економічне зростання країни. У цьому контексті програмно-цільовий метод планування видатків розглядається як ключовий інструмент державного регулювання соціально-економічного розвитку. На рис. 2.14. наведена кількість бюджетних програм у 2011-2024 роках.

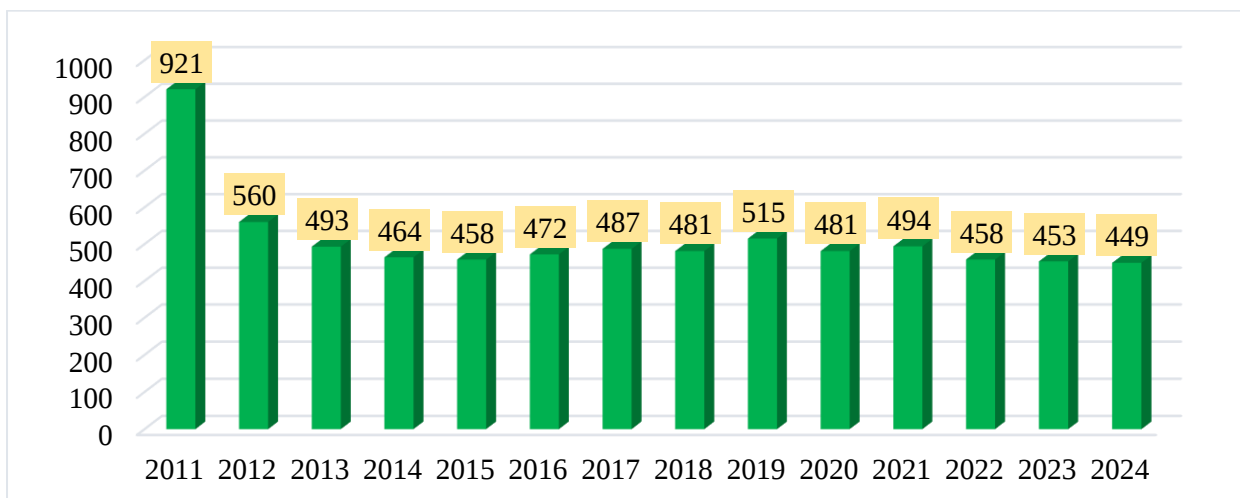

Рис. 2.14. Кількість бюджетних програм за період 2011-2024 р.р.

Загалом, з 2011 по 2024 рік кількість бюджетних програм зменшилася на понад 50%. Така динаміка свідчить про тривалу політику оптимізації бюджетного процесу, прагнення зменшити розпорошення коштів та посилити фокус на пріоритетних напрямках фінансування. У 2020–2024 роках знову простежується поступове скорочення. Зокрема, з 494 програм у 2021 році їхня кількість зменшилась до 449 у 2024 році. Особливо помітним є падіння з 2021 по 2022 рік - з 494 до 458, що збігається з початком повномасштабної війни. У 2024 році зафіксований найнижчий рівень за весь період - 449 програм. Основний акцент у 2024 році робиться на фінансуванні видатків з оборони та безпеки.

2.3. Практика формування та використання коштів місцевих бюджетів

Місцеві бюджети є важливим інструментом акумулювання частини фінансових ресурсів, що перебувають у розпорядженні органів місцевого самоврядування, і становлять невід’ємну складову місцевих фінансів. Вони відіграють ключову роль у загальній бюджетній системі держави, формуючи систему фінансових взаємовідносин як між місцевими і державним бюджетом, так і між окремими місцевими бюджетами. Основні джерела доходів місцевих бюджетів України представлені в табл. 2.10.

Таблиця 2.10

Основні джерела доходів місцевих бюджетів України

Категорія доходів	Приклади	Характеристика
Податкові доходи	ПДФО, єдиний податок, акцизний податок, податок на майно	Основне джерело доходів
Неподаткові доходи	Адмін. збори, плата за оренду комунального майна, штрафи	Допоміжне джерело
Трансферти	Субвенції, дотації, освітня та медична субвенції	Компенсація нестачі власних доходів
Доходи спецфонду	Екологічний податок, надходження від платних послуг, що надаються бюджетним установам	Цільове використання

Виконання плану за доходами місцевих бюджетів наведена на рис. 2.15. та 2.16.

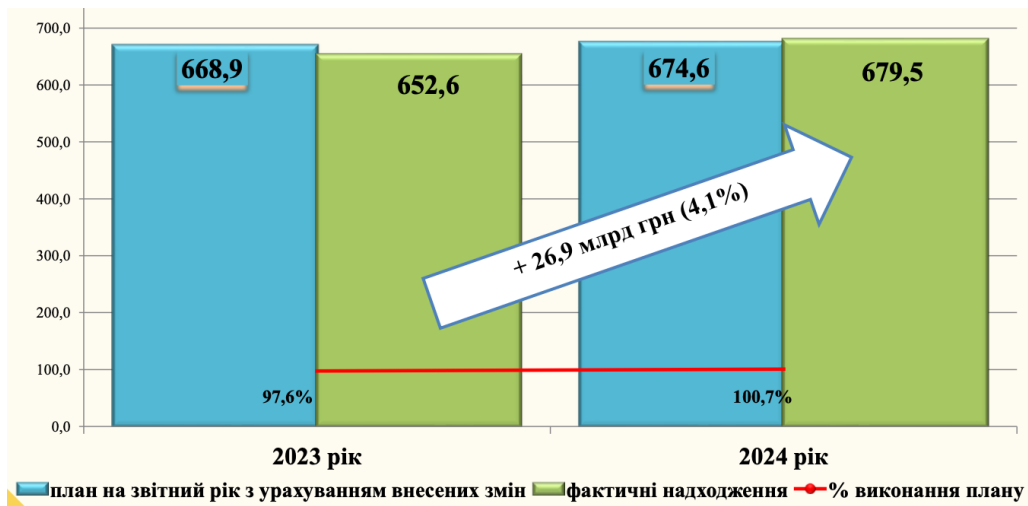

Рис. 2.15. Виконання плану за доходами місцевих бюджетів з урахуванням трансфертів з Державного бюджету у 2023-2024 роках, млрд.грн.

Виконання плану за доходами у 2024 році складає 100,7%, у 2023 – 97,6%. Фактичні надходження до місцевих бюджетів з урахуванням міжбюджетних трансфертів у 2024 році складають 679,5 млрд.грн. Фактичні надходження до місцевих бюджетів без урахування міжбюджетних трансфертів у складають 491,6 млрд.грн.

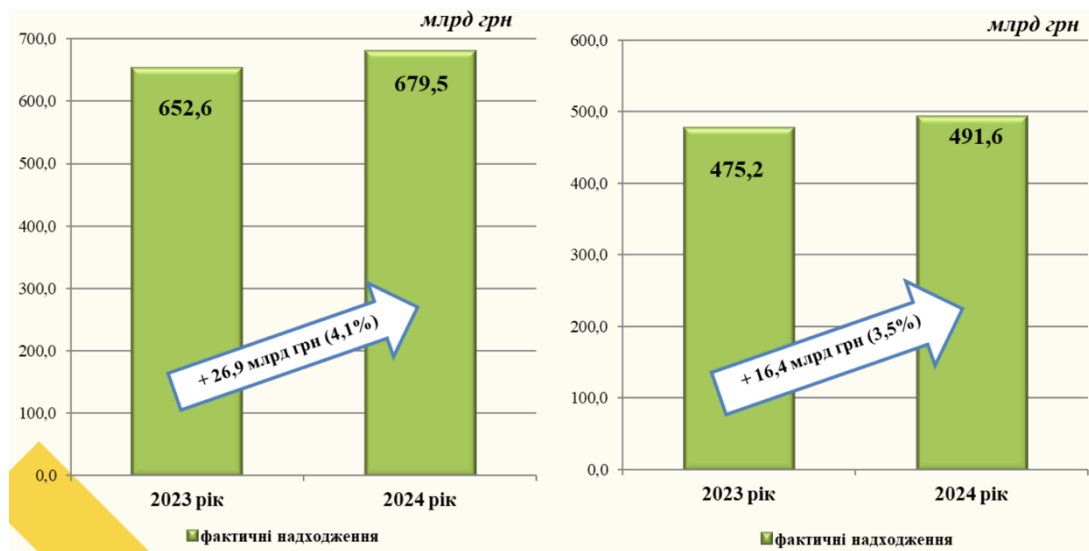

Рис. 2.16. Доходи місцевих бюджетів з урахуванням трансфертів з Державного бюджету та без урахування трансфертів у 2023-2024 роках, млрд.грн.

Аналіз структури доходів місцевих бюджетів України за 2021–2024 роки свідчить про загальну стабільність у ключових джерелах надходжень, однак із помітними зрушеннями в окремих статтях (табл. 2.11). Загальний обсяг доходів місцевих бюджетів демонструє позитивну динаміку: після незначного зниження у

2022 році (555,1 млрд грн проти 580,7 млрд у 2021) доходи зросли до 652,6 млрд грн у 2023 році та до 679,5 млрд грн у 2024 році.

Таблиця 2.11.

Структура дохідної частини місцевих бюджетів (з урахуванням міжбюджетних трансфертів) 2021 - 2024 роки (млрд. грн. та %)

Доходи	2021 рік		2022 рік		2023 рік		2024 рік	
	Млрд.	%	Млрд.	%	Млрд.	%	Млрд.	%
Податкові надходження, у т.ч.	346,7	59,7	393,5	70,8	434,5	66,6	441,1	64,9
ПДФО	212,2	36,5	272,3	49,1	289,4	44,3	257,5	37,9
Податок на прибуток підприємств	18,1	3,1	13,5	2,4	15,5	2,3	27,9	4,1
Акцизний податок	16,8	2,9	13,1	2,3	22,4	3,4	27,8	4,1
Місцеві податки	89,9	15,4	84,3	15,2	100,0	15,3	119,8	17,6
-у т.ч. єдиний податок	46,3	8,0	47,2	8,5	55,8	8,6	69,1	10,2
Інші податки та збори	10,8	1,8	10,4	1,8	7,2	1,1	7,9	1,2
Неподаткові надходження	27,2	4,7	22,0	4,0	36,5	5,6	43,6	6,4
Доходи від операцій з капіталом	3,5	0,6	2,3	0,4	3,6	0,5	4,9	0,7
Міжбюджетні трансферти	202,7	34,9	136,8	24,6	177,4	27,1	187,9	27,7
Від ЄС, та інозем. держав	0	0	0,2	0,1	0,2	0,1	1,4	0,2
Цільові фонди	0,6	0,1	0,3	0,1	0,4	0,1	0,6	0,1
Доходи всього	580,7	100	555,1	100	652,6	100	679,5	100

Основним джерелом наповнення місцевих бюджетів традиційно залишаються податкові надходження, які у 2021 році становили 346,7 млрд грн, або 59,7% від загального обсягу доходів. У 2022 році їх частка суттєво зросла до 70,8%, що, ймовірно, пояснюється зменшенням міжбюджетних трансфертів та потребою місцевих бюджетів покладатися більше на власні ресурси в умовах воєнного стану. У 2023–2024 роках частка податкових надходжень дещо знизилася (66,6% та 64,9% відповідно), але їх абсолютне значення продовжило зростати, що свідчить про відновлення економічної активності на місцях.

Податок на доходи фізичних осіб (ПДФО) є найголовнішим бюджетоутворюючим податком місцевих бюджетів (таблиця 2.12). З моменту початку повномасштабної військової агресії, процеси мобілізації та нарощування

чисельності Збройних Сил України спричинили істотне збільшення обсягів військових виплат, що призвело до зростання надходжень ПДФО у 2022 і 2023 р.р.

Таблиця 2.12.

Питома вага ПДФО в доходах місцевих бюджетів та в податкових надходженнях у 2021-2024 роках

Показник	2021 р.	2022 р.	2023 р.	2024 р.
Доходи місцевих бюджетів, всього	580,7	555,1	652,6	679,5
Податкові надходження	347,8	393,6	434,5	441,1
ПДФО, млрд.грн.	212,2	272,3	289,4	257,5
Частка ПДФО у загальних доходах, %	36,5	49,1	44,3	37,9
Частка ПДФО в податкових надходженнях, %	61,2	69,2	66,6	58,4

Незважаючи на те, що значна частка податку на доходи фізичних осіб - а саме 25% згідно зі статтею 29 Бюджетного кодексу України - підлягає перерахуванню до державного бюджету, цей податок зберігає статус найвагомішого джерела формування дохідної частини місцевих бюджетів, становлячи від 58,4% до 69,2% їх загальних надходжень. У 2024 році обсяг надходжень від цього податку досяг 257,5 млрд грн. На зменшення податку вплинули зміни, а саме з 1 жовтня 2023 року «військовий» ПДФО зараховується до Державного бюджету України.

Серед податкових надходжень друге місце посідають місцеві податки і збори (рис.2.17).

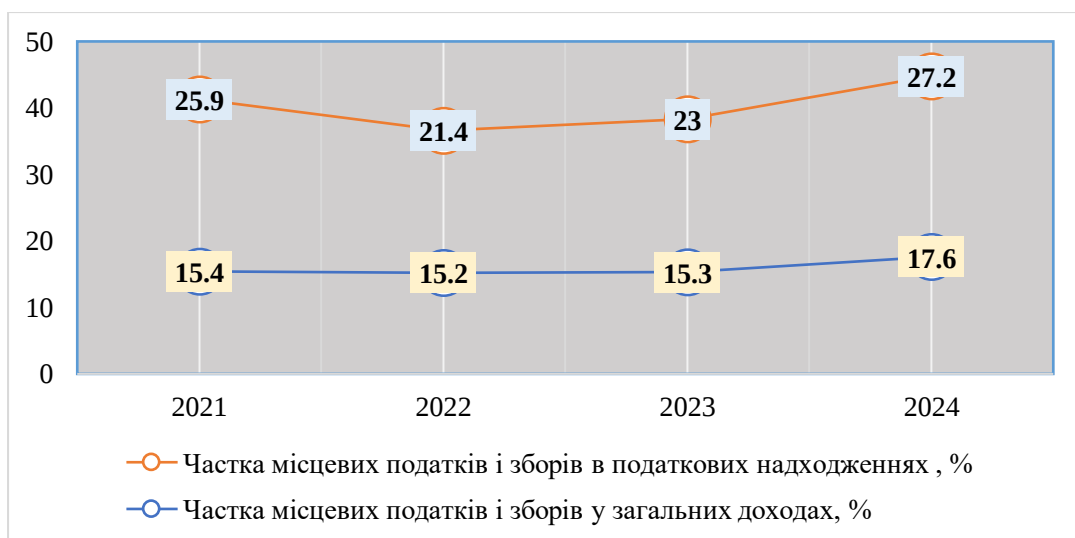

Рис 2.17. Частка місцевих податків та зборів в доходах місцевих бюджетів та в податкових надходженнях, %

Аналіз динаміки частки місцевих податків і зборів у загальних доходах та в складі податкових надходжень місцевих бюджетів України за 2021–2024 роки свідчить про поступове відновлення та посилення ролі місцевих джерел доходів як у доходах місцевих бюджетів, так і у податкових надходженнях. У 2023 році частка місцевих податків і зборів у загальній структурі доходів місцевих бюджетів становила 15,3%, а вже у 2024 році зросла до 17,6%, що свідчить про активізацію місцевої економіки, розширення бази оподаткування та ефективніші адміністрування місцевих податків. У структурі податкових надходжень частка місцевих податків демонструє схожі тенденції. Цей показник зростав до 23% у 2023 році та до 27,2% у 2024 році.

Серед місцевих податків і зборів ключове місце посідає єдиний податок. Його частка в доходах місцевих бюджетів збільшилася до 10,2% у 2024 році, а обсяг надходжень збільшився майже вдвічі і склав у 2024 році 69,13 млрд.грн. Така динаміка свідчить про вагомий вплив малого підприємництва на формування доходів місцевих бюджетів (рис. 2.18).

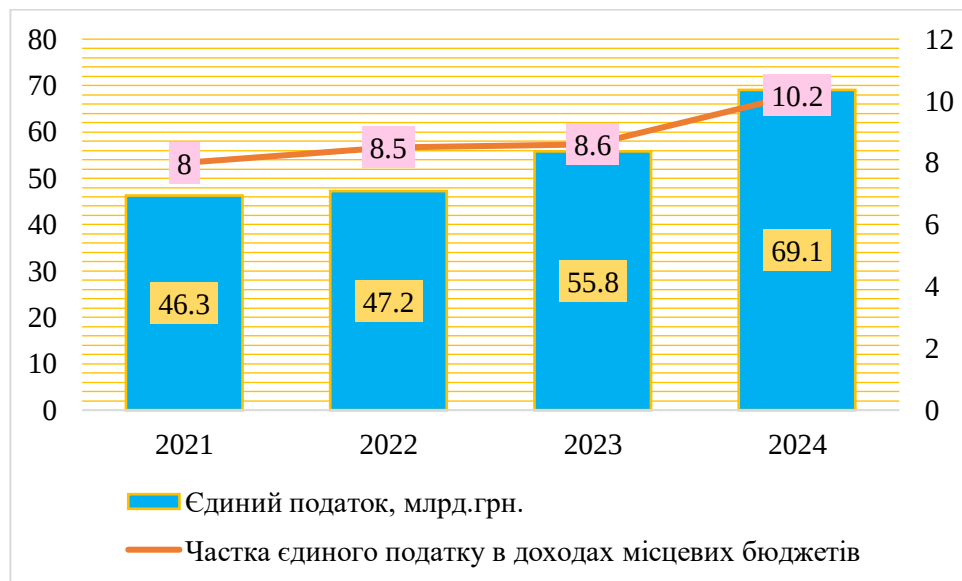

Рис. 2.18. Динаміка надходжень єдиного податку у 2021—2024 роках.

Міжбюджетні трансферти є другим за значенням джерелом надходжень після податків (рис. 2.19). Їх частка у структурі доходів зменшилася з 34,9% у 2021 році до 24,6% у 2022, що пов'язано з перерозподілом повноважень і фінансової відповідальності в умовах війни. У 2023–2024 роках спостерігається зростання трансфертів як у частці (до 27,7%), так і в абсолютних сумах (до 187,9 млрд грн),

що може свідчити про посилення підтримки з боку державного бюджету у відповідь на потреби регіонів.

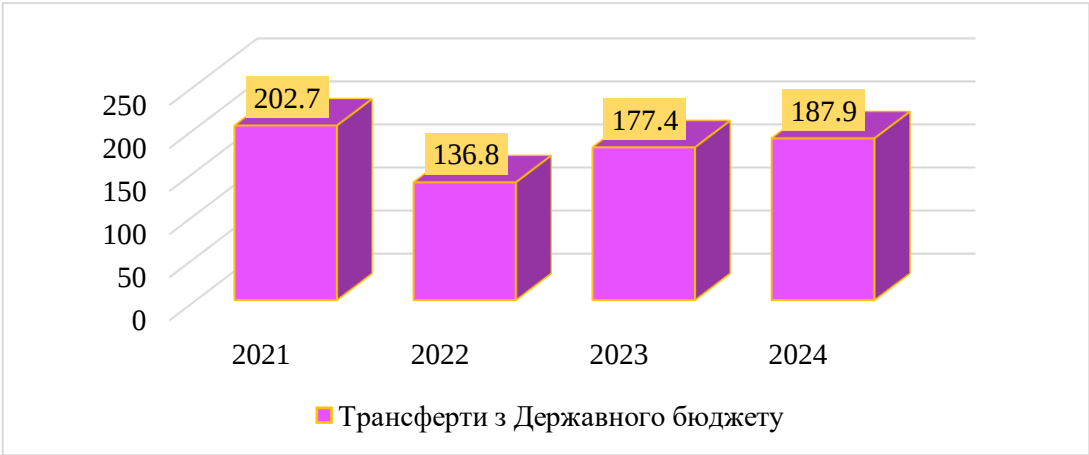

Рис. 2.19. Динаміка перерахування трансфертів з державного бюджету до місцевих бюджетів у 2021-2024 р.р., млрд.грн.

Серед трансфертів левову частку займають саме субвенції – цільові трансферти, які складають у 2024 році 71,7% від загальної кількості.

Таблиця 2.12

Розподіл трансфертів між дотаціями і субвенціями у 2021-2024 роках, %

Трансфери	2021 р.	2022 р.	2023 р.	2024 р.
Дотації з державного бюджету місцевим бюджетам, %	11,2	27,3	28,4	28,3
Субвенції з державного бюджету місцевим бюджетам, %	88,8	72,7	71,6	71,7
Всього міжбюджетних трансфертів	100	100	100	100

Надходження від Європейського Союзу та іноземних держав почали фіксуватись у бюджетах лише з 2022 року, але поки що становлять незначну частку - 0,1–0,2%. Проте, навіть невелике зростання цих коштів у 2024 році (до 1,4 млрд грн) свідчить про розширення доступу місцевих громад до міжнародної допомоги.

Неподаткові надходження зросли з 27,2 млрд грн у 2021 році до 43,6 млрд грн у 2024 році. Їхня частка в загальній структурі доходів поступово зростає — з 4,7% у 2021 до 6,4% у 2024. Це може бути результатом активнішого управління комунальним майном, штрафами, адміністративними платежами чи іншими джерелами, що не належать до оподаткування.

Доходи від операцій з капіталом залишаються незначними в структурі доходів (близько 0,5–0,7% упродовж усіх років), хоча в абсолютному значенні вони зросли з 3,5 млрд грн у 2021 році до 4,9 млрд грн у 2024. Це може свідчити про обмежені обсяги продажу активів або надходжень від реалізації капітальних об'єктів. Цільові фонди залишаються малозначущим джерелом надходжень — їх частка незмінно тримається на рівні 0,1% усі чотири роки.

Аналіз видатків місцевих бюджетів України за 2021–2024 роки показує зміни у пріоритетах фінансування, викликані як зовнішніми чинниками (війна, інфляція, економічна нестабільність), так і внутрішніми процесами реформування та децентралізації (табл. 2.13, рис. 2.20).

Таблиця 2.13

Видатки місцевих бюджетів у 2021–2024 роках (функціональна класифікація), млрд.грн.

Видатки	2021 р.	2022 р.	2023 р.	2024 р.
Загальнодержавні функції	46,0	46,5	53,0	61,6
Економічна діяльність	112,4	61,1	113,0	96,7
Житлово-комунальне господарство	56,7	40,6	62,0	58,6
Освіта	249,1	232,3	248,2	283,7
Соціальний захист та соц. забезпечення	28,1	29,2	44,9	57,2
Міжбюджетні трансферти	12,6	9,5	42,9	26,5
Інше	64,5	65,1	82,8	87,5
Видатки всього, млрд.грн.	569,4	484,3	646,8	671,8

Загальний обсяг видатків місцевих бюджетів коливався протягом аналізованого періоду: у 2022 році він скоротився з 569,4 млрд.грн до 484,3 млрд.грн, що цілком логічно на тлі повномасштабного вторгнення росії, перерозподілу ресурсів на оборону та загального уповільнення економіки. Водночас у 2023 році відбулося суттєве зростання видатків до 646,8 млрд.грн, а в 2024 — до 671,8 млрд.грн.

Найбільша частка видатків традиційно припадає на освіту. Навіть у складний 2022 рік вона залишалася пріоритетною, а в 2024 році сягнула 283,7 млрд грн, що свідчить про незмінну увагу до забезпечення освітніх потреб населення. Також

помітно зростають витрати на соціальний захист і соціальне забезпечення — з 28,1 млрд грн у 2021 році до 57,2 млрд грн у 2024 році. Це є прямим наслідком зростання соціальних потреб у період війни та економічної нестабільності.

Видатки на економічну діяльність зазнали різких коливань: після значного скорочення в 2022 році (до 61,1 млрд грн) вони знову зросли у 2023 році, однак у 2024 році знову зменшились до 96,7 млрд грн. Це може свідчити про нерівномірне фінансування економічних ініціатив, яке залежить від наявних ресурсів і змін у пріоритетах державної політики.

Житлово-комунальне господарство також залишається важливою сферою витрат, особливо в умовах війни, коли значна частина інфраструктури потребує ремонту або відновлення. У 2024 році видатки на цю сферу становили 58,6 млрд грн — на рівні довоєнних показників. Поступове зростання фінансування вказує на активізацію роботи місцевої влади щодо відновлення життєво важливих послуг.

Видатки на загальнодержавні функції зростають стабільно — з 46 млрд грн у 2021 році до 61,6 млрд грн у 2024 році. Це, ймовірно, пов'язано з розширенням адміністративних повноважень на місцях та збільшенням супутніх витрат. Видатки на міжбюджетні трансферти коливалися: різке зростання в 2023 році (до 42,9 млрд грн) могло бути зумовлене потребою в додатковому фінансуванні окремих територій, а зниження у 2024 році (до 26,5 млрд грн) — поверненням до звичайних механізмів перерозподілу ресурсів.

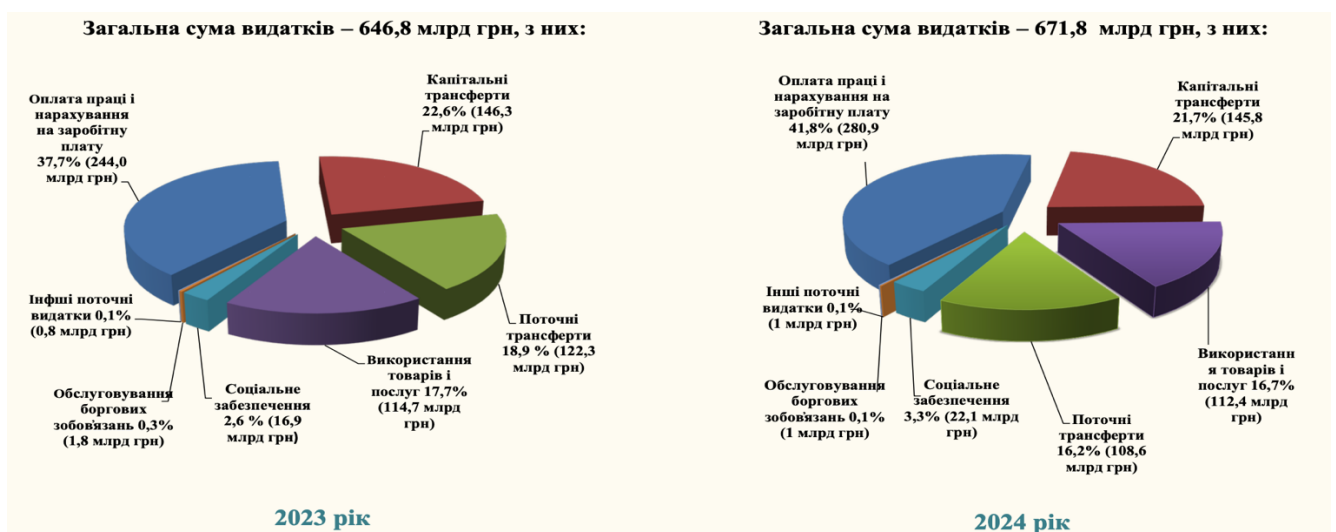

Рис. 2.20. Структура видатків місцевих бюджетів за економічною класифікацією у 2023-2024 роках.

Отже, аналіз видатків місцевих бюджетів засвідчує зміщення акцентів у фінансуванні на користь соціально важливих напрямів — освіти, соціального захисту, житлово-комунального господарства — та загальне відновлення обсягів фінансування після кризового 2022 року. Це підтверджує зусилля органів місцевого самоврядування щодо збереження стійкості громад та підтримки базових функцій навіть у воєнний час.

Результати виконання бюджетів на місцевому рівні відображають соціально-економічну ситуацію регіонів, їх розвитковий потенціал та наслідки військових дій для фінансового становища муніципалітетів. Достатнє фінансове забезпечення місцевих бюджетів свідчить про спроможність громад пропонувати мешканцям розширений пакет послуг, втілювати важливі соціальні та інфраструктурні ініціативи, підтримувати програми регіонального розвитку тощо.

Фахівці провели моніторинг основних індикаторів бюджетної діяльності на місцях та традиційне щорічне дослідження фінансової ефективності українських територіальних громад (створили рейтинг їх фінансової стійкості) за результатами 2024 року, базуючись на ключових метриках. За підсумками минулого року експерти зафіксували, що територіальні громади загалом успішно продовжують виконувати основні завдання бюджетної стратегії та забезпечувати фінансування пріоритетних напрямів витрат в умовах воєнного стану.

Варто зазначити, що методика оцінювання базується на розрахунку індикаторів конкретної територіальної громади (ТГ) з використанням адаптованої версії 10-бальної системи Кена Брауна. Аналіз фінансової спроможності проводився на основі звітних даних 2024 року щодо 1331 територіальної громади за 11 критеріями фінансової стійкості, обчисленими з урахуванням демографічних показників та результатів бюджетного виконання відповідної громади. Із розрахунків виключено 107 ТГ з тимчасово окупованих територій (табл. 2.14).

За результатами проведеної оцінки фінансової стійкості 456 територіальних громад отримали статус високого рівня спроможності, що становить 34,3% від загальної кількості досліджуваних громад. Лідерами за кількістю фінансово

потужних громад є Київська область з 58 одиницями, Дніпропетровська з 46 та Полтавська з 42 громадами (рас. 2.21).

Таблиця 2.14.

Фінансова спроможність територіальних громад⁷

Рівні спроможності ТГ	Загальна кількість ТГ з відповідним рівнем спроможності	% від загальної кількості ТГ
високий	456	34,3%
оптимальний	284	21,3%
задовільний	242	18,2%
низький	218	16,4%
критичний	131	9,8%
Разом	1331	100%

Оптимальний рівень продемонстрували 284 територіальні громади (21,3% від загалу). Найчисленніше представлення таких громад зафіксовано в Одеській області – 26 одиниць, Дніпропетровській – 24 та Вінницькій – 22 громади.

Задовільний рівень характеризує 242 територіальні громади (18,2%), серед яких провідні позиції займають Житомирська область з 24 громадами, Одеська з 23 та Хмельницька з 17 муніципалітетами.

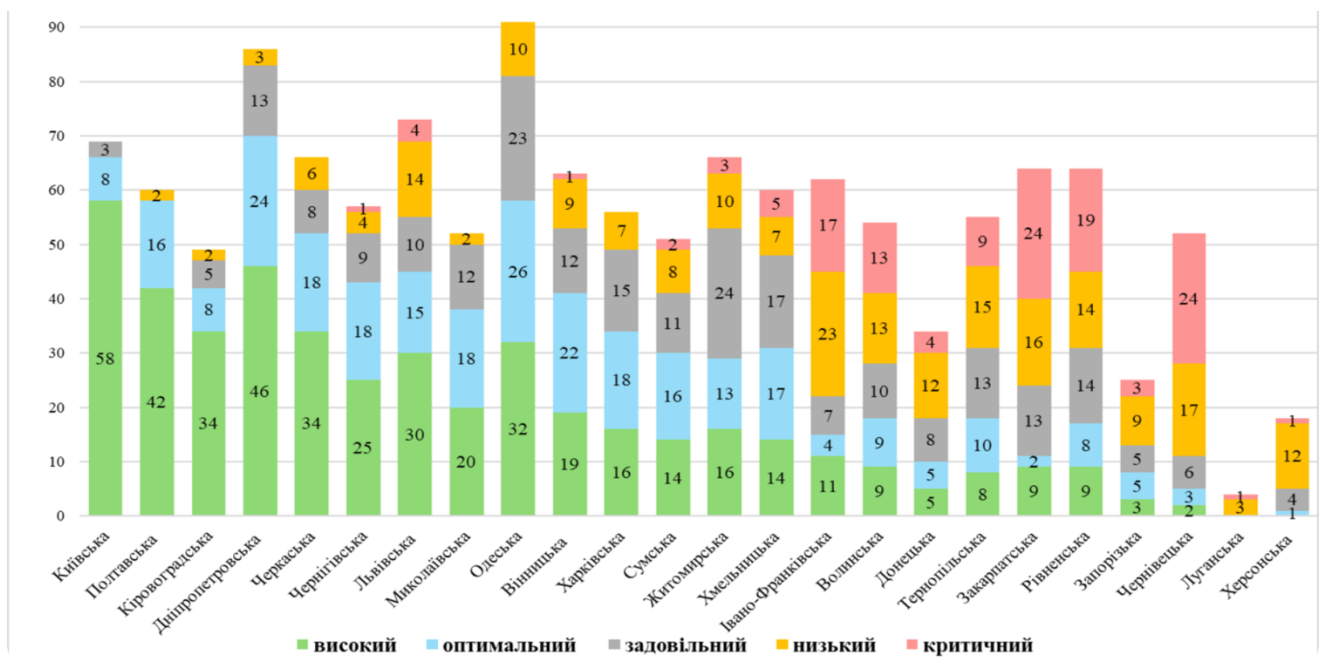

Рис. 2.21. Розподіл громад в залежності від рівня фінансової спроможності в розрізі областей у 2024 році.

⁷ <https://decentralization.ua/news/19455>

Групу з низьким рівнем спроможності формують 218 територіальних громад (16,4% від загальної вибірки). Критичний рівень фінансової спроможності властивий 131 тергромаді, що складає 9,8% від усіх оцінюваних одиниць.

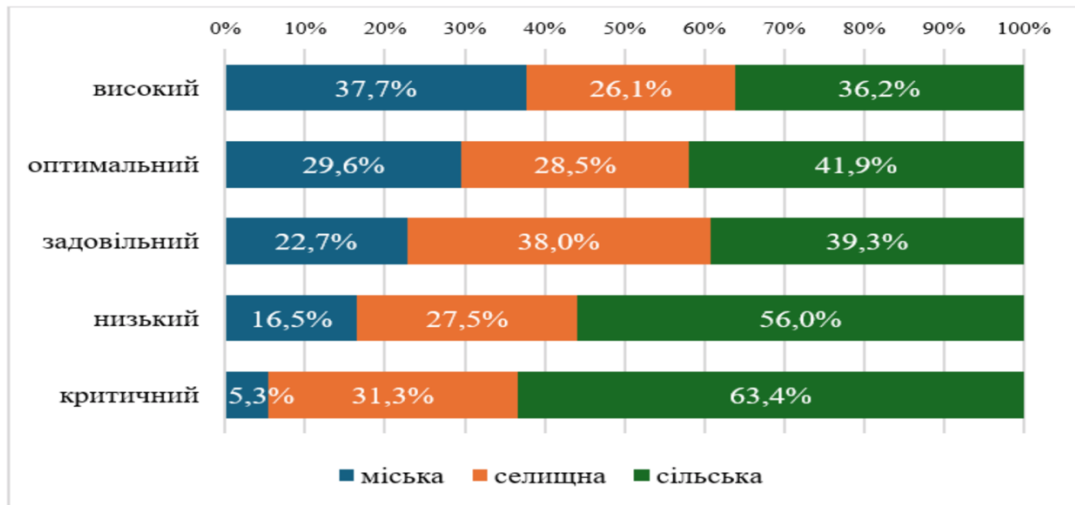

Рис 2.22. Розподіл громад в залежності від рівня фінансової спроможності у 2024 році та типу адміністративного центру (%).

В умовах воєнного стану органи місцевого самоврядування України стикнулися з кардинально новими проблемами – падіння економічної активності господарюючих суб'єктів (особливо у перші міс. повномасштабного вторгнення), неможливість використання традиційних методів та інструментів для забезпечення бюджетного процесу, адаптація соціальної та економічної інфраструктури до функціонування в особливих умовах; трансформація структури витрат з урахуванням необхідності здійснювати, поряд із традиційними бюджетними програмами, фінансування заходів щодо протидії військовій агресії, зміцнення оборонного потенціалу, матеріального забезпечення силових структур, реалізації заходів територіальної оборони, усунення наслідків воєнних дій, захисту мирного населення, облаштування та забезпечення умов проживання переселенців.

Це істотно обмежило спроможність органи самоврядування направляти ресурси на культурний та фізичний розвиток, локальні розвиткові ініціативи, інфраструктурні програми. Водночас, вибір напрямків використання бюджетних коштів громади залежить від управлінських рішень керівництва територіальних громад та пріоритетів, що визначаються місцевою владою.

РОЗДІЛ 3. ТЕНДЕНЦІЇ РОЗВИТКУ БЮДЖЕТНОЇ СИСТЕМИ УКРАЇНИ

3.1. Міжнародний досвід організації бюджетної системи та можливості його застосування в Україні

Специфічні територіальні, адміністративні, етнокультурні, соціальні та історичні особливості різних держав є визначальними факторами у встановленні міжрівневих владних взаємин у фінансово-бюджетній площині. Ці унікальні характеристики зумовлюють індивідуальний підхід кожної держави до вирішення питань бюджетного устрою. У світовій практиці функціонують дві основні моделі побудови бюджетних систем: унітарна та федеративна.

У федеративних країнах (США, Німеччина, Канада, Швейцарія) бюджетна система зазвичай трирівнева (федеральний (центральный) бюджет, бюджети суб'єктів федерації (бюджети штатів, регіональні бюджети тощо), місцеві бюджети), а бюджетна система в унітарних країнах (Італія, Франція, Україна, Японія) дворівнева - державний і місцеві бюджети. Існують країни, місцеві бюджети яких мають свої особливості. Так, у Іспанії до місцевих бюджетів включено також бюджети сумісних підприємств (так званих торговельних товариств), створених за участю держави. Для країн із високим ступенем розбіжності бюджетної забезпеченості характерним є доволі високий рівень централізації бюджетної системи. Проте в більшості країн світу бюджетні системи належать до децентралізованих, тобто місцеві бюджети становлять окрему ланку бюджетної системи та не включені до державного бюджету чи місцевих (регіональних) бюджетів вищих рівнів. Таким чином, центральною ланкою фінансів органів місцевого самоврядування є місцеві бюджети, які формуються на території адміністративних одиниць, що зазвичай мають виборні (представницькі) органи управління. Система місцевих бюджетів може включати різні види бюджетів, а саме: бюджети територіальних громад та інших органів місцевого самоврядування, а також бюджети державних утворень, які є суб'єктами федерації (наприклад, бюджети земель у ФРН, штатів у США).

Поняття «федералізм» застосовується для опису бюджетної системи, в якій кожен владний рівень володіє власним незалежним та автономним бюджетом, а органи влади здійснюють свою діяльність у рамках чітко визначених компетенцій. У розвинених західних державах бюджетний федералізм виходить за межі простого територіального перерозподілу ресурсів через механізми фінансової підтримки. Всі інструменти сучасного бюджетного федералізму орієнтовані на посилення фінансових можливостей регіональних утворень (табл. 3.1).

Таблиця 3.1.

Основні форми побудови бюджетних систем у світі

Країни-представники	Характеристика групи
Федеративні держави – Австралія, Канада, США; унітарні – Великобританія та Японія	Значна самостійність регіональної та місцевої влади, що опирається на широкі податкові повноваження.
Країни Північної Європи, а саме Данія, Норвегія, Швеція і Фінляндія	Висока частка участі регіональної та місцевої влади у фінансуванні соціальних витрат.
Федеративні держави Західної Європи, а саме Австрія, Німеччина, Швейцарія	Істотна автономність бюджетів різного рівня разом з розвинутою системою їх взаємодії та співробітництва.
Бельгія, Франція, Греція, Італія, Нідерланди, Португалія, Іспанія	Низький рівень автономності місцевих бюджетів, залежність від центрального бюджету.

Місцеві бюджети складаються із доходної та видаткової частин. Податкові бюджетні надходження (до яких належать доходи від податків, зборів, інших обов’язкових платежів) є базисом бюджетних доходів. Неподаткові доходи відіграють значно меншу роль у складі доходів місцевих бюджетів, ніж податкові. Надходження від неподаткових доходів коливаються в середньому від 10% до 30%.

Так, у доходах місцевих бюджетів Бельгії неподаткові доходи дещо перевищують 30%, у доходах муніципалітетів США – 27%, Швеції – 15%, Норвегії – 14,5%, Австрії та Великобританії – 14%. Також важливим витокм доходів і фінансування видатків місцевих бюджетів є різноманітні міжбюджетні трансферти (гранти, державні дотації, субвенції та субсидії), а також запозичення. Рівень доходів від податків коливається досить широко. В Італії, Ірландії і Нідерландах він найнижчий і становить менше 10% від доходів місцевих бюджетів. У Бельгії, Франції, Німеччині, Данії, Великобританії доходи від місцевих податків перевищують 20% бюджетних доходів. В Данії і Франції ця стаття доходів перевищує 40%.

Найвагомішим серед місцевих податків в зарубіжних країнах є податок на майно. Так, в Австрії власники нерухомості площею 500–600 кв. м повинні платити державі близько 10–15 тис. євро в рік. В Європі існують податки, які застосовуються до власників дорогих яхт і приватних літаків. Значною є частка майнових податків і в місцевих бюджетах Франції (близько 20%), Румунії (19%), Латвії (13%), Литви (11%). У США податок на майно становить більше 40% надходжень місцевих бюджетів.

Також Україна має звертатися до досвіду розвинутих країн ЄС з приводу формування власних доходів місцевих бюджетів. Вони становлять у Швеції та Швейцарії понад 70%, в Іспанії - 50%, у Норвегії - 56%.

Упродовж трьох років після повномасштабного вторгнення росії було започатковано численні ініціативи та програми, спрямовані на окреслення можливих векторів розвитку України в умовах війни та в післявоєнний період. Очевидним є те, що ефективна відбудова країни неможлива без формування дієвого та прозорого бюджетного процесу. Для цього доцільно враховувати досвід країн, які вже пройшли шлях післявоєнного відновлення бюджетної системи, зокрема таких як Польща, Ізраїль, Грузія, Німеччина та Японія (табл. 3.2.).

Таблиця 3.2.

Заходи та реформи окремих країн щодо післявоєнної відбудови

Країна	Заходи з післявоєнного відновлення в бюджетній сфері
Польща	– заборона випуску нової валюти в межах реформи шокової терапії – скасування податкових пільг для всіх компаній – ухвалення сприятливих для іноземних інвесторів законів – надання кредитів експортоорієнтованим компаніям
Ізраїль	– випуск державних облігацій – оптимізація витрат на оборону та зниження видатків на інші неперіоритетні напрями – залучення іноземних інвестицій – стимулювання підприємництва шляхом зниження податків – розвиток ВПК
Грузія	– проведення реформи децентралізації – оптимізація видатків
Західна Німеччина	– випуск державних облігацій – спрямування найвагомішої частки видатків на розвиток підприємництва – створення програми «Велике будівництво»
Японія	– проведення податкової реформи – збільшення податків для населення – скорочення виплат підприємствам, приватизація та згодом їхня повна перебудова – залучення населення до фінансування державних промислових підприємств – обмеження випуску держоблігацій лише складними економічними ситуаціями

Україна має змогу не лише адаптувати окремі інструменти бюджетного регулювання з досвіду вказаних країн, а й розробити власні унікальні підходи, які

сприятимуть оперативному економічному відновленню. Вважаємо, що навіть в умовах воєнного стану необхідно затвердити та реалізовувати стратегічну концепцію відбудови, яка передбачатиме модернізацію та створення нових виробничих потужностей (особливо у сфері військово-промислового комплексу), орієнтованих на експорт.

Важливо також забезпечити привабливі умови для іноземних інвесторів і донорів шляхом формування сприятливого правового поля, продовжити розвиток прозорості бюджетної системи, а також удосконалити боргову політику держави з акцентом на зменшення рівня боргового навантаження (рис. 3.1.).

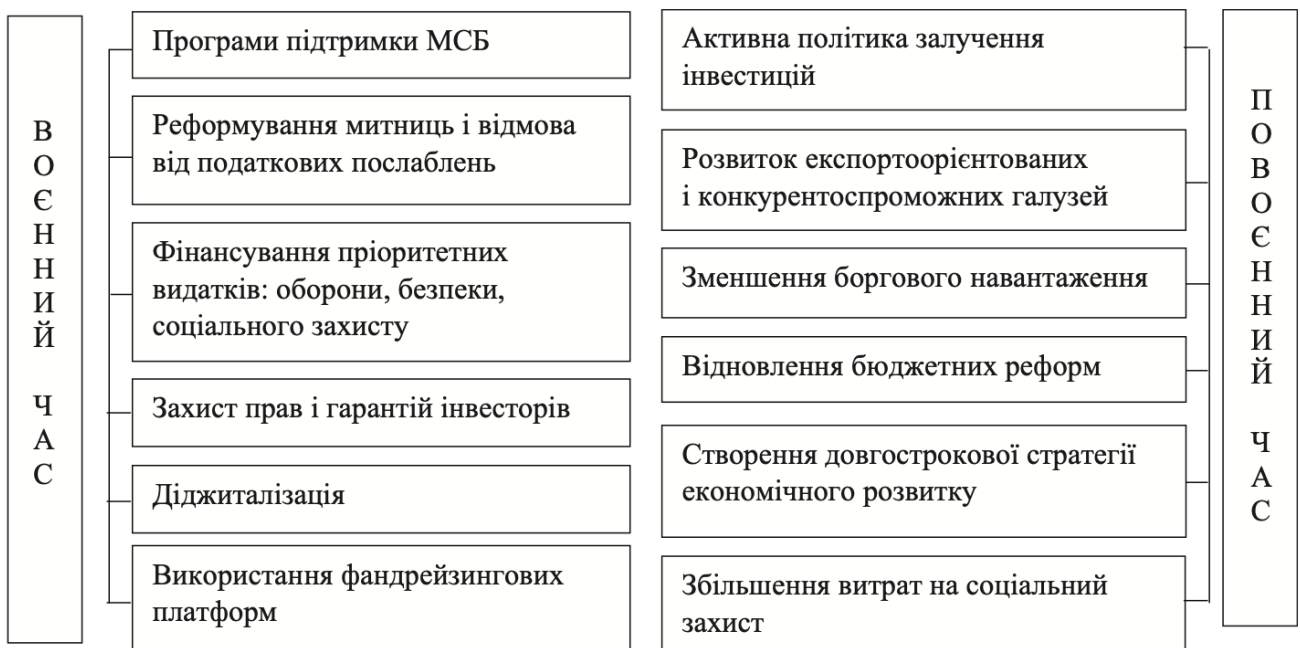

Рис. 3.1. Заходи бюджетної політики у воєнний та післявоєнний період

Вже під час війни потрібно затвердити і втілювати стратегічну концепцію відновлення, яка передбачатиме оновлення та створення виробничих потужностей (насамперед у ВПК), спрямованих на експорт, залучення іноземних інвесторів та грантодавців шляхом створення сприятливої законодавчої бази, подальшу розбудову транспарентної бюджетної системи та формування боргової політики, спрямованої на зменшення боргового навантаження.

Отже, досвід розвинутих держав показує, що характерною особливістю низових територіальних одиниць є наявність достатньо розвинутої системи місцевого оподаткування з високим рівнем юридичної самостійності щодо

введення місцевих податків і зборів, визначення порядку їх нарахування та стягнення. Зарубіжний досвід формування місцевих фінансів має досить багато позитивних рис і заслуговує на увагу, проте в жодному разі не можливо повністю пристосовувати будь-яку зарубіжну систему до України. Більш ефективним буде розробка власної стратегії реформування місцевих бюджетів, яка враховуватиме національні інтереси, традиції місцевого самоврядування України та буде спрямована на її подальше вдосконалення, що потребує глибокого наукового дослідження.

3.2. Пріоритетні напрямки розвитку бюджетної системи України

Попри позитивні результати у процесі реформування бюджетної системи, низка важливих проблем залишається невирішеною, що вказує на незавершеність трансформаційних змін або недостатню глибину проведених реформ. Варто також зауважити, що повномасштабне військове вторгнення агресора суттєво вплинуло як на загальний стан економіки, так і безпосередньо на функціонування бюджетної системи. Унаслідок цього було частково або повністю призупинено реалізацію більшості бюджетних реформ.

На сьогодні перед бюджетною системою України постає низка ключових викликів, подолання яких є необхідною умовою для забезпечення її стабільного та ефективного функціонування. Серед основних проблем можна виокремити: необхідність усунення прогалин і недоліків у правовому регулюванні структури бюджетної системи та в реалізації принципів її організації та діяльності; серйозні наслідки збройної агресії з боку росії; завершення процесу децентралізаційної реформи; а також активне впровадження цифрових інструментів у сфері бюджетних правовідносин.

Подальше вдосконалення бюджетної системи має включати посилення інститутів контролю за використанням бюджетних коштів, забезпечення прозорості бюджетних процесів та збільшення громадської участі в оцінці та моніторингу бюджетних витрат.

Розглянемо основні напрями розвитку бюджетної системи України:

1. Перспективні напрями стабілізації та розвитку фінансової системи України у післявоєнний період. Стимулювання експортоорієнтованих виробництв матиме подвійний позитивний ефект у вигляді зростання обсягів податкових надходжень до державного бюджету та зниження фіскального навантаження на представників малого та середнього підприємництва. Особливо перспективним для України вбачається нарощування потенціалу військово-промислового комплексу, продукція якого матиме подвійне призначення – як для внутрішнього споживання, так і для експорту на зовнішні ринки. Сучасна геополітична кон'юнктура, зумовлена військовою агресією РФ проти України, характеризується підвищеним світовим попитом на оборонну продукцію, який, згідно з прогнозами аналітиків, зберігатиме висхідну динаміку протягом наступного десятиліття через загострення глобальної політичної нестабільності.

2. Ефективним інструментом економічного відновлення постраждалих від військових дій регіонів та активізації економічно депресивних територій може стати запровадження диференційованих підходів до залучення інвестиційних ресурсів. Зокрема, доцільно розглянути можливість тимчасового звільнення інвесторів, які спрямовують капітал у виробничі активи, від деяких податкових зобов'язань (податку на нерухоме майно, земельного податку, частково податку на прибуток підприємств).

3. Корисним для імплементації в українських реаліях видається успішний досвід Республіки Польща, яка застосувала територіальний підхід до інвестиційного стимулювання шляхом зонування території країни за критерієм інвестиційної привабливості. Така політика передбачає, що 40-70% інвестиційних вкладень у підприємства, розташовані у східних регіонах Польщі, компенсуються інвесторам у вигляді податкових пільг протягом визначеного періоду, тоді як суб'єкти господарювання у західній частині країни таких преференцій не отримують. Подібний підхід продемонстрував свою ефективність у підвищенні довіри інвесторів та активізації економічно слабких регіонів. Після припинення воєнних дій впровадження аналогічних механізмів в Україні може сприяти

швидшому економічному відновленню східних регіонів та забезпеченню стабільних надходжень до бюджетів різних рівнів. Невід'ємною умовою успішної підприємницької діяльності та залучення інвестиційного капіталу є також розбудова логістичної інфраструктури, відновлення транспортно-торговельних маршрутів та збільшення фінансування транспортних комунікацій, що стимулюватиме нарощування обсягів українського експорту.

4. Стратегічним напрямом оптимізації державних фінансів має стати зменшення боргового навантаження на бюджет та мінімізація ризиків суверенного боргу. У воєнний період регульована та лімітована емісія облігацій внутрішньої державної позики, включаючи військові облігації, є виправданим фінансовим інструментом, однак після завершення бойових дій доцільно буде призупинити випуск державних боргових цінних паперів на певний термін та сконцентруватися на виконанні раніше взятих боргових зобов'язань. Альтернативними джерелами фінансування можуть слугувати грантові кошти, спільні інвестиційні проекти та фандрейзингові ініціативи. Перспективне джерело погашення державної заборгованості вбачається у компенсаційних виплатах з боку російської федерації за завдані матеріальні збитки або у вигляді конфіскованих активів юридичних та фізичних осіб, що підпадають під санкційні обмеження та були заморожені міжнародними інституціями.

5. Необхідною передумовою післявоєнного розвитку регіонів є продовження реформи децентралізації, спрямованої на розширення фінансової автономії місцевих органів влади та стимулювання пошуку додаткових джерел фінансування, зокрема іноземних інвестицій, кредитних ресурсів та грантових коштів для реалізації локальних проектів. Актуальним залишається питання усунення диспропорції між рівнем децентралізації доходів (близько 20%) та видатків (близько 40%) місцевих бюджетів.

6. Важливою умовою підвищення ефективності фінансового менеджменту на регіональному рівні є розвиток професійних компетенцій представників органів місцевого самоврядування, що має бути організовано на загальнодержавному рівні із залученням міжнародних експертів. Необхідність такої підготовки

підтверджується недостатньою спроможністю більшості територіальних громад самотійно залучати фінансові ресурси або оптимізувати видатки в умовах бюджетного дефіциту. Суттєвий потенціал криється у розвитку співробітництва територіальних громад з метою обміну успішними практиками як в межах одного регіону, так і з громадами інших регіонів та зарубіжними муніципалітетами. Такий підхід може стимулювати конкуренцію між громадами за залучення ресурсів і, як наслідок, сприяти їх більш ефективному використанню.

7. У контексті оздоровлення державних фінансів, зокрема бюджетної системи, особливу роль відіграє розвиток цифрової трансформації, яка ґрунтується на принципі, що прозорі цифрові рішення у довгостроковій перспективі здатні мінімізувати корупційні ризики, а застосування інноваційних технологій є потужним інструментом оптимізації використання обмежених ресурсів. Процеси цифровізації повинні одночасно охоплювати декілька стратегічних напрямів. Зокрема, цифрова трансформація урядового та громадського секторів підвищує міжнародну репутацію України, покращує її позиції у глобальних рейтингах, підвищує якість публічних послуг, спрощує та підвищує результативність адміністративних процедур, формує сприятливу інфраструктуру та сприяє макроекономічній стабілізації. Розвиток ІТ-індустрії має безпосередній вплив на експортний потенціал у сфері послуг, створює додаткові можливості для працевлаштування та є однією зі стратегічно важливих конкурентоспроможних галузей національної економіки. Цифровізація оборонного сектору є стратегічним імперативом як під час війни, так і в післявоєнний період як фундаментальна умова забезпечення зовнішньої безпеки держави. Інтеграція України до глобального економічного простору передбачає також розвиток таких перспективних цифрових напрямів, як кібербезпека, хмарні технології та системи штучного інтелекту.

8. Невідкладним завданням після завершення воєнних дій має стати відновлення практики середньострокового бюджетного планування (СБП), яке є запорукою стабільного розвитку бюджетної системи завдяки визначенню пріоритетних цілей та необхідних фінансових ресурсів для їх досягнення. СБП створює передумови для формування довгострокової стратегії економічного

розвитку, яка визначатиме оптимальну модель економічного зростання, необхідні для її реалізації ресурси та структурні реформи.

9. Системний підхід до мінімізації корупційних проявів у державному секторі. Забезпечення чесності та прозорості в державному управлінні вимагає впровадження багатовекторної стратегії, що охоплює всі рівні владної вертикалі. Центральним елементом такої стратегії є формування потужних та автономних антикорупційних структур, що володіють достатніми повноваженнями для здійснення ефективного нагляду.

Важливим напрямом є розширення можливостей громадян щодо отримання публічної інформації та активне впровадження цифрових технологій в урядуванні значно обмежують простір для корупційних маніпуляцій. Активна громадська позиція та систематичний моніторинг з боку суспільства виступають дієвими механізмами превенції корупційних практик. Залучення неурядових організацій та незалежних аналітиків створює додатковий рівень контролю та сприяє реалізації антикорупційних ініціатив.

10. Оптимізація податкової системи та зменшення адміністративного навантаження. Спрощення податкових процедур та скорочення бюрократичного тягаря може зробити виконання податкових зобов'язань менш обтяжливим та менш тривалим. Крім того, критично важливим є створення зрозумілого та транспарентного податкового законодавства.

11. Формування фінансових резервів та стабілізаційних фондів допоможе нівелювати фінансові коливання та забезпечить додатковий захист за несприятливих економічних обставин. Управління фінансовими ризиками може гарантувати ефективний контроль над фінансовими операціями.

12. Управління бюджетними ресурсами в умовах зовнішньої агресії. За умов військової загрози необхідний комплекс заходів для забезпечення бюджетної стійкості та ефективного управління фінансовими ресурсами. Основним процесом є перерозподіл бюджетних видатків з урахуванням безпекових ризиків. Це передбачає ревізію та стратегічний перерозподіл коштів на оборонні та безпекові заходи, а також оптимізацію витрат на нестратегічні програми.

Для залучення додаткових фінансових ресурсів можна розглянути механізми мобілізації коштів через ринкові інструменти або звернення до міжнародних фінансових організацій. Крім того, важливо розглянути можливості отримання зовнішньої фінансової допомоги для покриття додаткових витрат, пов'язаних із забезпеченням національної безпеки.

Актуальні виклики функціонування бюджетної системи України. На сучасному етапі основною проблемою у функціонуванні бюджетної системи України є неефективна реалізація її базових функцій, що відображається у тенденціях виконання державного бюджету та показниках бюджетного дисбалансу. У 2022-2024 р. дефіцит бюджету досяг рекордних значень, що створює негативні наслідки для української економіки. Державні управлінські структури бюджетної системи неефективно здійснюють розподіл бюджетних ресурсів України, що негативно впливає на економічний розвиток та соціальну сферу.

Для подолання цих проблем необхідно модернізувати систему управління з метою забезпечення її ефективності. Також для оптимізації бюджетних процесів та вирішення проблемних аспектів важливо проводити реформування бюджетної системи та законодавче врегулювання бюджетних правовідносин, координації діяльності органів державної виконавчої влади щодо формування показників бюджетної системи. Важливо ретельно аналізувати та оптимізувати видатки, зокрема уникнення надмірних адміністративних витрат та запровадження механізмів їх контролю.

Подолання негативних наслідків можливе лише після припинення активних бойових дій, проте вже сьогодні критично важливо розробити комплексну стратегію післявоєнного відновлення, визначити стратегічні цілі та операційні заходи, оцінити необхідні ресурси та потенційні джерела їх залучення, а також створити передумови для швидкого відновлення – формування прозорої, модернізованої, стійкої бюджетної системи, укомплектованої висококваліфікованими фахівцями.

Структура бюджетних видатків у воєнний період закономірно орієнтована переважно на фінансування сектору оборони та безпеки держави, тоді як

післявоєнний етап розвитку передбачатиме переорієнтацію на інфраструктурні проєкти, енергетичний сектор, оборонно-промисловий комплекс, інформаційно-технологічну сферу та інші конкурентоспроможні та інноваційні галузі, підтримку малого й середнього підприємництва та соціальну сферу – насамперед забезпечення допомоги внутрішньо переміщеним особам, військовослужбовцям та членам їхніх родин. Поряд із матеріальною підтримкою, пріоритетним напрямом бюджетного фінансування має стати забезпечення психологічної та консультативної допомоги військовим і вимушеним переселенцям для їх ефективної реінтеграції у суспільство та на ринок праці, а також мінімізації травматичних наслідків у соціумі.

Перед бюджетною системою постає множина викликів, які потребують уваги та комплексного розв'язання. Серед них варто виділити економічні наслідки внаслідок збільшення оборонних витрат, зростання геополітичних ризиків та потребу в додаткових ресурсах для забезпечення національної безпеки.

Прозорість та ефективність фінансового управління мають визначальне значення для забезпечення стабільного функціонування бюджетної системи в умовах невизначеності. Належним чином потрібно реагувати на зміни в економічних та монетарних умовах, раціоналізувати витрати через міжнародні механізми та інвестиції та залучати додаткові фіскальні ресурси.

Впровадження адаптивної бюджетної політики, орієнтованої на вирішення стратегічних завдань, дозволяє ефективно використовувати обмежені ресурси та враховує потреби національної безпеки. Крім того, створення системи фінансового контролю та моніторингу допоможе запобігти корупційним ризикам та забезпечити цільове використання бюджетних коштів. Загалом для розв'язання проблем бюджетної системи потрібен комплексний підхід, скоординовані дії та детальне вивчення потреб і можливостей влади перед обличчям сучасних викликів та загроз. Таким чином, проблеми та недоліки бюджетної системи України потребують невідкладного вирішення, що є необхідною умовою для досягнення фінансової стійкості. Розв'язання проблемних питань також забезпечить можливість економічної незалежності.

ВИСНОВКИ

У кваліфікаційній роботі бакалавра на тему «Бюджетна система: сучасний стан та тенденції розвитку» здійснено теоретичне узагальнення та аналіз функціонування бюджетної системи, визначено пріоритетні напрямки розвитку бюджетної системи України. У результаті проведеного дослідження сформульовано висновки.

1. Бюджетна система посідає ключове місце у фінансовій системі держави, виступаючи основним інструментом реалізації соціально-економічної політики. Її головна роль полягає у формуванні, розподілі та ефективному використанні фінансових ресурсів, необхідних для забезпечення функціонування державних інституцій, надання публічних послуг, реалізації програм розвитку, а також забезпечення стабільності та рівноваги в економіці.
2. За допомогою бюджетної системи держава впливає на процеси розподілу валового внутрішнього продукту, регулює інвестиційну активність, підтримує регіональний розвиток та соціальну справедливість. Вона також є важелем забезпечення макроекономічної стабільності, дозволяючи оперативно реагувати на внутрішні й зовнішні економічні виклики.
3. Недосконалість бюджетної системи держави може чинити негативний вплив на економіку, соціальну сферу, життєвий рівень громадян. Існуюча бюджетна система має ряд недоліків, а саме: дохідна база в бюджетах усіх рівнів не дає змогу здійснювати повне фінансування і задовольнити потребу в бюджетних коштах; існуючий бюджетний процес не забезпечує повного контролю за використанням бюджетних коштів; неефективне формування доходів бюджету; непрозорий розподіл і неефективне використання бюджетних коштів; значна залежність місцевих бюджетів від державного тощо.
4. Основними заходами щодо усунення зазначених проблем є забезпечення стабільності бюджетно-податкового законодавства стосовно тих норм, які забезпечують збалансованість дохідної та видаткової частин та мінімізують кількість внесених змін до діючих законів протягом бюджетного періоду;

поступова передача бюджетного навантаження з державного бюджету на місцеві, що сприятиме розширенню фінансових можливостей органів місцевого самоврядування; продовження децентралізації влади, розширенню демократичних засад в управлінні суспільством; у кожній ланці бюджетної системи виконання будь-якого повноваження повинно бути забезпечено необхідним обсягом бюджетних коштів, незважаючи на те, чи воно є власним, чи делегованим; мінімізацію залежності всіх ланок місцевих бюджетів від державного, застосування прозорих методів міжбюджетних відносин; запровадження практики стратегічного прогнозування та стратегічного менеджменту у кожній ланці бюджетної системи з використанням новітніх прогресивних технологій, методів і моделей; забезпечення моніторингу і аналізу видатків для своєчасної реакції на зміни в економічній, соціальній та політичній сферах задля більшої ефективності та прозорості; підвищити відкритість і прозорість у сфері управління видатками через детальні звіти і публічну підзвітність для зміцнення довіри громадськості; зменшити видатки на утримання органів державної влади і управління за рахунок їх модернізації та скорочення; збалансувати видатки на оборону та соціальне забезпечення, продовжуючи фінансування соціальних програм, особливо для вразливих верств населення, задля забезпечення стабільності та рівного доступу до послуг, створити фінансові резерви для непередбачуваних ситуацій, таких як війни, кризи, стихійні лиха, для забезпечення гнучкості та оперативного реагування тощо.

Перед бюджетною системою стоїть багато викликів, які потребують уваги та комплексного вирішення. Деякі з них включають економічні наслідки через збільшення витрат на оборону, збільшення геополітичних ризиків і потребу в додаткових ресурсах для забезпечення національної безпеки.

Прозорість та ефективність управління фінансами мають вирішальне значення для забезпечення безперебійного функціонування бюджетної системи в умовах невизначеності. Належним чином потрібно реагувати на зміни в економічних і монетарних умовах, раціоналізувати витрати через міжнародні механізми та інвестиції та залучати додаткові фіскальні ресурси.

Список використаних джерел

1. Барабаш Л.В., Ролінський О.В. Ефективність функціонування податкової системи України у площині бюджетів органів місцевого самоврядування. Збірник наукових праць Уманського національного університету садівництва. 2022. Вип. 101(2). С. 263-274. URL: [http://nbuv.gov.ua/UJRN/zhpumus_2022_101\(2\)_26](http://nbuv.gov.ua/UJRN/zhpumus_2022_101(2)_26)
2. Бороденко Т. Місцеві бюджети як основа фінансової бази органів місцевого самоврядування. Grail of Science, 2023. №24. С.72–79. URL: <https://doi.org/10.36074/grail-of-science.17.02.2023.007>
3. Бюджетний кодекс України № 2456-VI від 08.07.2010 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2456-17#Text>
4. Ватаманюк-Зелінська У. З., Підручняк К. П. Оцінка виконання місцевих бюджетів як основного джерела фінансових ресурсів органів місцевого самоврядування. *Державне управління: удосконалення та розвиток*. 2022. № 12. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Duur_2022_12_12.
5. Вдовічен А. А., Вдовічена О. Г., Табенська Ю. В. Формування доходів місцевих бюджетів за умов бюджетної децентралізації. Бізнес Інформ. 2023. № 5. С. 187-195. URL: <http://jnas.nbuv.gov.ua/article/UJRN-0001417757>
6. Висновки про результати аналізу річного звіту про виконання ЗУ «Про Державний бюджет України на 2024 рік». URL: https://rp.gov.ua/upload-files/Activity/Collegium/2025/8-1_2025/Zvit_8-1_2025.pdf
7. Возняк Г.В., Коваль В.М. Видатки місцевих бюджетів через призму війни в Україні. Соціально-економічні проблеми сучасного періоду України. 2022. Вип. 2. С. 9-14. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/sepspu_2022_2_4
8. Возняк Г., Капленко Г., Коваль В. Децентралізація як основа зміцнення фінансової самодостатності та розвитку територіальних громад. Економіка та суспільство. 2022. № 42. URL: <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2022-42-24>.
9. Гетманець, О. П., Чорна А. М., Сядриста І. І. Особливості місцевого оподаткування як основи формування доходів об'єднаних територіальних громад в Україні. Приазовський економічний вісник. 2022. Вип. 1(30). С. 100- 105. DOI: <https://doi.org/10.32840/2522-4263/2022-1-17>.
10. Горин В.П., Савчук С.В. Резерви нарощування фінансових ресурсів територіальних громад в умовах воєнного стану. Агросвіт. 2023. № 13. С. 11- 20.
11. Дема Д. І., Шубенко І. А., Давидчук С. М. Місцеве оподаткування: сучасний стан та досвід країн Європейського Союзу. Наукові записки Національного університету «Острозька академія». Серія «Економіка». 2023. № 28. С. 69-76.
12. Дем'янишин В., Лободіна З. Розвиток фінансового механізму в умовах реформування фінансової системи України. Формування ринкової економіки в Україні. 2020. Вип. 43. С. 59–80.

13. Державний веб-портал бюджету для громадян Open Budget. URL: <https://openbudget.gov.ua/>
14. Дідур С.В., Глухова В.І., Водолазська О.І. Формування податкових доходів місцевого бюджету на основі кореляційно-регресійного аналізу. Міжнародний науковий журнал «Інтернаука». Серія: Економічні науки. 2022. № 10. С. 148-152. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/mnjie_2022_10_21
15. Довідка Міністерства фінансів України «Виконання доходів місцевих бюджетів за 2022 рік» [Електронний ресурс] // Київ. – 2023.
16. Довідка Міністерства фінансів України «Виконання доходів місцевих бюджетів за 2023 рік» [Електронний ресурс] // Київ. – 2024. – Режим доступу до ресурсу: https://mof.gov.ua/storage/files/Довідка_на_сайт_за_2023_рік.pdf.
17. Західна О. Р., Закорко К. К. Функціонування об'єднаних територіальних громад в умовах воєнного стану. *Таврійський науковий вісник*. Серія: Економіка: Науковий журнал. Вип. 14. Одеса: Видавничий дім «Гельветика», 2022. С. 78–84.
18. Західна О.Р., Беднарчук В.В., Млінцова А.О. Особливості місцевих бюджетів в умовах децентралізації бюджетної системи України. Економіка, фінанси, право. №12. 2020. URL : <http://efp.in.ua/uk/journal-article/543>
19. Канєва Т. В., Карпенко М. Ю. Доходи місцевих бюджетів як інструмент забезпечення соціально-економічного розвитку території. Проблеми економіки. 2023. № 1. С. 185-190.
20. Катан Л. І., Качула С. В., Демчук Н. І. та ін. Формування місцевих бюджетів в умовах реформування суспільних фінансів України. *Агросвіт*. 2020. № 3. С. 3–12. URL: http://www.agrosvit.info/pdf/3_2020/2.pdf
21. Кириленко О. Фінансова самодостатність територіальних громад: сутність та умови забезпечення. *Світ фінансів*. 2022. №4 (73). С. 68–80. URL: <http://sf.wunu.edu.ua/index.php/sf/article/view/1559>
22. Кучеркова С. Формування місцевих бюджетів та напрями їх покращення в умовах децентралізації. Галицький економічний вісник. Т. : ТНТУ, 2023. Том 80. № 1. С. 49–58.
23. Лобачева І. Ф. Місцеві податки і збори: їх роль у формуванні місцевих бюджетів. Подільський науковий вісник. 2021. № 3 (19). С. 18-24
24. НІСД. Центр економічних і соціальних досліджень. Огляд виконання державного бюджету України на 2024 рік та рекомендації для 2025 року. URL: https://niss.gov.ua/sites/default/files/2025-04/az_oglyad-byudzhet-2024_ukr_30042025.pdf
25. Олешко А. А., Канцур І. Г. Управління бюджетним процесом України в умовах євроінтеграції. *Держава та регіони*. Серія: економіка та підприємництво. 2020. №2 (113). С. 60–65. URL: http://www.econom.stateandregions.zp.ua/journal/2020/2_2020/12.pdf

26. Офіційний сайт Державної казначейської служби України. URL: <https://www.treasury.gov.ua>
27. Офіційний сайт Державної служби статистики України. URL: <http://www.ukrstat.gov.ua>
28. Офіційний сайт Міністерства фінансів України. URL: <https://mof.gov.ua/uk>
29. Олійник Д. Зарубіжний досвід формування місцевих бюджетів. Актуальні питання фінансової науки та практики: зб. наук. праць кафедри фінансів ім. С. І. Юрія ЗУНУ. 2024.
30. Олійник Д., Дрожак В., Селезньов В. Податкові надходження у формуванні доходів місцевих бюджетів. Фінансове забезпечення сталого розвитку: зб. наук. праць кафедри фінансів ім. С. І. Юрія ЗУНУ. Вип. 3. Т. 2. Тернопіль: ЗУНУ, 2023.
31. Олійник Д., Савчук С. Сучасні тенденції виконання видатків місцевих бюджетів України. Фіскальна політика України в умовах євроінтеграційних процесів: тези доп. Всеукр. наук.-практ. конф. студентів і молодих вчених (м. Тернопіль, 2024 р.). 2024.
32. Павленко О.П., Лагно О.О. Теоретичні аспекти формування місцевих бюджетів України. Науковий вісник Полтавського університету економіки і торгівлі. Серія: Економічні науки. 2021. № 2(1). С. 46-50. URL: [http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nvpushk_2021_2\(1\)_10](http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nvpushk_2021_2(1)_10)
33. Пасічний М. Д. Фінансова політика держави: монографія. Київ: Київ. нац. торг.-екон. ун-т, 2019. 440 с.
34. Першко Л.О. Управління місцевими бюджетами в умовах фінансової децентралізації. Вісник Хмельницького національного університету. Економічні науки. 2020. № 4(2). С. 229-232. URL: [http://nbuv.gov.ua/UJRN/Vchnu_ekon_2020_4\(2\)_41](http://nbuv.gov.ua/UJRN/Vchnu_ekon_2020_4(2)_41)
35. Оцінка фінансової спроможності територіальних громад за підсумками 2024 року. URL: <https://decentralization.ua/news/19455>
36. Посаднева О. М., Рибіцька Я. М. Проблематика бюджетного планування в умовах макроекономічної нестабільності. Науковий вісник Ужгородського національного університету. 2021. Вип. 36. С. 123–129. URL: http://www.visnyk-econom.uzhnu.uz.ua/archive/36_2021ua/24.pdf
37. Про місцеве самоврядування в Україні: Закон України від 21.06.1997 р. № 280/97-ВР. Дата оновлення: 19.04.2024. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/280/97-%D0%B2%D1%80#Text>
38. Прокопович, Л. Оцінювання доходів місцевих бюджетів. Економіка та суспільство. 2022. № 39. URL: <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2022-39-26>
39. Публічний звіт Голови Державної казначейської служби України 2024 рік / С.Тетяна. // – 2025 URL: <https://www.treasury.gov.ua/storage/app/sites/1/uploaded-files/%20звіт%20Голови%20Державної%20казначейської%20служби%20України>

[%20Тетяни%20Слюз%20про%20підсумки%20діяльності%20Казначейства%20за%202024%20рік.pdf](#)

40. Публічний звіт Голови Державнох Казначейської служби України 2023 рік / С.Тетяна. // – 2024. URL: https://www.kmu.gov.ua/storage/app/sites/1/17-civi2018/zvit2023/zvit_kazna_2023.pdf

41. Публічний звіт Голови Державнох Казначейської служби України 2022 рік / С.Тетяна. // – 2023. [Електронний ресурс] – Режим доступу: <https://www.treasury.gov.ua/storage/app/sites/1/uploadedfiles/ПУБЛІЧНИЙ%20ЗВІТ%20за%202022%20рік.pdf>

42. Рябокінь М., Гордей О., Новицька О., Котух Є., Козій Н. Особливості бюджетного процесу в умовах воєнного стану. *Економіка і регіон*. 2022. № 4. С. 275–281. URL: <http://journals.nupp.edu.ua/eir/article/view/2809/2217>

43. Сідор М.І., Омельченко М.І. Бюджетна система України в сучасних умовах. *Juris Europensis Scientia*. Випуск 1, 2024. С. 112-119

44. Ситник Н.С., Іванейко О.Я. Аналіз надходжень до місцевих бюджетів під час війни. Міжнародний науковий журнал "Інтернаука". 2023. № 10. С. 24-30. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/mnj_2023_10_6

45. Тоцька О., Дмитрук І. Податок на доходи фізичних осіб в Україні: загальнодержавний і регіональний вимір. *Фінансово-кредитні системи: перспективи розвитку*. 2023. Т. 1. № 8. С. 30–39.

46. Череп А.В., Олейнікова Л.Г., Кішко Ю.П. Проблемні питання бюджетної системи України. *країнський журнал прикладної економіки та техніки*. 2024 рік. Том 9. № 1. С. 152-156

47. Чугунов І. Я. Бюджетна стратегія суспільного розвитку: монографія. Київ : Київ. нац. торг.-екон. ун-т, 2021. 532 с.

48. Юрчишена Л.В., Томілова К.В. Оцінка фінансової стійкості місцевих бюджетів. *Східна Європа: економіка, бізнес та управління*. 2021. Вип. 1. С. 98-109. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/cxeebu_2021_1_18

49. Юрчишена Л., Цимбалюк К. Оцінка впливу майнових податків на доходи місцевих бюджетів України. *Економіка та суспільство*, 2023. № 56. URL: <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2023-56-117>

50. Як змінились бюджети громад під час війни. *Економічна правда*. 2022. URL: <https://www.epravda.com.ua/columns/2022/11/7/693539/>

ДОДАТКИ

Державний і гарантований державою борг

Показники	Станом на		Відхилення показників 2024 року від 2023 року	
	31.12.2023	31.12.2024	абсолютне	відносне
Державний і гарантований державою борг, млрд грн	5 519	6 981	1 462	26,5
внутрішній	1 656	1 933	277	16,7
зовнішній	3 863	5 048	1 185	30,7
Державний борг, млрд грн	5 188	6 692	1 504	29,0
внутрішній	1 588	1 863	275	17,3
зовнішній	3 600	4 829	1 229	34,1
Гарантований державою борг, млрд грн	331	289	-42	-12,9
внутрішній	70	69	-1	0,8
зовнішній	263	219	-43	-16,5
Співвідношення державного та гарантованого державою боргу до ВВП, відс.	83,3	91,2	7,9	—
державного боргу до ВВП	78,3	87,4	9,1	—
гарантованого державою боргу до ВВП	5,0	3,8	-1,2	—
Частка боргу в іноземній валюті у загальному обсязі державного і гарантованого державою боргу ⁷⁴ , відс.	72,8	74,7	1,9	—

Склад та динаміка податку та збору на доходи фізичних осіб, млрд.грн.

Показник	2021	2022	2023	2024
Податок та збір на доходи фізичних осіб, у т.ч.:	137,6	148,4	207,0	326,1
- ПДФО	109,0	114,7	169	274,9
- Військовий збір	28,6	33,7	38,0	51,2
Частка ПДФО у податкових надходженнях	12,4%	15,6%	17,2%	19,8%

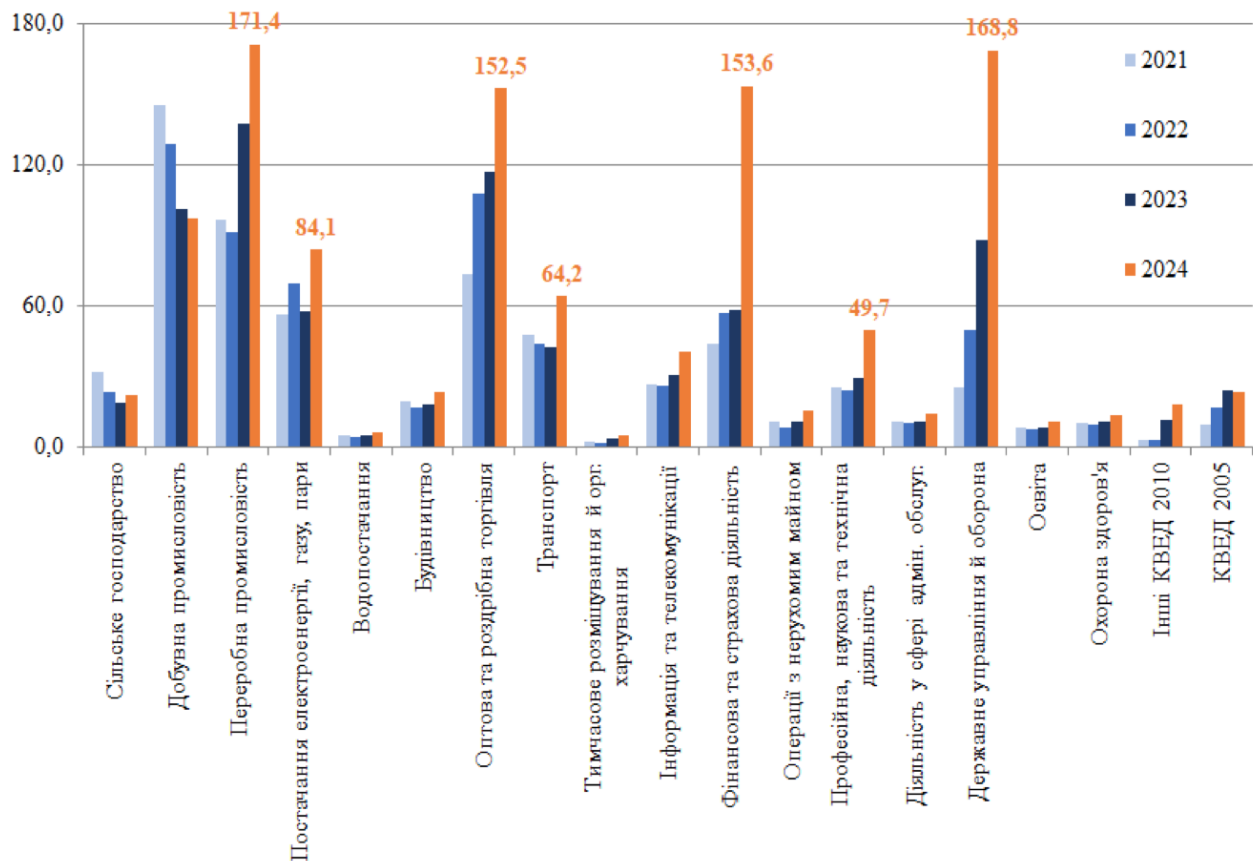

Рис. 12. Динаміка надходжень податкових платежів до державного бюджету України за видами економічної діяльності в 2021–2024 рр., млрд.грн.

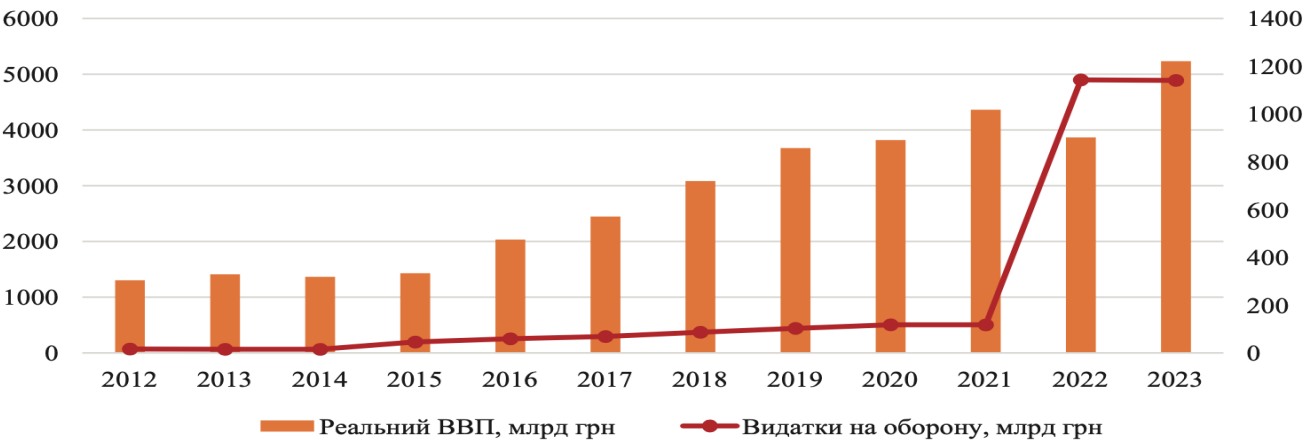

Рис. Динаміка реального ВВП і видатків на оборону у 2012–2023 рр., млрд грн.

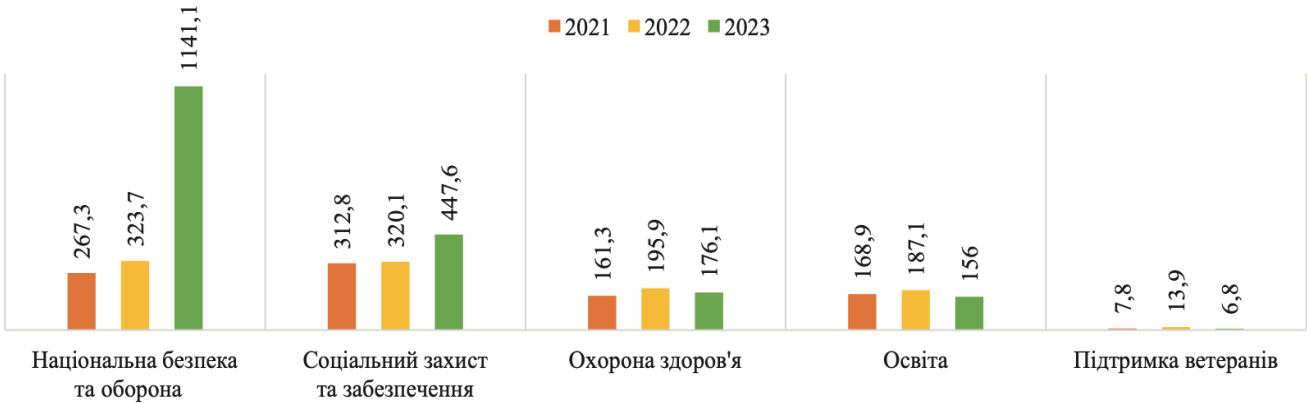

Рис. Обсяг пріоритетних видатків бюджету у 2021–2023 р.р., млрд грн.

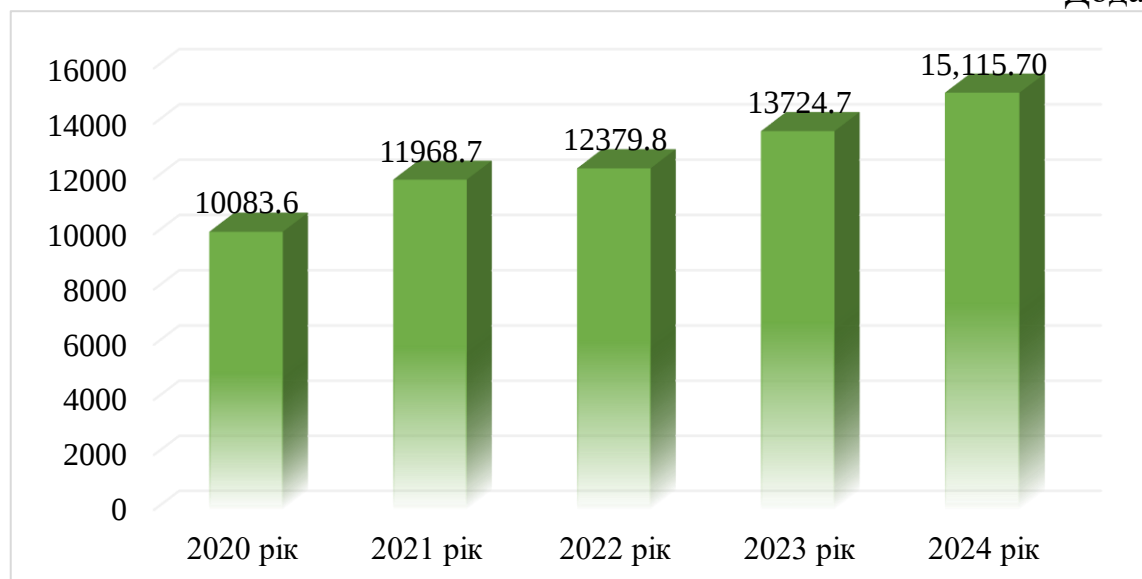

Рис. 2.1. Доходи бюджету Одеської міської територіальної громади у 2020-2025 роках, млн.грн.